

Jakin 183
184
martxo-ekaina
2011

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

ZENBAKI HONETAN

7

GAIAK

11 Euskal kulturgintza: nondik gatoz,
non gaude, nora jo beharko genuke.
Eztabaidarako proposamen bat

LOREA AGIRRE

SORGUNEAK IKERTEGIA

93 Vasconia, Euskal Herria, Euskadi:
izena eta izana denboran barrena

JOSEBA AGIRREAZKUENAGA

117 Administrazioko euskara planez haratago
Begirada berri bat Osakidetzako Planaren
ebaluziotik

ROBERTO MANJON

EGUNEN GURPILEAN

161 **HAIZEA BARCENILLA**
INAKI IRAZABALBEITIA
GOIZALDE LANDABASO
LIONEL JOLY
JOSU LARRINAGA

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jakingunea.com
www.jakingunea.com

2011ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	55 €	—
Ale arrunta	9,20 €	12 €
EUROPAN		
Harpidetza	70 €	—
Ale arrunta	11,70 €	15,50 €
EUROPATIK KANPO		
Harpidetza	85 €	—
Ale arrunta	15 €	18 €

Jabegoa: Jakinkizunak, S.L. Donostia. Lege gordailua: S.S. 25/1977. ISSN: O211/495X
Inprimaketa: Leitzaran Grafikak, S.L., Gudarien Etorbidea, 8. Andoain (Gipuzkoa)

SUMMARY

BASQUE CULTURAL ACTIVITY: WHERE DID WE COME FROM, WHERE ARE WE AND WHERE SHOULD WE GO. A PROPOSAL FOR DEBATE

The Sorguneak Research Group (Huhezi Faculty, at Mondragon University) and Lorea Agirre, a member of the group, present a summary of two studies they have carried out in collaboration with the Provincial Council of Gipuzkoa. Thus, on the one hand, a qualitative diagnosis of Basque cultural life is carried out in this article while, on the other hand providing an overview that looks to future strategies regarding cultural policy. Both cases of research work constitute two sides of the coin: they share the same basic theoretical-ideological and methodological principles and their purpose is to analyse the political situation facing the culture that is created, disseminated and transmitted in the Basque language. **LOREA AGIRRE, SORGUNEAK RESEARCH GROUP**

VASCONIA, EUSKAL HERRIA, EUSKADI: NAME AND BEING OVER TIME

The professor and historian Joseba Agirreazkuenaga travels back in time to try and unravel the origins of the names that Basques give to themselves: *Vasconia*, *Euskal Herria* and *Euskadi*. His journey takes us through Vasconia during the era of the Roman Empire, the Kingdom of Navarre, the first emergence of the term Euskal Herria in the translation of the New Testament in 1571 by Leizarraga, and the transition in the 19th century from the cultural to the political concept up to the present. **JOSEBA AGIRREAZKUENAGA**

BEYOND THE BASQUE LANGUAGE PLANS OF PUBLIC ADMINISTRATION

The Basque language technician Roberto Manjon provides us with a general reflection of the linguistic standardization of the Basque language, situating the problems facing it within the framework of its broad socio-political, socio-economic and socio-cultural context. The author takes his analysis of the report of the first assessment on the Basque Language Plan issued by Osakidetza (the Basque Public health Service) as a starting point. **ROBERTO MANJON**

NEWS TODAY

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. Current affairs in the field of art, technoscience, literature, socio-linguistics and globalization will be analyzed this year. This section draws on various specialists: Haizea Barceñilla, Inaki Irazabalbeitia, Goizalde Landabaso, Lionel Joly, and Josu Larrinaga. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 183/184. zenbaki bikoitza da eta 2011. urteko bigarrena eta hirugarrena.

Zenbaki bikoitz honetan ez da gai nagusirik lantzen. Horren ordez, *Gaiak* sailean, elkarren artean lotura zuzenik ez duten hiru artikulua aurkezten dizkizugu. Honako gaiak lantzen dira, hain zuzen, artikulua horietan: euskal kulturgintzaren diagnosa eta etorkizunerako ildoak; Euskal Herriak historian zehar izan dituen izenak eta izanak; administrazioko euskara planak eta euskararen normalizazioa.

Lehenengo artikuluan, bada, Lorea Agirre eta Sorguneak ikertegiak (Mondragon Unibertsitateko Huhezi fakultatea) Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura sailarekin elkarlanean egindako bi ikerketaren emaitza nagusiak aurkezten dizkigute, luze eta zabal. Ikerketa horietarako, euskal kulturgintza osoa eta bertako agente guztiak hartu dituzte kontuan. Lehen ikerketak («Euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko oinarriak») aurrera begirako ikuspegia lantzen du, kulturgintzaren oinarriak jarri asmoz: nondik abiatu eta nora jo beharko litzatekeen argitzeko ahalegin bat da. Bigarrenak («Kultur bizitzaren diagnostiko kualitatiboa Gipuzkoan») kultur bizitzaren egoera kualitatiboa ikertzea du helburu. Bi ikerketak, nolabait, txanponaren alde biak dira: bisioa eta diagnosa. Oinarri teoriko-ideologiko berberetik abiatzen dira, metodologia kualitatibo eta informatzaile multzo bera partekatzen dute. Biek elikatzen dute elkar, bata bestearen zentzua osatzen baitu. Hain zuzen, euskaraz sortu, hedatu eta transmititzen den kulturaren egoera politikoa aztertzea dute xede bi ikerketa horiek.

Joseba Agirreazkuenagak, bigarren artikuluan, Euskal Herriari eta bertako bizilagunei historian zehar eman zaizkien izendapenen bilketa eta kontakizuna eskaintzen digu: erromatarren garaiko *Vasconia*, Nafarroako erresuma, *Euskal Herria* izena lehen aldiz agertzen duen Leizarragaren

1571ko testamentu berriaren itzulpena, XIX. mendean kontzeptu kulturaletik politikorako trantsizioa, *Euskadi* izenaren agerpena eta zabalkundea... Bertakoek zein kanpotarrek lurraldeari eta biztanleei azken bi mila urteetan eman dizkieten izendapenek adieraz dezakete, azken buruan, horien izana bera ere nola interpretatzen den.

Hirugarren artikuluan, azkenik, Roberto Manjonek euskararen hizkuntz normalizazioaren auziari buruzko hausnarketa orokorra proposatzen digu, normalizazioaren kontzeptuaren ikuskera murrizta irekitzen saiatuz, eta berori testuinguru soziopolitiko, sozioekonomiko eta soziokultural zabalean txertatuz. Egileak, azterketaren abiapuntu modura, Euskara Zerbitzu orokorrak Osakidetzaren Euskara Planari buruz 2009ko irailean amaitutako lehen ebaluazioa hartzen du.

Egunen gorpillean saila dator azken orrialdeetan. Ohi denez, azken hila-beteotako berrien iruzkin labur eta biziak dakartzate Haizea Barcenillak Artean, Inaki Irazabalbeitiak Teknozientzian, Goizalde Landabasok Literaturan, Lionel Jolyk Soziolingüistikan eta Josu Larrinagak Glokalia atalean. ¶

11 **LOREA AGIRRE**
SORGUNEAK IKERTEGIA
Euskal kulturgintza: nondik gatoz,
non gaude, nora jo beharko genuke.
Eztabaidarako proposamen bat

93 **JOSEBA AGIRREAZKUENAGA**
Vasconia, Euskal Herria, Euskadi:
izena eta izana denboran barrena

117 **ROBERTO MANJON**
Administrazioko euskara planez haratago
Begirada berri bat Osakidetzako Planaren ebaluaziotik

Euskal kulturgintza: nondik gatoz, non gaude, nora jo beharko genuke. Eztabaidarako proposamen bat

LOREA AGIRRE, SORGUNEAK IKERTEGIA

Sorguneak ikertegiko kide eta bi ikerketen egile honako hauek dira:
Lorea Agirre, Julen Arexolaleiba, Andoni Eizagirre, Nekane Goikoetxea,
Jon Sarasua eta Iñaki Urruzola.

Sarrera

Mondragon Unibertsitateko Huhezi fakultatearen baitan sortutako ikerketa taldea da Sorguneak ikertegia. Hain zuzen Euskal Kulturaren Transmisioa gradu-ondokoaren hurrengo urrats gisa hartu behar da: gradu-ondokoak euskarazko kulturaren gaineko ezagutza bildu eta zabaltzea du helburu, eta ikertegiak, gradu-ondoko ezagutza hori guztia oinarri hartuta, euskarazko kulturaren gaineko ikerketa egitea eta pentsamenduan sakonduz joatea du xede.

Hona dakarzkigun bi ikerketak ikertegiak ezagutzera eman dituen emaitza nagusiak dira orain artean. Bi ikerketa hauek Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura sailarekin elkarlanean gauzatu dira. Alde horretatik, Aldundiari begirako ikerketa txostenak dira, baina euskal kulturgintzaren eremu osoa eta bertako agente guztiak hartu dira kontuan: diziplina guztiak, sail guztiak, eremu publiko zein zibilak, baliokate osoa eta beste. Horrenbestez, bi ikerketa hauek Aldundiari adina begiratzen diote euskalgintzari eta kulturgintzari, eta proposatzen dituen oinarri eta estrategiak ere

euskarazko kulturaren eremu osoa gogoan izanda diseinatu dira.

Bi ikerketa dira, esan bezala: ‘Euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko oinarriak’ izenekoa bata, eta ‘Kultur bizitzaren diagnostiko kualitatiboa Gipuzkoan’ deritzona bestea. Lehenak aurrera begirako ikuspegia landu du, kulturgintzaren oinarriak jarri asmoz: nondik abiatu eta nora jo beharko genukeen argitzeko ahalegin bat da. Bigarrenak, kultur bizitzaren egoera kualitatiboa ikertzea izan du helburu. Bi ikerketak, nolabait, txanponaren alde biak dira: bisioa eta diagnosia. Biek oinarri teoriko-ideologiko eta metodologiko berbera dute oinarrian. Metodologia kualitatibo bera konpartitzen dute, eta baita informatzaile multzo bera ere. Biek elikatzten dute elkar, batak bestearen zentzua osatzen baitu. Hain zuzen, euskaraz sortu, hedatu eta transmititzen den kulturaren egoera politikoa aztertzen dute bi ikerketa hauek.

Bi ikerketak osatzeko urrats nagusi hauek jarraitu ditugu: lehenik eta behin, ikergunearen aparatu teorikoa aintzat hartuz euskal kulturgintzaren oinarrizko premisak adostu ditugu. Bigarren urratsa analisi-unitateak identifikatzea izan da eta horien arabera gidoia prestatzea. Honako hama-bi analisi-unitate hobetsi dira: euskal kulturaren diakronia, produktuen nolakotasuna, kultura eta politika, kultur politikak, euskal dimentsioa kultur politiketan, kultur dimentsioa euskararen politiketan, gizarte zibilaren eta administrazioaren arteko harremanak, kultur politikaren gaineko ikuspegi eta gune adostuen beharra, produktuen merkaturatzea, produktuen transmisioa, gizarte aldaketak eta kultur identitatea, eta euskal kulturaren berogailuen identifikazioa.

Metodologiari dagokionean, ikerketa kualitatiboa da honako hau. Elkarrizketa eta eztabaida-taldeekin osatu dugu ikerketaren mamia. Gipuzkoan diharduten baina euskal kulturgintzaren osotasunean nor diren 127 aditu eta aritu elkarrizketatu ditugu. Profil eta jatorri desberdinekoak izan ditugu solaskide, jokaleku politiko eta teknikoetan dabilta-

nak, euskal kulturgintzaren gune neuralgikoetan dabiltzanak, edota kulturaren sorkuntzan eta herriko dinamika kulturaletan dabiltzanak, besteak beste. Iritzi kualifikatu horietatik eratorritakoarekin osatu ditugu euskal kulturgintzaren diagnosis, desafioak eta aurrera begirako politiken zutarrak.

Gure analisi-matrizearen argitan, jasotako iritzi guztien edukiaren analisisia egin eta bisioaren ikerketari dagokionez diskurtso gaurkotu eta adostu bat eraikitzea izan dugu xede, euskal kulturak arrisku eta ziurgabetasunen garaiotan nola jokatu beharko lukeen asmatuz joateko, eta diagnosiaren ikerketari dagokionez, berriz, kultur sorkuntzaren balio-katearen indargune eta ahulguneak identifikatu, eta aurrera begira zein urrats eman identifikatzen saiatu gara. Bi ikerketen ezaugarria da analisi kualitatiboa egiteaz gainera, errealitatea problematizatu nahi izan dutela. Ez dira ikerketa deskriptiboak, analitikoak baizik, eta horrenbestez, oinarri ideologiko baten argitan egindako lanak dira. Alegia, euskara erdigunean jarri dugu, hizkuntza eta kultura biziberritzeko neurri soziolinguistikoak oinarrian, eta, orobat, gizarte zibilaren eragiletza lehen mailan. Jasotako informazio guztia ideia-galbahe horretatik iragazi dugu eta etorkizuneko urratsak begitantzeko ahalegina egin. Ausardiaz jokatzeko izan da gure hautua. Ausardiaz jokatu, ez egia bakar bat azalarazteko, hainbat ideia eta errealitatearen gaineko gogoeta konpartitua bultzatzeko baizik, eta, era berean, iritsi nahiko genukeen horretaranzko bidea marraztuz joateko. Eztabaidarako proposamen bat da. Hori da bi txosten hauen intentzioa.

‘Euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko oinarriak’

Oinarrizko abiapuntuak

Euskara eta, horrenbestez, euskal kultura, gizateria osoaren ondarea da. Hala, bada, euskararen berezko lurraldean

bizi garen guztion aukera eta erantzukizuna da ondare unibertsal horri eutsi eta hurrengo belaunaldiei ahalik eta bizien transmititzea.

Euskal Herrian aspaldikoa da hizkuntzen arteko ukipe-na. Euskara beti izan da hemen eta aspalditxo dira hemen gaztelania eta frantsesa ere. Oraintsu ingelesa bera ere berebiziko indarra ari da hartzen. Eta etorkin heldu berriekin batera, beste makina bat hizkuntza eta kultura heldu zaizkigu.

Joko-zelai horretan ez da neutroa zein hizkuntzatan jardun. Edozer egiten dugula, hizkuntza bat(zuk) ari gara auzatzen eta, orobat, beste hizkuntza bat(zuk) alhora uzten. Horrenbestez, eleaniztasuna lagun dugula, oso garrantzitsua da ohartzea gaztelaniak, frantsesak eta ingelesak badutela munduan zehar norik indarra eman; euskarak, ordea, inon izatekotan, hementxe bakarrik dauka sortzeko eta birsortzeko aukera.

Kultura oro da, beraz, ondare unibertsala eta kultura oro-ren bizirapen-estrategian datza ekosistemaren oreka linguistikoa. Baieztapen hori da euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko oinarri etiko sendoena. Hortik abiatuta hartzen dute zentzua eta indarra ondoko baieztapenek ere:

- Euskal hiztunen komunitatea izan bada, eta hizkuntza da komunitate horren identitate-zeinu nagusia. «Euskaldun» hitzak berreskuratu egin behar du berezko adiera: euskara duena, alegia. Izan ere, «vasco» delakoari «euskal» esaten zaionez, euskara desagertu egiten da «euskal» delakoaren oinarrizko kontzeptualizaziotik. Urtuta geratzen da «vasco-aren» kategoriapean.
- Euskarak egiten gaitu euskaldun, eta euskaldun izateak egin, egiten eta egingo gaitu unibertsal;
- Euskara da herri honetako berezko hizkuntza minorizatua, eta beronen garapenaren aldeko ahalegina dagokie euskararen komunitateari eta botere publikoei. Horrek, kultur politika ulertzerakoan ere aldagai hau funtsezko aldagai bezala ulertzea esan nahi du.

Ikuspuntu ekologikoan funtsatzen da premisa etikoa. Premisa etiko horrekin bat eginik datoz zientzia soziolinguistikoaren ekarpen teorikoak. Aintzat hartu behar dira irakaspen horiek, ezinbestean, hizkuntzaren eta kulturaren inguruko eztabaida modu serioan egin dadin, eta, ondotik, politika egokiak abian jar daitezten. Hor dute heldulekua hizkuntza, kultura eta bizikidetzaren inguruan zehaztu ditugun premisek:

- Euskal kulturgintza da euskal identitatearen funtsezko osagaia, eta hizkuntza elikatzean, motibatzean eta gaurkotzean eragina duen jardunbide sinboliko eta funtzionala;
- Euskal kulturgintzak, kultur sormen eta kontsumotik haratago, badu eragin sakonago bat; alegia, euskal nortasunaren elikagaia izatea, izateko arrazoiak eta sinboloak elikatzea.

Euskal kulturgintzaren estrategiek beharko dute begirada instrumentala; ingurumari garaikideak, izan ere, merkatu-efizientzia, profesionaltasuna eta kalitatea exijitzen baituzkie. Baina ildo estrategikoetan begirada pragmatikoa ere behar du, alegia, bisioaren inplikazio praktikoak aintzatesiz neurri politikoaren efikaziak aintzat hartu behar du ikuspegi etiko-zientifikoaren irizpidea. Alderdi sinbolikoa, beraz, lehentasunezko printzipio motibatzaile bezala gorde eta sustatu behar da. Kultura gizartea egituratzeko, integrazteko eta identitatea osatzeko balio pragmatikoa da.

Erantsi diezaiozun orain begirada enpirikoa ere: euskara gutxiengoaren hizkuntza minorizatua da, eta euskal kultura, ondorioz, gutxiengoaren kultura minorizatua. Hori hala izateak, ordea, ez du esan nahi euskaldungoak, besterik gabe, gozatzerik ez duenik, asebetetzerik ez duenik euskal kulturak eskaintzen dionarekin une oro. Egiazki, euskal kultura euskaraz sorturiko kulturari deritzogu. Berbazko euskarazko kultura, berbazko erdarazko kultura eta ez-berbazko kultura zer diren bereiztea funtsezkoa da. Hiru kultura ka-

tegoria nagusi berezi behar ditugu, beraz, herri honetako jardunak eta kultur politikak pentsatzerakoan:

- Berbazko euskarazko kulturgintza. Euskarari darion sorkuntza.
- Berbazko erdarazko kulturgintza. Gure herriko erdara desberdinetan egiten den sorkuntza.
- Ez-berbazko kulturgintza. Berbazko materialik erabiltzen ez duten sorkuntza diziplinak.

Jakina da kategoria horiek ere (kategoria guztiek bezala) tarte lauso eta eztabaidagarriak uzten dituztela, edota definizio zaileko eremuak eta hibridoak badirela. Hala ere, ezinbestekoa da ohartzea hiru kategoria horiek tratamendu desberdina behar dutela, eta bereiztea metodologikoki ezinbestekoa dela, euskal kulturaz hitz egitea nahasmendu disfuntzional bihur ez dadin.

Berbazko euskarazko kulturaren eremuan jokatzeko da bereziki euskararen etorkizuna eta horrenbestez euskal kulturarena eta euskal hiztunen komunitatearena. Ez-berbazkoen izaerak ere (jarraidura / irekitasuna) badu garrantzia «euskal» delako horren mundu sinbolikoa eraikitzen jarraitzeko.

Hiztunak eta hizkuntzak elikatu egiten dute elkar; alabaina, komunitatea da zimendua hiztuna motibatzeke eta hizkuntza bizirauteke. Komunitatea, beraz, modu dinamikoan ulertzen dugu, haren zimendu politiko, kultural eta materialak sustatu behar dituztelako euskaltasunaren arrazoibideak. Euskal kulturgintza dela-eta oso bereziki azpimarratzea dagokigu bere garabidea etorkizunean bizitasunari eta bere gizarte-ehunaren autoeraketari estuki atxikia dagoela.

Euskararen biziberritzeak, kulturen arteko orekak eta elkarbizitzarako arnaguneek, ordea, adore instituzionalaren beharrean dira. Autoritate politikoa da, hain zuzen ere, legeak onetsitako eskumenekin espazio soziala eta politikoa zedarritzea (auctoritas), herritargoak eman dion zilegitasunarekin baina herritargoaren akuilu ere izateko. Autoritateak eskutik behar ditu bisioa eta ausardia, ez bada eskumenen egikaritzea hutsa izango. Gipuzkoan erantzukizuna nabaria-

goa da, euskal kulturagintzaren erdigunea lurralde horretan delako eta kulturaren bidez datozen belaunaldiak optimizatzea aukera errealagoa ere badelako.

Hala ulertzen dugu euskal kulturagintzaren begirada instituzional eta politikoa. Euskararen hausporako eta euskara helburu sozial bezala sortutako gizarte-erakundeak dira instituzioek aintzatetsi beharreko eragile nagusiak. Euskal kulturagintzak konfiantza, identitatea eta talde-sentimendua irudikatuko baditu, instituzioen erantzukizuna eta gizarte erakundeen ardura behar ditu. Aldibereko erronka da bisio, politika eta ekimen adostuekin beste eragileen aurrean agertzea, herritar, gizarte-erakunde zein instituzioen esku-bideak eta betebeharrak aitortzaren eta aniztasunaren printzipioetan oinarrituta.

Autogobernuak elementu subjektiboak adina behar ditu elementu objektiboak ere; kultura-politikaz ari garenean eta kulturen arteko elkarbizitza arautzeari dagokionean, jakin behar du batzuei eskubideak aitortzen eta besteei betebeharrak zedarritzen, bere estrategien oinarria elkarbizitza bada bederen.

Euskal kulturagintzak propioki diseinatutako oinarri eta estrategiak behar ditu. Eragin-politikan oinarrituriko estrategiek (gizarte erakundeen arteko lehiak, instituzioen kooptazio mekanismoek, subentzioan oinarrituriko kulturak, botere dominatzaileekiko menpekotasunak) biziraupena ahuldu, biziberritzea eten eta bizikidetzakaltzea dakarte. Eragileen arteko harremana eta adostasun-eremua politika eta egitasmoen mailara jaso behar da euskal kulturagintza biziberritzeko eta arnaguneak gaurkotzeko. Oinarri orokor horietatik abiatuta, zehatzagoak diren beste hauek aipatuko ditugu:

- Merkatuak, gizarte zibil autoeratuak eta administrazio publikoak osatzen dute kulturagintzak bizi duen eremua, eta hiruren arteko harremana egokitu eta orekatu egin behar da, osagarri izan daitezen.
- Euskal kulturagintzaren oinarri estrukturalak baliabide, egitura eta profesionalak sustatu eta modu iraunkor ba-

tean bermatuko dituzten azpiegitura, neurri eta erabakiak dira.

- Gertakari objektibo bat da euskal kulturgintzaren eremu naturala orain sare soziala ez ezik sare birtuala ere badela.
- Merkatu doituia da euskararen eta euskal kulturaren izaera minorizatuak instituzioei eragiten jarraitzeko jartzen dien zelai ekonomikoa, kulturala eta komertziala: merkatuaren logikak, kultura-hizkuntzaren logikak eta sorkuntzaren logikak berak, doituia, euskal kulturgintza modu naturalean biziberritu ahal dute.
- Euskal kulturgintzak ekosistema osotu eta orekatuen beharra du, gero azalduko den moduan. Euskal kulturgintzak eskaini dezakeen onena gertutasuna, berezkitasuna eta benetakotasuna ditu. Hizkuntza zaharra izanik, asko du berri esateko, eta hori da bere berezitasunetako bat, eta bere benetakotasuna: euskaratik eta euskaraz abiatu eta igaro behar dira prozesuak.

Desafioak

Desafioen inguruko hausnarketa euskal kulturgintzaren inguruko arazoak identifikatzeko asmoarekin egin dugu, horrek gero estrategiak bistartzeko eta politikak zehazteko balioko digulakoan. Desafioak maila orokor batean planteatuz hasi eta ondotik desafioak euskal kulturgintzaren ertz desberdinetara irekiko ditugu.

Euskal kulturgintzak bere historia politikoagatik baditu aparteko desafioak. Lehen desafio bat da iragan hurbila ulertzen lagunduko diguten printzipioak eta aldagai esplikatzailak adostea. Izan ere, euskal kulturgintza eta bereziki honi begirako jarrerak zatikatuta daude. Bistakoa den hori azpimarratzea da desafio behinena, horren inertziak busitzen baititu ibilbidea eta eragileen arteko harremanak. Azken 40 urteotan euskal kulturak izan duen bilakaeraz oso iritzi kontraerriak daude. Iritzi baikorrak edota ezkorrak,

lortu denarekiko edota lortu ez denarekiko. Eragileen lanaren garrantzia baloratzeari dagokionean ere oso iritzi desberdinak jaso ditugu.

Guztiak aintzat hartuta, arazo gisa interpretatuko ditugu, balio digutelako gero aipatuko diren euskal dimentsioari eta kultur produktuen dinamikari buruzko desafioak ere ulertzeko.

Desafioa: iraganari begiratzea

Atzera begirako diagnostikoan bat etortzea zaila izango bada, zuri bide gisa aurrera begiratu beharrarenak ere nekez lagunduko du elkarlanera biltzeko. Hori horrela, iraganari arreta ipiniko diogu. Adostasuna lortuz joateko diagnostiko baten gutxienekoak honakoak izan daitezke:

- Instituzionalizazioaren aurretik, era prekarioan izanik ere, ekimen estrategikoak bideratzen hasita zeuden: irakaskuntzan, euskalduntze-alfabetatzean, euskara batua sortze- eta hedatze-prozesuan, kultur sormenean, transmisioan... Oinarriak, nolabait, frankismo garaian jarri ziren, eta gizarte-ekimenetik erabat.
- Ekimen horien izaerak berak alde aurretik geneukana deuseza zela egiaztatzen digute. Berri berri hasi behar izan zen eremu gehientsuenetan.
- Demokraziarako trantsizioa delakoak banandu egiten ditu euskaltzaleak alderdi politiko ezberdinetan. Nazionalismo historikoak instituzio gehientsuenen lidergoa hartzen du eta ezker abertzalea delakoak kontra-botere eskema elikatzen du. Beren burua abertzaletzat ez daukaten alderdi politikoek, ezberdintasunak ezberdintasun, ez dute kemen handirik agertu euskal kultura berpizteko.
- Instituzionalizazio-prozesua martxan jartzen denetik, 80tik 95era bitartean-edo, areagotu egiten dira euskaltzale instituzional eta ez-instituzionalen arteko liskarrak: mesfidantzak, ekimenen bikoizketa sinergiak bilatzeko ahaleginik egin barik... Aldibereko dinamikak eta

elkarren arteko urruntze hazkorrak egoera naturalizatu egin du, baina euskal kulturgintzaren kaltetan.

- Dinamika dikotomiko hori gainditu ez bada ere, botere/kontra-botere eskemak alde batera uztearen beharra gero eta onartuago dago.
- Ezker abertzalearen eragin-eremua gizarte zibilean apaldu, lausotu egin da azken hamarkadetan. Soziologikoki euskal kulturgintzaren hauspoa neurri batean ezker abertzaleetik gertu egonda ere, azken hamarkadetan kriminalizatzeko saioak gertatu dira kasu batzuetan. Edonola ere, hautu politikoen mugak lausotu egin dira eremu honetan, eta kulturgintzan bereziki transbertsalitate gurari bat nabarmena da.
- Erresistentzia-identitatea eta protesta-zikloa atzean geratu ei dira. Zeintzuk dira, ordea, ziklo berriaren ezauzgarriak? Horiek definitu gabe daude, sarritan gainera gainditua beharko lukeena nagusitzen da, eta iragan hurbilean gertaturikoak eztabaidatu gabe nekez lortuko da aurrera begirako irakurketa osagarriak.
- Abertzaletasun historikoaren baitako euskaltzaleak ez ditu asebetetzen instituzionalizazio-prozesuak euskal kulturari ekarri dizkion emaitzak. 30 urte boterean izan ondoren, ez da lortu euskal kulturaren zimentarri sendoak jartzea. *Cultura vasca* da substantiboa askotan eta euskal kultura adjektiboa. Euskal kultura *cultura vascaren* azpimultzo bat baino ez izatearen kontzientzia barneratua da abertzaletasun historikoaren baitako eragile askoren artean.
- Euskara elkarrekin sortutako ekimenek (hedabideak, aisialdia, kultura-eskaintza, sentsibilizazioa) beren bidea egin dute, baina ez dute, orain artean, behar besteko proiektzio bateraturik lortu euskal kulturaren biziberri-tzean; ohikoa izatera ere heldu da bisio gabe aritzea, zerbitzuen eskaintzara lerrokatzea, subentzioen menpekotasunak aukerak tratatzea, edota elkarrekin lehian ere aritzeraino iristea. Abertzaletasunak mesfidantzaz hartu

ditu euskaltzaletasunetik bideratutako ekimenok, bazuek (botereak) eta besteek (kontra-botereak) irakurketa zeharo desberdinak egin arren.

Paradoxikoa bada ere, inoiz baino hobeto gaude datu kuantitatibo zein kualitatiboekin dagokienez. Orain arte egingdakoak, ordea, zimentarri sendorik ez daukan sentsazioa dauka euskaltzale askok, joera politikoa zeinahi izanda ere. Ildo beretik, hedatzen ari da ondoko sentsazio hau ere: euskal kulturgintza anti-frankismoari atxikitako logika balio-kidea izan da, abertzaletasunarekin batera, «hizkuntza, aberria, demokrazia» hirukoa bat eginda adierazi izan dira. Horri esker lortu da indar estatalistek oraindik demokrazia-zen zuzibidearekin euskal kulturgintza erabat ez gutxiestea; orduko unibertso politikoaren indar sinbolikoak zaildu egingo balu bezala orain jarrera anti-etikoak hartzea euskal kulturgintzaren aurka. Edozein kasutan, jarrera erreaktiboa da nagusiki obediencia politiko espainiarreko alderdiena.

Era berean, eztabaida kontzeptualek, ingurumari soziolinguistikoak eta kontzientzia sozialak aitortu dute sarriegitan termino lausoez justifikatu dituztela emaitzak eta estatistikak. Alde batetik, irizpide kuantitatibista sarritan gobernariene kudeaketa eta diru-laguntza justifikatzeko erabili ohi da, baina estatistikek euskaltasunaren bizitza integrala ez dute egokiro islatzen eta beraz horien operatibotasun linguistiko erreala desagokia da. Bestetik, ordea, euskalgintzan ere estatistikak sarritan funtzio kualitatiboak leuntzeko arriskua gertatu dira; adibide bat: Gipuzkoan toki-hedabideak subentzioen bidez lagundu dira eta hedabideek bete dute euskararen inguruko betekizuna, baina euskal kulturgintzaren erresonantzia-kutxa izateko aukera bera bete gabe, behar bestean. Liskar politikoak arrisku ugari ditu, badituenez, baina agerikoena ere oztopatzea da arrisku behinena. Zientziak dioenarekin diagnostiko hotz eta konpartitua falta da, eta neurri horretan, epe luzerako planteamendu bezala, politika publikoetan diskurtso bat inplementatzea ere bai.

Azken 40 urteotan egindakoak asetzen ez bagaitu ere, politik egoteko moduan egon gaitezke beste kultura minorizatu batzuk denboraldi berean izan duten bilakaera aztertuz gero. Ez da kontsolagarria, baina bada oraindik hemen badugun euskaldun izateko gogoaren erakusgarri. Euskal kulturak ez du iragan hoberik behar, etorkizuna behar du hobe. Berandu baino lehen, euskal kulturgintzak batu egin behar gaitu euskaltzaleok. Zenbat eta beharrezkoago sumatu elkarren beharra, orduan eta gertuago helburutik: euskal komunitatea birsortuz joatea aurrerantzean.

Euskaldungoaren kualitatibotasuna, azken 50 urteotako onena izanda ere, ez da gaur egun heltzen euskarak behar duen gutxieneko kalitate-mailara. Festarako eta protesta egiteko jende gehiago bildu ohi da egunero, koherente xamar euskaraz bizitzen ahalegintzeko baino! Euskararekiko aldeketasun afektiboak ez dakarkio euskaldun askori bestelako atxikimendu efektiborik egunerokotasunean: euskal prentsa irakurri, euskal produktuak kontsumitu, euskaraz bizitzen ahalegindu gertuko komunitateetan, etab. Euskara, norberarentzat baino, beste norbaitzuentzat nahi izaten da; eskubidea izan behar da nahiz eta gero norberak eskubide hori praktikan aintzat hartu ez.

Euskal kulturgintza arnasberritzeko parametroetan gizarte kontzertazioa lortzea desiragarria da, berez. Euskararen eta euskal kulturaren geroa bermatuz joateko ez da ezinbestekoa, inondik inora, abertzale izan behar izatea. Ondare unibertsal bati aurrerabidea ziurtatzen ahalegintzeak abertzaletasunaren gaineko printzipio etikoa izan beharko luke, berez. Hori hala izanik ere, ordea, lehentasunezkoa da ari garenon arteko sinergiak biltzea, horretan ere badugu-eta zer hobetua. Euskaldungoak elkarrekin ekitearekin batera, era berean, erdaldungora geurez hurbilduz joatea da bigarren erroka, erakartzen jarraitzea, abertzaletasunetik baino, euskaltzaletasunetik. Espainian ez da lehentasunezkoa hizkuntza eta kultura minorizatuon geroa bermatzeko politikak martxan jartzea. Berdintasuna lortze aldera, generoa-

ren edota ekologiaren eremuetan neurriak hartzen dituen moduan, hizkuntzen arteko bizikidetza orekatua bermatzeko ahaleginik egiten ez da hasi ere egin.

Ikusita beraz iragan hurbileko kontraesanak eta lorturikoen antibalentziak, birgogora genitzake desafiorik orokorrenak eta, neurri horretan, lauso bezain bateratzaileenak, politikoki. Ingurumari instituzionalari dagokionean, euskal komunitatearen ezagutza lortu behar da. Euskal hiztunen komunitate bat badela eta subjektu dela aitortzea eta aitortza horren bermea politika publiko eta zibiletan finkatzea lehentasunezkoa da.

- Ingurumari eragileari dagokionean, kultura politiko berri bat behar da, parte hartzea oinarri izango duena. Irekitasuna aitortu eta auto-konfiantza eragin behar da. Etorkizun hurbileko errealitate sozial berri horren tesuinguruan epe ertainerako irakurketa bat adostu beharra dago.
- Ingurumari sozialari dagokionean, komunitate horren zaintza sustatu eta lagundu beharraren kontzientzia jendarteratu egin behar da. Horretarako euskal kulturgintzaren parametro errealak, markoa eta desafioak gizarteratzea ezinbestekoa da; alegia, nola eta non gauden jakitea.

Jarrai dezagun atzera begirakoarekin, oraingo honetan eragileen arteko harremanak ulertzeko asmo zehatzagoarekin:

- Instituzionalizazio-prozesuaren aurretik gizarte zibil euskaltzalean zegoen nolabaiteko batasuna apurtu, lausotu egiten da instituzioak sortzerakoan.
- Haustura horren ondorioak (enfrentamendua, bereizketa...) denok pairatu ditugu. Euskal kulturari dagokionean, instituzioetako ekimenak eta gizarte zibilarenak paraleloak izan dira kasu askotan. Elkarrengandik aldentzeko ahalegina handiagoa izan da elkarrekin aritzeko borondatea baino.
- Gizarte zibiletik datozen proiektu eta ekimenekiko mesfidantza nagusitzen da oraindik ere. Garai batean gizar-

te-ekimenetik zetozen dinamika asko gutxietsi egin ziren. Ekimen eta dinamika instituzionalak jarri ziren abian, gizarte zibilekoak ordezkatzuz joateko. Lehia hori ez da erabat argitu oraindik. Garai batean ekimen bikoizketa izan zen moduan, orain herriko jaietako antolaketarekin ari da prozesu bera gertatzen: herritarren protagonismoa ahuldu eta enpresa pribatuei subkontratu izan zaie batzuetan.

- Gizarte zibila kohesionatu gabe dago gaur egun. Gizartearen beste sektore batzuekin alderatuta (industria edota kirola, kasu) oso kaotikoa da antolaketa. Euskal kulturaren sektoreez hitz egin ohi da, baina benetan artikulazio gabezia dago. Gizarte zibileko erakundeen artean ba al da elkarlanean aritzeko ohiturarik, gogorik? Eragile bakoitza ez al dago arduratuago bere burua aurrera ateratzen (salbatzen), elkarrekin ekimen bateratuak bideratzen baino? Euskal kulturgintzako gizarte-eragileei egin beharreko interpelazioak dira.
- Euskal kulturaren eremuan ez da hitzarmengintzaren bidetik jo, unean uneko diru-laguntzetara mugatu da instituzioen eta gizarte zibilaren arteko hartu-emanak. Elkarrekin aritzeko baino, ekimenak uneko borondatearen arabera neurri batean babesteko politika izan da nagusi.
- Bisio adosturik ez da lortu euskal kulturaren geroa lehentasunezkotzat izan beharko luketen eragile instituzional eta gizarte zibileko eragileen artean. Bisio falta hori eskailerako maila guztietan sumatzen da:
  - *Kultura politikaren eta interes ekonomikoen artean*: batzuetan esplizituki eta besteetan inplizituki, errentagarritasun ekonomikoak motibaturik eta zedarriturik daude kultura-politikak eta zehatzago kultura alorreko ekimen politikoak, euskal kulturaren kalterako. Gure erakunde nagusietako aurrekontua aztertu besterik ez dago ikusteko zenbatekoa den urterik urte euskarari eta euskal kulturari eskaintzen zaion diru-kopurua. Eta, bidenabar, ohartzeko zenbat diru ematen zaion

euskarazkoa ez den kulturari. Kultura saileko aurrekontuaren zatirik handiena euskal kulturgintza sinbolikoki ere ia agertzen ez den jaialdi, zinemaldi, inbertsio eta programa handietara joaten dela ere kontuan hartzekoa da. Kulturaren kontzepzioa lantzea eta herri moduan ditugun desafio kulturalen inguruko gogoeta sakona eskatzen du kultur politikak.

- *Politikarien artean*: euskal kultura ez da agenda politikoan lehentasunekoa edota estrategikoa bezala ulertu, ez abertzaletasunaren baitan eta ezta abertzale ez direnen artean ere. Ez dago instituzioen arteko lan bateratu eta jarraiturik, eta ezta, tamalez, epe luzerako kultura-politika adosturik duen instituziorik ere. Diogunaren lekuko, azter bedi «Gipuzkoa 2020» gogoeta-prozesua. Txosten honetan darabilgun auzia ez da aldagai gisa ere aintzat hartu gogoeta estrategiko hori bideratzerakoan. Badira hamaika aldagai, baina dagokigun hau ahaztu egin da, berriro ere. Gogoetaren hezurduran jarri ezean, azken orduan adabakiak jartzen hasi beharko da noizbait norbait. Euskal kulturaren geroa, berriro ere, ez dago benetako agenda politikoan.
- *Kultura eta euskara sailtako politikarien eta gizarte zibileko eragileen artean*: gizarte zibilak auto-finantziatzeko zailtasun handiak ditu eta instituzioetako diru-laguntzen menpekotasun handia dauka. Krisi garaian, gainera, kultura izan ohi da kaltetuenetakoa.
- *Kultura teknikari (instituzioetako langileak) eta gizarte zibileko sortzaileen eta eragileen artean*: elkarrekiko aitortza bera ere falta da, askotan. Irudi bat erabilita, kultura-politikariak eta teknikariak banatzaileak bailiran ikusten dira: euskal kulturaren aurrekontu murriztuak portzio txikitik banatzen asmatzen ez dutenak. Instituzioetatik, ordea, gizarte zibilar esaten zaio diru-laguntzak ez direla berezko eskubideak, «eskale» ari direla proiektuak sakon landu gabe, etab.

- *Gizarte zibileko eragileen artean*: profesionaltasunak, zerbitzuen eskaintzara lerrokatzeak eta sarritan beren arteko lehiak zehar-kalte nabariak ekarri dituzte, herri-eskualdeetako hedabideei dagokienean, esate baterako. Kontseiluak berak gizarte-ekimenak bateratzeko, trinkotzeko daukan ahalmenari dagokionez; Topagunean biltzen diren elkarteak zerbitzuak ematen espezializatu dira, baina taldearen beraren trinkotasuna ez da behar bezain ondo elikatu. Egia da azken hamarkadetan euskararen eta euskal kulturaren azpiegiturak hazi eta sendotu egin direla. Hazte eta sendotze horretan lagundu egin dute instituzioek, ezbairik gabe. Ikuskizun dago, haatik, krisi garaiotan eta abertzaletasuna leku batzuetan boteretik aldentzen hasita, zenbaterainoko indarra izango duten euskaltzaleek, han eta hemen, egingdakoari eutsi eta erein beharrekoa ereiten jarraitzeko.

Ertz horiek sakonduz, eremuz eremuko desafio bat osatu genuke. Funtsean, beraz, euskal kulturgintzako jarduna euskalgintzatik bertatik abiatu dadin lortu behar da, ez politikarien unean uneko interesetatik. Politikak erdibanatzen du kultura, baina kulturak politika balio kohesionatzaile bilaka dezake, bizi-iraupen estrategia izan liteke adostasun sozialaren giltzarri. Baina horrek suposatzen du kulturaren irakurketa beregaina egitea, kultura inbertsio-gune bilakatzeara, sistema kulturalak duen zentzua «produkzio» bezala, identitate-emaile bezala ulertzea. Kultura gizartea egituratzeko, integratzeko eta identitatea osatzeko balio pragmatikoa izan liteke. Ezin du alderdikoia eta koiunturala izan. Interes pribatuetatik interes komunetara jauzi egin behar da, eta, komuntasun horretan, dinamika biderkatzaileak bultzatu behar dira. Euskal kulturgintzako egileak eta igorleak eragile ere badirela kontziente izan daitezten lortu behar da. Egile huts baino zerbait gehiago izatearen pentsamendua zabaldu behar da: sortze, ekoizte, kudeatze eta bideratze lanetatik harago kultura, hizkuntza eta komunitate bat elikatzen eta berregiten ari garela sinetsi behar dugu.

Desafioa: euskal dimentsioa balioztatzea

Euskal dimentsioak kultura-politiketan izan duen tokia problematizatzea da bigarren desafio orokorra. Auziaren egokitasuna islatzeko, baieztatzen dugu falta dela euskararen beraren premien barnetik, ikuspegitik analisi sakona egitea. Hori helduleku dugula, arazo zehatzak hauek dira:

- Kultura eta hizkuntza bereizi egin dira eta kultura jarri da askotan hizkuntzaren gainetik. Kulturak duen dimentsio linguistikoa sarritan ez da bere lekuan jartzen, ez eta euskararekin konprometitua dagoen jendearen aldetik ere.
- Kulturgintzaren funtzio linguistikoa ez dago integratuta hizkuntza politiketan.

Aintzatetsi ohi den kasuetan ere mugak ugariak dira:

- Bat da muga zientifikoa edo jakintzazkoa, izan ere, hizkuntza politikek hiztunen eskubideei soilik egiten diete erreferentzia, ez hainbeste komunitateei, euskal kulturaren unibertsoari. Eta hori ez da egokia ikuspegi soziolinguistikotik.
- Beste muga argigarri bat estrategia mailakoa da: ez dago hausnarketarik. Hizkuntza irizpideak jartzen dira, tazituki bada ere, kultur eskaintzan, baina sustapen lanari ez zaio heltzen.
- Beste muga bat da instituzionala: euskararen alorra eta kulturaren alorra bereizten diren unetik, koordinazioa ez da naturala edota funtzioak bereizi egiten dira.
- Muga politikoa ere aipatu behar da: kultur dimentsioa hizkuntza politiketan ipintzeko aukera baztertu da estrategia berantiarretan.

Kulturgintzan euskara zehar-lerro moduan lantzeko aukerak handiak badira ere, ez da oraindik artikulatu. Edozein kasutan, euskararen unibertsoa euskararen esparruak mugatzen du, kulturaren sektorera ireki gabe, eta honenbestez kulturgintzan hizkuntza ez da ezinbestekoa.

- «Euskal unibertsala» kulturalki eta linguistikoki biluztuta dago. Vasco biluztua modu politikoan erabili da, batzuetan euskalgintza gutxiesteko eta besteetan identitate transhistorikoa loriatzeko. Nolanahi dela ere, euskaraz hitz egiten ez duen euskal herritarra bihurtzen ari da normaltasunaren paradigma.
- Guztiarekin, bestelako ideologizazioak ere mugak erakutsi ditu. Euskararen aldeko mugimenduan ere elementu estralinguistikoek beharko ez luketen zentralitatea izan dute askotan.
- Lehenetasun estralinguistikoek eraginda, homologazio beharra ere oztupo izan da: euskararen aldeko mugimenduan homologazioak edo hizkuntza espantsiboen egoerara iristeak garrantzi gehiegi izan du, eta euskal kulturaren egoera erreala kontuan hartu gabe egin dira maiz politikak.
- Euskal kulturgintzari egiazko arreta ez ipintzearen ondorioak asmorik onenen jarreretan ere antzematen dira. Hala, oreka eskatzea gerta liteke desoreka sustatzea. Arrisku handia dute orekaren izenean hizkuntza minorizatuak egoera horretan jarrai dezan egiten diren diskurtso eta praktikek.
- Aukera izanda ere, nekez praktikatzen da euskararen aldeko hizkuntza-lidergoa. Euskara espediente bat da askotan, euskaldungoaren aurrean itxurak gordetzeko zuribidea, eta kultura-politikan estrategikotzat jotzen diren ekimenetan, halabeharrez, euskara sakrifikatu egin da lehenetasunetatik.
- Estrategia iraunkor eta gaurkotuen falta dago; inertziaren pisua nabarmentzen da, eta, kasurik onenetan, iraganeko bidea jarraitzen da edota pertsona solteen abilezia da praktika onen ernamuina. Oro har, gainera, eragileen jokaera tazitua da.
- Hizkuntza minorizatuak eskutik du kultura minorizatu, eta beraz pobrearen sakelak zulo bi eta hizkuntza politikari kolpeak ematen zaizkio kulturaren alor zabalean.

- Aretoetako publikoarekiko obsesioaren gatibu bizi da euskal kulturgintza, oro har, eta zehazki kulturgileak eta programatzaileak. Zaletasuna ez da behar beste bultzatu. Euskal dimentsioa galtzaile ateratzen da oro har, haurren kasuan izan ezik.
- Euskalgintzan ere kontraesan bat agerikoa da. Exijentzia linguistikoak jarriagatik ere, euskaldun askok ez du horren jarraipena eta erabilpena bere gain hartzen. Publiko euskaltzalearen kontraesana da ondokoarentzat galdatzen duela gehienetan, norberarentzat eskatu ordez.
- Herriko batez bestekoa baino handiagoa izanik ere kultur taldeetan dabilen jendearen euskaldun-kopurua, askok ez dute euskal dimentsioa lantzen ari direlako kontzientziarik.
- Antzerkiaren egoera paradigmaticoa da, ikuspegi askotatik (profesionaltasuna, zaletasunaren lanketa, heziketa-eredua...). Sorkuntza elebidunaren garaiak muga handiak erakutsi ditu, eta aro bat bukatzen ari den sentipena dago sektorean. Sistema horrek ez dio batere mesederik egin euskarazko produkzioari. Euskara diru-laguntza lortzeko aitzakia bat da askotan, gauza erabat prezindiblea, baina horrez gainera diru-laguntzetako primak ez dira nahikoak euskarazko sorkuntza sostengatzeko.
- Euskaraz egitea taldeen boluntarismoaren esku geratzen da. Diru-laguntzak ez dira eraginkorrak. Aldian-aldian argudioak aldatu eta osatzen dira: krisiarekin erdaraz gehiago programatzen den bezala, publiko faltagatik ere erdaraz programatzea hobesten da.
- Egoera paradoxikoa bezain kontraesankorra da. Izan ere, politikari euskaltzaleen eragin esparrua mugatua izatearen argudio pean, heldu gara ohartaraztera politikarien marjina urria dela eta euskalgintzaren akuilu lana garrantzitsua dela.
- Pareko diagnostiko batekin osatuz, arazo garrantzitsua da gaur egun EITBren hizkuntza eredua euskal kulturaren transmisioan.

- Euskal dimentsioaren onarpena mugarri bada, birpentsatu beharko da euskara eta kultura alorren arteko lan-banaketa.
- Kultura ‘per se’ lehenestearna estrategikoki kaltegarria da. Gorago aipatu ditugun kategoriak (berbazko euskarazko kulturgintza, berbazko erdarazko kulturgintza eta ez-berbazko kulturgintza) erabili behar dira kultur politketan diszernimendu politikoa egiteko. Eredu ez-normalizatua gailentzen da euskal kultur politketan eta eragileek eredu normalizatua aldarrikatzen dute.

Desafio horiek zenbait arazo nagusi bistaratzen dizkigute, bidenabar. Halere, arazoen planteatzeak ez du atsekabea ekarri behar. Aitzitik, auziaren gaurkotasunaz ohartzeko asmoz laburtu ditugu eragileen elkarrizketa-panel zabalean ateratako kezkak.

Euskal kulturgintzak eskain dezakeen onena gertutasuna, sorkuntza endogenoa eta benetakotasuna ditu. Horien birtartez lortuko du hiztun komunitatearentzat elikagai izatea eta kanpora begira interesa piztea. Euskaraz sortzen den kulturak eremu asko ditu berri. Euskal kulturgintzak sortzen dituen edukiak eta prozesuak euskaraz behar dute izan, euskaratik sortuak, eta ‘euskaratasuna’ dutela ezaugarri. Igorleen (norbanako, erakunde zein sare) benetakotasuna funtsezkoa da; erdaraz pentsatutako produktuak euskaraz ematea ez da nahikoa, eta ez da eraginkorra; era berean, produktuak euskaraz ekoizte hutsa ere ez da nahikoa, horiek sortzeko prozesua ez bada euskarazkoa.

Politiketarako ardatzak

Kulturgintzako eragileen artean atera diren desafioak ikusi ditugu, euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko uneotan ditugun arazoak ulertzeko asmoz. Euskal kulturaren barnean euskararen eta kulturaren beraren etorkizuna bermatuko duten eremu eta diziplinak identifikatu, eta indarrak bertan jartzea lortu behar da. Euskararen motibazioa

bultzatzen duten gizarte-sareak elikatzea, gizarte-sarea bera kultur sortzailea dela ulertu eta bultzatzea, gizarte azpiegiturak sustatzea, eta euskal sorkuntzaren gune neuralgikoak zaintzea. Hurrenkera berbera errespetatuz eta desfioei aterabideak aurkituz osatuko dugu strategiaren oinarriak izatera etor daitezkeen proposamenak. Lehenik eta behin, gune eta bisioak adoste aldera gauzatu beharreko politikak, ondoren euskal dimentsioak zentraltasuna izan dezan neurri zuzentzaileak, eta hirugarrenik dinamika kulturala modu osotu batean integrazteko ildoak.

Politikak: gune eta bisio adostuak inplementatzea

Gure diagnostikoak begi-bistan ipintzen digun lehen arazo nagusia da guneak eta bisioak adosteko dagoen premia orokorra. Horren kontzientzia hartzeko eta adostasunak gorpuzteko, hauek dira prozedura zein eduki aldetik diseinatu eta inplementatu daitezkeen neurri batzuk:

- Eragile guztiek gogoeta egin eta aurrera begirako ikusmoldeetan ikuspuntu komunak adosten ahalegindu behar dute.
- Elkarrenganako konfiantza berreskuratzea komeni da. Instituzioak vs gizarte zibila dikotomiak ez du mesederik egiten.
- Ekimena eta aitzindaritza gizarte zibilean izatea komeni zaigu, nahitaez. Instituzioen egiteko behinena azpiegiturak jartzea da, behetik gora sortzen den euskal kultura sustatzea: azpiegiturak garatzea, gizarte zibilaren dinamikak laguntzea eta babestea.
- Premiazkoa da euskaltzaleok elkarren aitortza egitea, elkarren beharra dugula aldarrikatzea. Ekimen bateratuak martxan jartzea lehentasunezkoa da (irakurtzaletasuna bultzatzean, euskal kulturaren kontsumoa haztean...). Edozelan ere, sormena eta ekimena ez da erneko eta bi-ziagotuko hartu-eman horiek bideratzeagatik bakarrik; sortzaileak sortzeko berezko espazioa behar du, sinergien

eta hartu-emanen sinkroniak erraztu ala korapilatu egin dezake bere lana, baina sormena ezin da inondik antolatu, ezin du inork alde zurretik ziurtatu. Hartu-emanen aberastasunetik elika daiteke, inondik elikatzekotan.

- Instituzioen eta gizarte zibilaren arteko hartu-emanetarako hitzarmengintzaren bidea hobetsi behar da. Hitzar-menak egin behar dira azpiegiturak eta baliabide estruktural estrategikoak ziurtatzeko. Hala ere, kontuz ibili behar da ohikerian ez erortzeko; behin azpiegiturak ziurtatuta, bertan goxo, lo ez geratzeko. Eta kontuan hartu behar da kultura-aurrekontuaren hartzaileak ezin direla alde zurretik erabat definituta egon hitzarmen bidez, modu horretara jokatuz gero ez bailitzaieke biderik zabalduko ekimen berriei.
- Eragile guztiek elkarrekin aritzea da helburua, bisioak adostuz joatea. Instituzioetako politikari, teknikari eta gizarte zibil autoeratuako ordezkarien artean lankidetzaz sustatu behar da. Katebegi horiek elkarrekin lotuta daude, baina maila bakoitzak badu berezko izaera ere. Instituzioekiko hartu-emanetan aurrera egiteak ala ez, esate baterako, ez dauka berez zertan oztopo izan gizarte zibileko ekimenek elkarrekin aritzeko, horien artean sinergiak lortzeko. Zenbaitetan, gainera, errazagoa izan ohi da ados jartzea zerbaiten kontra egiteko, ekimen positiboak bideratzeko baino.

Egiazki, neurri guztiak ere ulergarriak bezain nabariak izan arren, euskal kulturgintzak uneotan premia du bere historia hurbilean gertaturikoa bere gain hartzeko eta bide-nabar adiskidetzak, guneen osatzeak eta bisio adostuen gainean aritzeak biziberritzea ekarriko diola ohartzeko. Ilusiorako grina pizteko aukera ere izan litezke prozedura mailako mekanismo politiko horiek. Elkarlan horrekin soilik erantzun ahalko dira eginkizun nagusiak, alegia:

- Hitzun komunitatearen aitortza egitea.
- Administrazio publiko eta gizarte autoeratuaren arteko kulturgintzaren gaineko bisioa adostea.

- Administrazio publiko eta gizarte autoeratuaren arteko harremana eta lankidetzaren artikulatzea.
- Euskal kulturagintzaren berogailuak identifikatzea. Iritsi nahi dugunera iristeko lagungarri, are ezinbesteko diren ekimenak identifikatu behar dira eta, izaera estrategikoa aitortuta, beharrezko bultzada eman. Ezin da ahaztu zer aportatzen dioten kulturagintzaren eragiletzari, irudikari kolektiboari.
- Diru publikoen lehentasunak markatzea. Kulturagintzaren diru publikoen banaketa egokia egiteko eta irizpideak adosteko ezinbestekoa da kultura, kultura-politika, euskal kultura nozioak auzi bezala argitzea.
- 'Barne' kultur politika zehaztea, alegia, euskal nitxorako politikak kulturagintzarentzat, kultur industriarentzat eta 'barne merkatuentzat', azpiegitura eta baliabideei dago-kienean, merkatu propioan ikusgarri bihurtzeko, arreta ipiniz transmisioari familian, hezkuntzan, komunikabi-deetan, kontsumo joeretan eta oro har sozializazio-gu-neetan.
- 'Kanpo' kultur politika zehaztea. 'Merkatu handirako' politikak:
  - Merkatua doitzea (subentzio, label, babes ekonomiko, egitura babes...): euskal kulturagintza zabaldu eta ikusgarri egiteko.
  - Merkatuan administrazioaren esku-hartzea irizpide soziolinguistikoen arabera, hura baldintzatzeko.
  - Subentzio politiken exigentzia linguistikoak finkatzea: euskarazko kultura ekimen ez direnei exigentzia linguistikoak jarritz.

Neurri horiek guztiak nekez gauzatu ahalko dira euskal kulturagintzak gune bat eta bisio bat izan ezean, hau da, eragileek euskal kulturagintzaren inguruko ekimen bateraturik ezean. Elkarlanak ez du soilik konfiantza ereiten, ausardiarako babesa ere eskaintzen du.

Politikak: euskal dimentsioa modu beregainean trazatzea

Desafioen parez pare, euskal kulturgintzaren estrategiak diseinatzeko printzipio politikoak euskal dimentsioari zentraltasuna ematean oinarritu behar dira. Funtsean, eremu soziokulturala ardatz hartuta, antolakuntza sektorialak osatzea eta elkarlana bultzatzea lortu behar da. Hauek dira bil dutako neurriak:

- Euskararen beraren premien barnetik, ikuspegitik, analisia egitea.
- Kulturak duen funtzio linguistikoa balioan jartzea eta kultur eragile zein jendartean sozializatzea.
- Indarrean dauden paradigmak zeharbidez euskararen benetako garabidea ez dutela bermatzen aitortzea eta, beraz, euskal kulturaren aldeko politiken lehentasuna aldarrikatzea.
- Euskara eta euskal kultura ardatz izango dituen mugimendua artikulatzea.
- Euskararen egoera minorizatu errealean oinarritutako kultur politikak egitea.
- Oreka-desoreka eztabaida labaingarriari darion maltzurkeria bistaratu, diskurtso indartsu bezain jantzia sozializatzea.
- Euskal kulturaren aldeko kultur politika eraginkorra artikulatzea eta kulturen arteko orekak bere gain hartzea egungo egoera desorekatua. Hala, bada, biziberritzea eta arnaguneak zabaltzea modu orekatzailean egitea lortu behar da.
- Iraupen luzeko eta gizartearen aintzatespena izango duen euskal kulturaren aldeko estrategia ongi artikulatzea.
- Elkarren osagarri izango diren hizkuntz politika eta kultur politika artikulatzea.
- Birpentsatzea non dituen indarguneak euskal dimentsioak eta horren arabera kultur politikak abiaraztea.
- Kultur kontsumoa zein praktika bultzatzea eta gutxitzen saiatzea euskaldunen kontraesan eta gezur sozialak.

- Kultur eragileengan euskal dimentsioa lantzen ari dire-lako kontzientzia zabaltzea.
- Euskararen aldeko hizkuntza-lidergoa indartzea maila guztietan, tokikoan zein nazionalean.
- Euskal antzerkigintzan indarrean egon den kultur ere-dua birpentsatzea eta arrakastatsuak diren beste esparruetako irakatsiak aplikatzea.
- Politikari euskaltzaleen eragin esparrua mugatua da eta euskalgintzaren akuilu lan eraginkorra baliagarria gertatzen zaie eragin ahal izateko, beraz, garrantzitsua izango da norabide berean joatea.
- EITBren hizkuntza-eredua birpentsatzea beharrezkoa da bere sortze-helburua beteko bada. Helburu hori estrategikoa da euskal kulturarentzat.
- Eredu ez-normalizatua gailentzen da euskal kultur politketan eta eragileek eredu normalizatua aldarrikatzen dute. Tokian tokiko egoera kontuan hartu beharko da ahalik eta eraginkorrenak izateko kulturaren euskal dimentsioari dagokionez.
- Erabakitzea noiz eta nola erabili behar diren erdarak erakarmena helburu dutela.
- Kulturgintzaren funtzio linguistikoa integratzea hizkuntza politketan.
- Kulturgintzan euskara zehar-lerro moduan lantzeko aukerak baliatzea.

Politikak: kulturgintzaren irakurketa osoa elikatzea

Kulturgintzaren irakurketa oso batek eskatzen du euskal kulturgintzaren irakurketa beregaina egitea, baina kulturgintza dinamika oso bezala ulertzea ere bai. Bizi gaituen garaia-
ren neurriko azpiegitura eta diskurtsoak gaurkotzea, herritarren kontsumo zein aisialdi-ohiturak iraunaraztea, hedatzea eta bere kasuan eraldatzea lortu beharreko helburuak dira.

Lehen gogoeta-eremu bat nolakotasunari begirakoa da. Politika orok egiaztapen hau barneratuta aritu behar du: euska-

razko produktuak erakargarri egiteko bidea ez da beste kulturretako produktu salgarriak imitatzetik etorriko; euskal kulturgintzaren muga kuantitatiboek hein berezian derrigortzen dute produktu berezituak diseinatzera eta neurri bereziak inplementatzera. Hemen bi elementu osagarri elikatzen dira:

- Alde batetik, bertakotasunari darion berezkotasuna eta horrek duen sozializatzeko aukera dira uneotan erakarpen modu sendoena.
- Bestetik, sorkuntzarekin batera aurrenekoz bederen komertzializazioa ere euskaraz soilik gauzatzea.

Dinamika horretan, merkatua ere bada aintzat hartu beharreko alor bat. Merkatua eta horri begira hartu beharreko neurriak erabakigarriak dira. Ezinbestekoa da botere publikoaren interbentzioa, xede dituen efektu ekonomikoa (sortzaileei biziraupena) eta kulturari sare sozialetan barneratzeko aukera (masa kultura), gutxienez, instituzioetatik aukerak berdintze aldera. Neurri politikoek xede bezala, ordea, merkatu doitu behar dute, ez dena interbentzio publiko hutsa eta ezta ere penetrazio sozial hutsa ere, sortzailearen betekizuna eta kultur eskaintzaren kalitatea kamustuko ez badira. Bere neurrian merkatua bada kalitatearen galbahea.

Horren diseinuak lehiakortasuna bermatzea printzipioetako bat behar du. Kultur produktuen berezitasunetako bat, ostera, beren indar sinbolikoa da, eta neurri horretan bideragarritasun integrala eta gardena errespetatzea ere bada interbentzio publikoaren printzipio motibatzailea. Esandakoaren osagarri bezala, kultura-politikan nabariegia izan ohi da lehiakortasuna eta errentagarritasuna parez pare jartzeko arriskua.

Oreka zail horretan adostu eta gauzatu beharko dira euskal kulturgintzari begirako estrategia politikoak. Bidenabar, eginkizunaren garrantzia eta bere inplikazioak tarteko, kulturgintzaren esparruetan eragiten dutenen lankidetzeta da funtsezko oinarria. Euskal kultura-sistema da iparra, izan ere, neurriek eragina baitute zabalpen politikan, kultur produktuen banaketan, hedapenerako eta kontsumorako zirkuituetan, eta zaletasunaren sustatzean.

Era berean, aintzat hartuz beti ere aldaketa teknologikoak, euskal kultur sortzaileen artean joera autoeraturako ekimenak (zirkuitu alternatiboak eta dibertsifikazioa) eta ikusgarritasunean marka beregainaren garrantzia, diseinu eta inplementazio politiketan ondo definitu beharko dira eragileen ardura eta eginkizunak; antolaketa burokratikoa bezain arriskutsua gerta liteke ekoizle zein sortzaileengan gainkarga barreiatzea, edozein izaeratakoa dela ere.

Merkatuari begirako ekimenekin batera, euskal kulturgingtzak berezkoa eta beregaina behar duen dinamiketan, transmisioa da ziurrenik elementu motorra. Merkatuan eragiteko transmisioaren eremuan jokatu behar da lehendabizi. Lehen hurbilketa bezala, hedabideak, hezkuntza eta beste gune sinbolikoak dira transmisioari begirako espazio estrategikoenak.

Hedabideei dagokienean, modu zehatz bezain estrategikoan komeni da batzuek eta besteek eginkizun dutena erabakitzea, eta orobat instituzioetatik horretarako neurriak hartzea ere. Nekez ahal zaie parekoa eskatu euskalgintzako euskarazko hedabideei, erdalgintzakoei, eta hedabide publikoei, baina batzuen eta besteen nortasuna eta erabakimena aitortuz, instituzioek badute horiekin negoziatzeko ardura; horretarako, euskaltasuna, bizikidetzeta eta zerbitzu publikoa dira, hurrenez hurren, aipaturiko hiru hedabideei euskal kulturgingtza sustatzeko eta horrekin konpromisoa izan dezaten arrazoitu beharreko printzipio gidak.

Hezkuntza sistema ere beste sozializazio-gune inportante bat da. Gaztetxoak hezteko zein belaunaldien arteko transmisioa eragiteko bezalaxe, bertatik igarotzen dira euskal kulturgingtzaren etorkizun hurbileko sortzaileak, herritarrak, kontsumitzaileak ere. Ildo beretik, hezkuntza arautuari ardurara oro kargatu gabe, ez-arautuari begirakoa ere bada zaindu beharrekoa, ahal dela bien koordinazioa zainduz; batean zein bestean erantzukizuna erabakigarria bada, horrez gainera, azkenaldian bistaraturiko emaitzak (derrigortasunaren ajeak, gune ez-arautuetan antzemaniko defizitak) eta gertakariak (bizitza-estiloen banakotzea) ere ondo ulertu beharko dira.

Horrek, baina, ez du suposatu behar estatutu instituzionala izan baduten gune sozializatzailen gutxiespena. Zentzu honetan, aintzat hartzekoak dira hezkuntza-arloan egon badiren azpiegiturak eta programak, hizkuntza-normalkuntza xede dutenak. Beren potentzialtasuna aitortu eta dimentsio kulturala nabariago integratu beharko lukete, kultur produktuen ikusgarritasuna eta optimizazioa bultzatuz. Hizkuntz gaitasunarekin batera, irakasleen transmisio-gaitasunak euskal dimentsioa eta kultura, sentikortasuna eta kidesun-sentimendua ere bildu behar ditu. Bere neurrian, euskal kulturgintzari berezko izan zaizkion gune publiko eta tradizionalak ere balioztatu behar dira, hala nola, kalea, paisajea, espazio birtualak, sozializazio guneak, jaiak euskararen eta euskal kulturaren izaera identitariorekin lotzea. Gauza bera esan liteke erreferentzialtasun publikoa duten ekimen, instituzio eta pertsonaiei buruz ere.

‘Kultur bizitzaren diagnostiko kualitatiboa Gipuzkoan’

Gipuzkoa: euskararen lurraldea

Gipuzkoa dugu, dudarik gabe, Euskal Herriko gune geografiko euskaldunena, bai mapa fisikoari begira, baita eremu sozio-kulturaleri begira ere. Gipuzkoa da era berean euskararen aldeko atxikimendua erakutsi duen komunitate erabakigarriena. Sustraitu, iraun, berritu eta egokitu den euskal hiztunen komunitatearen zati garrantzitsu bat Gipuzkoan dago.

Gipuzkoan euskaldunak %49,1 dira (291.000), EAEko euskaldun guztien %26 (557.700 lagun). Euskaldun pasiboak, berriz, %15,6 dira, Kulturaren Euskal Behatokiaren 2008ko datuen arabera. Alegia, datu horien argira, %64k euskaraz daki edota ulertzen du. Euskal Herriko datuekin alderatuta, kontuan hartzeko moduko zifra da. Gipuzkoan bizi da, zifra proportzionaletan, euskal hiztunen komunitatearen gehien-goia. Hori hala izanik, pentsatzekoa denez, euskal kulturaren

sormenaren eta kontsumoaren zati handi bat Gipuzkoan bertan daukagu.

Gipuzkoako euskaldunen %64 inguruk (186.240 lagun) euskal musika erosi zuen edo eta euskal kontzertuetara joan zen 2008. urtean. Hala jasotzen du 'Kultura ohiturak, praktikak eta kontsumoa, EAEn, 2007/08' txostenak. Modu berean, %52,8 (154.000 bat lagun) euskarazko antzerkia ikustera joan zen eta %37,6k (109.000 lagun) euskarazko liburuak irakurri zituen. Datu handiak dira inondik ere, aditu eta arituen pertzepzioekin erabat bat ez datozenak. Baina, egia da euskal kulturaren kontsumoa Gipuzkoan ematen dela bereziki, ez hainbeste euskaldun gipuzkoarrak euskal produktuekiko fidelitasun edo kontsumo ohitura finkatua dutelako (Arabian euskaldun gutxien izanik, euskaldun kopuru horren ehuneko handiagoa da euskal produktuen kontsumitzailea), baizik eta proportzionalki euskaldun-dentsitate handiena duelako.

Datu bakan horiek ikustea nahikoa da konturatzeko Gipuzkoak zein presentzia, indar, aukera, ingurune, zoru eta abagune duen euskarazko kulturaren eremuan aitzindari jokatzen. Berez, dagoeneko, hala da: bertan direlako euskarazko produktio gunerik indartsuenak, sortzaile kopururik handiena eta kontsumitzaile gehienak, zifra absolutuetan. Ingurumaria horrek guztiak garamatza pentsatzera euskal kulturaren aldeko politika aktiboa eta berezkoa, nonbait izatekotan, Gipuzkoan bertan jarri behar dela abian. Aurrera egitekotan euskal kulturak, Gipuzkoako administrazio publikoari eta gizarte zibil autoeratuari dagokigu, lehenengo eta behin, euskarazko kultur politika bat adostu, diseinatu, abian jarri eta, helburuak lortu ahala, bidea erakutsiz joatea euskararen gainerako lurraldeetan ari diren eragileei eta administrazioei.

Erronka da Gipuzkoako eragileek aitzindaritzaren beren gain hartzea, eta lidergo hori euskal kulturaren oinarri diren euskararen herritar zein eragile guztiarekin konpartitzea. Gai hori egin behar dira iraganeko egitura zaharrak, lidergoak eskatzen du administrazioek naturalizaturiko errealitateak gainditzeko ausardia, euskal kulturaren unibertsoa osota-

sun bezala hartuta erabakitzea. Kultura politiko eraginkor-
 rrak ezaugarri horiek lituzke: aitzindarritza, elkar hartuta
 aritzea, eta iparra euskararen herria delarik eragitea.

Ildo beretik, Gipuzkoa lurralde berritzailea izan liteke, ja-
 sangarritasuna eta ongizatea ipar duena, euskal kulturaren
 gune sinbolikoa dena. Lurraldean berezko nortasuna duten
 eskualdeak eta hiriak daude. Lurraldea antolatzeko eredu
 orekatua diseinatzea helburu bada, euskal kulturaren arti-
 kulazioa estrategikoa izan liteke.

Horretarako Gipuzkoako gizarte autoeratuak eta adminis-
 trazio publikoek bisio adostu bat barneratu, bilguneak fin-
 katu eta praktika politiko eraginkor bat egiteko moduan
 egon beharko lukete, euskal hiztun komunitate bat izan ba-
 delako, eta neurri batean bederen artikulatua dena. Alegia,
 bertako kideek badute elkarren arteko ezagutza eta perte-
 nentzia sentimendu kontziente edo inkontzienteagoa. Mi-
 norizaturiko hizkuntza eta kultura baten aldeko politika po-
 sitibo eta berrindartzaileak eginez, euskara eta euskarazko
 kultura aitzinaratzea, parametro bizigarriagoetara ekartzea
 lortuko da. Horrekin guztiarekin batera, eremu urriko bes-
 te hizkuntza eta kultura batzuen biziberritzeari begira ere,
 ekimen praktiko eredugarrien erakusle izaten jarrai dezake-
 gu mundu gero eta globalizatuago honetan. Hurrengo ha-
 markadetan, izan ere, jatorrizko kulturen geroa bermatuz
 joatekotan, denok izango baitugu denon beharra, gero eta
 nabarmenago, gutako bakoitzaren etorkizuna gainerakoe-
 nak elikatuko edota mugatuko baitu.

**Kultur bizi-tza: nola sortzen dugun, nolakoa den
 sortzen duguna eta nola hedatzen dugun**

Nola sortzen dugun

Azken 30-40 urtean indar handia jarri da kultur diziplina
 guztietan, baina emaitzak ez dira berdinak denetan, izan ere
 garapen-ereduak diferenteak izan baitira: batzuk instituzio-
 nalagoak, bestetzuk zibilagoak; batzuk eratuagoak, beste-

tzuk atomizatuagoak. Ikerketan egiaztatuko dugu aldagai horiek badutela euskal kultur bizitza esplikatzeko sendotasun teorikoa. Egiazki, ezin azaldu daiteke kulturaren garapen hori instituzioen eta gizarte zibil autoeratuaren ekarria kontuan izan gabe, sarriegitan nor bere aldetik, eta are bata bestearen kontra, ibili bada ere.

Euskara hegemoniko izan den kultur adierazpide eta guzuean produktuen kalitate eta zabalkunde maila handiagoa izan da. Hori konstatazio argia da. Bertsolaritza kasu. Aldi berean, bi hizkuntzetan jardun duten kultur diziplinatan, gaztelera bihurtu da hegemoniko, bai sorkuntzan bai zabal-kunde aukeretan. Antzerkia adibide.

Bi diziplina konkretu horien bilakaera aztertuta, kultur politika eta kultur garapen eredu biren paradigma direla ikus daiteke. Hori hala dela konturatzeak bidea zabal diezaguke ulertzeko euskal kulturaren, kultura minorizatu baten, garapena bideratzeko giltzarriak zeintzuk diren.

Bertsolaritza eta antzerkia: bi eredu

Konpara ditzagun eredu biak: bai bertsolaritza eta bai antzerkia taula gaineko eta zuzeneko ikuskariak dira. Inprobisazioa oinarri duena lehena, eta testu landua zein inprobisazioa bigarrenak. Biek ala biek, zuzeneko emanaldi huts diren heinean, emaitza bakar, berezi eta beti desberdina eskaintzen dute. Alde horretatik, elkarren hurbil dauden bi diziplina dira. Begirada diakronikoa kontuan izanik, tradizio partekatu baino desberdinetik datozela esan behar da. Bertsolaritza herri kultura izan da, eta da, zentzurik tradizionalenean. Gerra aurretik, eta ondoren, 60-70eko hamarkadetan, gutxi asko bere izaera eta eragin eremua tradizioan, herri mailan, gune jakinetan eman da.

Antzerkiak, aldiz, bai gerra aurreko pizkundean, eta baita 60-70eko hamarkadetan ere, euskal kulturaren eta euskararen beraren adierazgarri behinena izateko bokazioa izan zuen. Gerra aurretik euskarazko antzerkia antzokian, hi-

rian, eman ohi zen, eta 70eko hamarkadan esperimentazioaren eta abangoardiaren bidea jorratu zuen.

80ko hamarkadako erakundetze unera oso egoera desberdinetan iritsi ziren biak: bertsolaritza tradizioan eta nekazal guneetan itxita, eta antzerkia amateur mailako sare zabal batekin eta esperimentazioa lantzen. Orduz geroztikako bidea desberdina egin dute. Ibilbide horren aztertzeak erakusten dizkigu kultur bizitza emankor eta sortzailearen gako batzuk. Bertsolaritzak batu egin ditu bertsolaria eta bertsozalea elkarte zibil batean. Hala jakatuta, profesionala eta zalletua maila berean jarrita, sormena sustatu du eta publiko aktibo bat sortu. Biziberritzearen gakoak hiru zutabetan eraiki dituzte: transmisioa (bertso eskolak), hedapena eta sustapena (komunikabideetan sozializatzeko lana) eta jakintza (ondarea jaso eta ikerketa bultzatu). Eliteko bertsolariek ahots propioa eraiki duten arren, taldetasunaren ikuspegia izan dute, taldetasunaren lidergoa bultzatu dute.

Antzerkian, berriz, antzerki talde gehienak, erakunde publikoek hala proposatuta, amateurismoa utzi eta konpainia profesional bihurtu ziren 80ko hamarkada horretan. Horrela jakatuta, lanbidearen beraren aitortza lortu zuten eta bizibide gisa aritzeko aukera eman zitzaizkien. Kultur politika berdina aplikatu zaizkie gazteleraz zein euskaraz aritzen ziren taldeei, oro har. Egia da euskarazko obrari laguntza gehigarria ematen zaiola, baina horrek ez du askorik eragin antzerkia euskaraz jorratzeko. Taldeek euren kontzientziagatik egin ohi dute euskaraz, ez laguntza publikoen onurengatik. Azken hamarkadetan taldeen militantziak bermatu du euskararen presentzia antzerkigintza profesionalean.

Esan nahi baita, eremua bi hizkuntzetan jorratu dela, baita bestetik (kultur politikan, zirkuituan...) bereizi gabe. Ustez simetria horretan, asimetria linguistiko soziala nagusi denean, gaur da eguna gaztelerazko antzerkia nagusi dena eta euskarazkoa egoera larrian dagoena. Euskarazkoa zirkuiturik gabe geratzen da gaztelerazkoaren bertsioa den guztietan. Merkatuak, programatzaile askok, gaztelerazkoa,

jatorrizkoa, primatzen baitute, eta publikoak berak ere bai, originala itzulitakoa baino hobea izan ohi delako. Transmisioa ez denez jarraikorra izan (Antzerti eskola desagertu zen eta ordezkorik ez du izan) ez dira profesional ikasiak sortu. Dauden ereduak bakanak dira, talde profesionalek antolatu dituzte eta ez daude behar bezala artikulatuta. Zaletuen eremuan ere transmisioa ez da jarraikorra izan: ez da belau-naldi berriak antzokira ekartzeko egitarau jarraikorrik izan. Eredu desberdina izan dute bertsolaritzak eta antzerkiak: bata proiektukako diru-laguntza publikoekin bizi da, bestea hitzarmena du administrazio publikoarekin.

Antzerkiak zirkuitua herrietako antzoki sarean du, eta kultur politiketarik primatzen diren irizpideak (montaje handiak) garestiegi eta handiegi dira, usu, gero zirkuitu horretara eramateko. Bertsolaritzak zirkuitu desberdinak ditu, neurri eta taxu desberdinetako ikuskariak eskaintzen dituen heinean (antzoki, kultur etxe, gaztetxe, pilotaleku, taberna, elkarte, kongresu eraikin, kale...).

Gainera, Bertsozale Elkartearen klabe berberak dituzten herrietako bertso eskolak daude. Horixe ikusi dugu Hernaniko Bertso Eskolan, esate baterako. Aipagarria da herriko bertso programazioa bertso eskolaren esku dagoela hein handi batean Hernaniko kasuan, lankidetzaren sendoa baitago rol eraikitzailea duen udal sailaren aldetik. Hernaniko bertso eskolak zaletasunean du oinarri eta herritarrei eskaini nahi die zaletasun horren poza.

Bertsolaritzak boluntario talde handi baten laguntza du. Antzerki profesionaleko langile guztiak dira profesional (bizibide dute), hasi sortzaileetatik, aktore, zuzendari, eszenografo, argilari, bitartekari, programatzaile, muntatzaile, antzokiko langile... Bi diziplinen gaur egungo egoera desberdina da: bertsolaritza osasuntsu dago, inoizko publiko handienarekin (txapelketa nagusian bederen) eta eliteko bertsolariak erreferentzia publiko, kultural eta linguistiko argiak dira: sortzaile izateaz gain kulturgile dira, alegia, euren burua euskarazko kulturaren ekosisteman kokatzen dute.

Euskarazko antzerkia gaztelera-zkoaren mende geratu da. Euskarazko ikuskariak muntatzea taldeen sentsibiltate eta borondatearen esku baino ez dago. Merkatua itxia du, gaztelera-zkoak jan diolako, eta, antza, bi hizkuntzetarako kultur politika bera aplikatzearen garaia amaitu egin behar da, euskarazkoaren egoera konpondu nahi bada bederen. Sektorearen hitz literalak dira: sorkuntza elebidunaren garaia bukatu da. Sistema horrek ez dio batere mesederik egin euskarazko produkzioari, eta gutxika-gutxika urrituz joan dira euskarazko estreinaldiak. Premiazkoa da euskal antzerkigintzan indarrean egon den kultur eredia birpentsatzea eta beste paradigma bat garatzea.

Euskara erdigunean jartzea, hegemoniko izatea edo ez izatea, funtsezko aldagaia da bi ekimenok alderatzerakoan. Ez da aukera linguistikoko hutsa, hizkuntzaren aukeraketa kontzientek hainbat ondorio baitakar berarekin. Alegia, ez da berdin gaztelera-zko antzerkiarentzako politika bat diseinatzea edo euskarazkoarentzat. Egoera, premiak, baliabideak, baldintzak eta ezaugarriak desberdinak izateaz gainera, hizkuntza espantsiboak hizkuntza minorizatuak jan egiten duelako, eta, horrenbestez, kultura handiak txikia. Eredua bera ere, antzerkian eta bertsolaritzan, desberdina da: bata herrikoia, behetik gora eraikia; bestea instituzionalizatuak, goitik behera diseinatuak.

Baina ereduaz harago, hizkuntzak markatzen du diferentzia: nola egiten dugun horrek nolakoak garen esaten baitu. Hau da ondo ulertu beharreko tesia: euskara kontzienteki erdigunean jartzeak beste modu bateko eredu eta kultur politikagintza eskatzen edo ekartzen du halaberrez:

Euskararen premiei erantzun beharrak hizkuntzaren egoera soziolinguistikoa kontuan izatea dakar.

- Euskararen egoera ez normalizatuak profesional zein zaletuak biltzeko ezinbesteko beharra du baldin eta aurrea egingo badu, eta hortik behetik gorako ereduaren egoitasuna (zaletuak elikatu behar dira sortzaileak izango badira).

- Euskara erdigunean jartzen duen diziplina orok transmisio bideak antolatzea ezinbestekoa du, transmisio naturala oso eremu gutxitan ematen baita.
- Euskara erdigunean jartzen duen edozein diziplinak merkaturatze eta hedatze sistema propioa landu beharra du.
- Euskara erdigunean jartzen duen edozein diziplinak administrazioarekin elkarlana ezinbesteko du.
- Euskara erdigunean jartzen duen ezein diziplinak euskararen eta euskal kulturaren eragile eta sustatzaile izan behar du, eta horrela izanik kultura biziberritzeko gune estrategiko bihur daiteke.

Nolakoa den sortzen duguna

Oro har, esan liteke euskal kultur produktuak kalitatezkoak eta duinak direla, inguruko kulturetakoak diren hein berean, kopuru eta guneetan eskaintza erabatekoa eta orekatua ez badu ere. Egia da, euskaraz izateak ez du produktu bat on egiten, baina kalitatezko produktuak badirela, eta asegarriak direla, ezin ukatuzkoa da. Egia da era berean, kantitatearen aldeko apustua egin dela hainbat eremutan, euskararen beraren premien urgentziak hala eskatuta, eta hainbat diru-laguntza politika horretara bideratu direla. Horrela jokatzek produktuak argitaratzeko edo plazaratzeko erraztasuna ekarri du, eta, zenbaitetan, baita errazkeria ere. Izan ere, kantitatearen aldeko apustua izan da orain artekoa euskararen eta euskal kulturaren bidean. Ziurrenik horrela behar zuen izan, gainera, nola berreuskalduntzean, hala kultur produktuen ekoizpenean. Kalitatearen garaira iritsi gara orain: zenbat garen edo zenbat sortzen dugun baino, garen eta dugun horretan kalitatezkoari lehentasuna nola eman pentsatu behar da. Hala ere, ezin ahaztu daiteke kalitatea izan dadin kantitatea egon behar dela, jarduna, katea, jarraikortasuna.

Bai kopurutan eta bai kalitate mailan zein diziplinak egin duen bide gehiago edo gutxiago hiru ezaugarri markatzen

dute. Hemen dautza aurrera begirako praktika on batek aintzat hartu beharreko gakoak:

- Euskara beregaina eta erdigunean izan den diziplinetan egin du aurrera euskarazko kulturak, lehenago argitu legez.
- Norberaren sormena gakoa denean, eta produkzio azpiegitura handirik behar ez den diziplinetan, askoz gehiago produzitu da: literaturan eta musikan. Azpiegitura handiak behar dituztenetan (zinema, antzerkia, ikus-entzuzkoak) urrats motzagoak egin dira. Inbertsio handia eskatzen duten diziplinei gizarte zibiletik erantzutea zaila da.
- Soilik merkatuari begira edo merkatutik bizi den sortzailetza duten diziplinek urrats txikiagoak eman dituzte.

Literatura izan da azken hamarkadetan euskal kulturaren gurdi eta erreferentzietako bat, baina orain ez da hainbeste. Kultur industriak garatuen duen eremua da, sortzaileen katea ez da eten, belaunaldi berriak badatozelako. Produktuei bideratutako diru-laguntzen politika publikoak industriari lagundu egin dio ugaritasuna lantzen, eta ugaritasunak, bere horretan, kalitatea ekarri du. Aipagarri da, halaber, sortzailea ez dela merkatuari begira bizi. Merkatutik ezin bizi izanak, ordea, presiorik gabeko sormen hutsezko literatura egitea ahalbidetu dio. Baina, aldi berean, arnas luzeko obrak idazteko aukera gutxi dago, laguntzak ez zaizkiolako sortzaileari ematen.

Profesionalekiko begirada horretaz gain, zaletu edo amateur mailan bada publiko bat, herrien planoan, irakurle taldeen bitartez bistaratzen zaiguna. Buruntzaldean sortutako 111 Akademiaren egitasmoak helburu hori du eta gorpuzte ahaleginetan ari da, demagun. Euskal Idazleen Elkarteak ere transmisio lanak gidatzen ditu idazleak eskoletara eramanez.

Musikak ere industria eratu bat badu, edota izan du. Baina sortze prozesu, zirkuitu eta merkaturatze bide alternatibo eta propioak landu ditu (auto-produkzioak, auto-banaketak, zirkuitu propioa), bereziki rock musikaren eremuan,

eta kontra-kulturaren esparruan antolatu den azpiegitura sistemari esker. Teknologia berrien ustiaketak ekarri dien produkzio-modu erraz eta merkeak ere lagundu du. Giro alternatibo horretan publiko berezitua dago eta kontsumo zuzenak egin du bidea, bitartekaririk gabekoak. Ez da diru-laguntza publikoak jasotzen dituen eremua. Musikari profesionala ere, idazlearen antzera, ez da ziurrenik merkatu hutsetik bizi, baina idazlea baino gehiago bai, bide alternoak zuzenean kudeatzen dituelako. Ugaritasuna, aniztasuna eta kalitatea aipatzeko modukoak dira. Badira, ondo dakigunez, gurean eta kanpoan, erreferentzia diren musikari eta musika talde euskaldunak.

Herri musika azken berrogeita hamar urteotan euskal identitatea eraikiz joateko estrategikoa izan da. Hedadura eta antolakuntza beregaina izan du, eta du. Diru publikoen politketatik kanpo dagoen diziplina da sormenari, produkzioari eta zirkuituari dagokienean. Formazioa, berriz, publikoa da: musika eskolak herri gehienetan daude eta mila-kita dira bertan dabiltzan ikasleak. Musika eskolek formazioan asmatzen badute ere, euskal musikaren transmisioan huts egiten dute: ez dago bertako kultura transmititzeko antolakuntza programa artikulaturik. Gainera, musika eskolak askotan ez daude herriko kultur bizitzan integratuak eta izan dezaketen potentzialitatea ez da behar bezala bideratzen. Esandakoa nagusi da musika eskoletan, kasu ereduagarriak badiren arren, Bergarakoa adibidez.

Bestalde, delako goi kultura primatzen da sortzaileei laguntza zuzenak ematerakoan, eta ez herri kultura, kantagintza edo pop-rocka, demagun. Berdin gertatzen da gainontzeko diziplinetan, herritik letorkeen kultur sortzaileak ez du laguntzarik. Eta horrek ere atentzioa merezi du.

Dantza, ez-berbazko jarduna izanagatik, euskaltasunaren adierazgarri sinbolikoa dela ezin uka daiteke, eta, horrenbestez, euskal kulturaren elikagai. Bereizgarri du tradizioari lotua izatea eta ondare mailako jarduna izatea. Hala ere, funtzio sozial berriak topatzeko premian dago, bertsolari-

tzak egin duen moduan. Profesional eta amateur mailak ez dira bereizten, oro har. Hori ez da txarra berez, baldin eta tokian tokikoari egokitzeko gaitasuna badu, eta tokian tokiko beharrei erantzuten badie. Dantza taldeak herri gehienguan daude, eta transmisioa ematen bada ere, errito eta jai jakinen inguruan plazaratu ohi da bakarrik. Ez du bestelako zirkuiturik, ez ofizialik, ez alternatiborik. Modernizatzearen eta tradizioaren arteko talka horretan dabil, ezin lekua hartu. Modernizatzea zer den, zer beharko lukeen izan, ez da auzi makala. Dantza garaikidera hurreratu izanak agian ez dio gehiegi lagundu, ez bada helburu beste dantza edo ikuskari mota bat sortzea bera, eta hori, bere horretan, ondo baloratu beharko litzateke. Baina horrek ez du dantzaren auzia argitzen. Dantzak zer eskaini behar dio kulturari, komunitateari? Tradizioan bertan sakontzea eta tradizio hori gaurtik irakurtzea ez ote da moderno izateko modu egokiena?

Artea ere, ez-berbazko jarduna den heinean (emaitzan berehen), elikagai estetiko eta sinbolikoa izan daiteke. Hala ere, gaur egungo artean, euskara ez ei da ia existitu ere egiten, ez sortzaileen artean, ez akademian, ez kritikaren eremuan, ez erakusketa politiketan, ez katalogazio lanetan. Beharbada erakunde publikoen eskutik, Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, zaindu da gehien euskararen presentzia hori. Bestelakoan ez. Hala ere, aipagarri izan daiteke, zertzelada moduan besterik ez bada ere, dantzan gertatzen den bezala, artistak zein tradiziotatik edaten duen ikus litekeela artelanetan ere. Euskal kultur tradiziotik elikatzen den artea modu eta jite batekoa izango da, eta beste hizkuntza eta kultura batetik elikatutakoa beste modu batekoa. Onartu behar da oso eztabaida sotila izan daitekeela hori, baina, lan prozesuei begira, hizkuntzadun diziplina da beste edozein bezala, eta hor, adituek diote, ez dagoela, oro har, euskararen zantzurik. Merkatuari dagokionean, diziplina berezia da oso, artea. Erakunde publiko eta pribatuak dira erosle nagusiak, eta euskal kulturak izan ditzakeen merkatu parametroetatik erabat kanpo dago.

Ikus-entzunezkoak, antzerkia bera bezala, merkatuari zuzenean lotutako jarduera da, eta baita laguntza publikoen pentzukoa. Bi horietan sortzailea merkaturan dago, neurri batean edo bestean, merkatutik bizi da edo horretara jarria dago. Profesionala da zentzu horretan, profesionala den bezala balio kate osoa. Merkatuaren presioa bizi du eta horrek eragiten du kultur produktuan. Zinemagintzan ez dago ugartasunik, bakanak dira euskarazko lanak, jarraikortasunik izan ez delako hamarkadetan barna. Hizkuntza minorizatu batentzat ikus-entzunezkoen eremua estrategikoa da, berau delako transmisio tresna nagusia gaur egungo irudiaren gizartean. Profesionaltasun handia lortu da urte gutxitan eta gune neurgarrikoak sortu dira, Huhezi eta Goiena kasu. Erresonantzia kutxa indartzeko eta autoirudi guregainak elikatzeke ezinbesteko sektorea da.

Bestetik kontuan hartu beharko litzateke soziolinguistikoki gazteen xede taldeari begira lehentasunezko arloa dela berau. Gazteak, hain zuzen, teknologia berrien munduan daudelako. Hauetara, *teknologia berrietara*, behingoz euskara gainontzeko hizkuntza gehienekin batera iritsi da. Eta horretan lan handia egin dute hainbat ekimen eta eragile sozialek. Horietako askok eta askok euskara erdigunean jarri dute berariaz, bokazioz eta kontzientziaz. Codesyntax enpresak, esate batera, hala jokatzen du. Bai administrazioak eta bai gizarte autoeratuak lantzen diharduten esparrua da, gaur-gaurkoz sarean ere bizi baita euskal kultura eta euskal kontsumitzailea hein handi batean. Ezin pentsa liteke, hala ere, ez sareak salbatuko duenik euskal kultura, ez eta euskaldun komunitate trinkotu bat ezean, euskal kulturak bidea birtualki egingo duenik. Ziurrenik, sare errealak, sozialek, buruz buruko eta tokian tokiko sareak lantzea eta indartzea ezinbesteko da, sare birtualean ere euskal kulturak bere lekua modu eraginkorrean ustiatu dezan.

Aipatzekoa da, era berean, euskal kultura sarean daukagunetik aukera askoz ere handiago daukatela munduan zehar bizi diren euskaldunek hemen gertatzen denaren berri izate-

ko eta parte hartzeko. Herrietako aldizkarien edukiak sarean daudenetik, adibidez, herritik gertuago sentitzen dira bost kontinenteetan bizi diren hainbat euskaldun. Zortzigarren probintzia delakoa, bada, garatuz joateko moduan gaude.

Herrietako kultur bizitza

Sare erreal horiei erreparatuz, eta zaletuen planora etorrita, herrietan kulturaren eremuan dabilzan norbanakoak eta taldeak zertan diren ikusi behar da. Horientzat, emaitza edo zabalkundea baino, prozesua bera da garrantzia hartzen duena, besteak beste merkatu parametroetatik kanpoko dinamika dutelako. Baina, aitzitik, herrietako publikoak herrikideen kultur agerkariak ondo baloratzen ditu, ausardia aitortzen die eta baita neurri bateko kalitatea ere. Hain zuzen, herrietan, erantzun onena bertako taldeen ikuskariek izaten dute, eta bereziki kalean egiten denean, eta ez antzoki edo areto barnean.

Paradoxikoki, herrietan udaletik gehienbat aretoetako programazioa lantzen da, herri gehienek baitute antzoki bat kudeatzeko eta martxan izateko. Eta sarritan azpiegitura horrek kultur programazio eta are kultur politika bat behartzen du: antzokian eskaintza etengabea egotea eta ahalik eta publiko handiena biltzea. Eta hori herriz herri eta eskualdez eskualde. Ondorioa da gain-eskaintza dagoela herrietako programazioetan eta programazioa taxutzerakoan osagarritasun irizpideak falta direla eskualde mailatik begiratuta. Alegia, artikulazio eza eta deskoordinazioa. Koordinazio bakarra udaletako kultur teknikarien harreman pertsonaletatik etortzen da, kasurik onenean, baina ez dago artikulazio sistema bat, eskaintzari dagokionean, ez lan moduetan, ez estrategietan.

Horrenbestez, kultur teknikarien lanean programazioak hartzen duen pisuaren handiak herriko taldeekin elkarlanean egin beharko lukeen sustapen, ekoizpen eta laguntza lana ez egitea dakar. Horretan taldeak kexu dira: udaletako zenbait politikarik eta teknikarik taldeen jarduna bigarren mai-

lakotzat eta ‘benetako kulturaren’ kopia kaskartzat jotzen dutela uste dute; salbuespenak salbuespen, ez dituztela kontuan hartzen, ez baloratzen, ez zaintzen. Gipuzkoako euskal kulturaren bizi-indarra ez dago eliteko sortzaileen esku soilik, baizik eta herriz herri dagoen zaletu antolatuen sarean. Herri mailako kultur politikak lehentasunez elikatu behar du sare hori. Klabea da herriko taldeen lana birbaloratzea. Pertsona eta talde horien ekarpena funtsezkoa da sarearen artikulazioan.

Bestetik, herrietan nazio mailako produktuekiko interes gutxi ikusten da, distantzia handiarekin begiratzen zaie profesionalen lanei. Transmisioaren eta hedapen sozialaren kaitek funtzionatzen ez duen seinale. Izan ere, herritarrek herrira begira bizitzeko joera dute kultur sormenari eta kontsumoari dagokionean. Herri bateko dantza taldeak apenas duen harremanik ondoko herrikoarekin, eta sarritan ez eta herriko beste kultur taldeekin ere. Askotan, kultur taldeak eta dinamikak nahiko endogamikoak dira, oso koadrila kutsukoak, itxiak. Bestalde, taldean egotea pertenezia sentimendu batekin eta herrian nor izan eta sozializatzeko modu batekin lotzen da. Egia da, modu berean, talde tradizional batzuek errelebo arazoak dituztela.

Errelebo lan horretan musika eskolek joka dezaketen rola garrantzitsua izan liteke. Hala ere, eragile askok oso modu kritikoan hitz egin digute musika eskolen balio sozialez. Kasu batzuetan musika eskolak dantza eskola ere badira, baina zoritxarrez akats berberak egiten dira dantza munduan ere: egituratze lan horrek transmisioan izan dezakeen onura apaldu egiten da musika eskolaren eta taldeen arteko lotura faltagatik. Nolanahi ere, dantzan transmisio eredu zabalduena dantza taldeek egiten dutena da, baina dantzaren transmisioa modu ofizialean egituratzea lortu dutenek musika eskolek duten gabezia bera erakutsi dute. Topatu dugu hala ere eredu on bat Elgoibarren, Inazio Bereziartua musika eta dantza eskola. Hemen dantzaren irakaskuntza musikaren irakaskuntzarekin batera antolatuta dago, baina dan-

tza eskolaren kudeaketa herriko dantza taldearen esku dago. Horrek bermatzen du eskola, taldea eta herriaren arteko zubi-lana.

Erreleboari dagokionean, gazteak ez dira ikusten. Gazteak beste nonbait daude, bestelako sareetan. Horrek ez du esan nahi gazteak kulturatik urruti dabiltzanik (herri bakoitzean dagoen musika talde kopurua, kasu, ikaragarria da), baizik eta eremu 'ez ofizialean' bizi direla. Adibidez, praktika on gisa har daitekeen Tolosako Bonberenea gaztetxea dugu. Gazteek sortu eta garatutako egitasmoa da eta hamahiru urteko ibilbidea egin du honezkero. Egunero 60 bat lagun mugitzen da bertan. Bederatzi urtean 700 kontzertu antolatu dituzte. Ideietan zein praxian beregaina da eta aspalditik datorren tradizio bati heltzen dio: autoeraketari eta autogestioari. Zutabe horiekin eraikita, European erreferentzia izatera iritsi da. Balio propioak garatu dituen gunea da, egoitza etxe okupatu batean duena. Sormen, esperimentazio eta elkarbizitza gune gisa definitzen du bere burua, eta auto-antolakuntza eta euskara identitate zeinu gisa ditu erdigunean. Udaletik bertatik Tolosari gainbalioa ematen dion erakunde gisa onartzen da.

Kultur talde eta zaletuek badute nabarmentzeko moduko ezaugarri bat: herrietako jende aktiboena elebiduna dela, alegia euskalduna. Herriko indize soziolinguistikotik gora ditugu taldeetan antolatutako pertsonak. Hori hala izateak aukera handiak ematen ditu hizkuntza biziberritzeko plangintza bati begira. Hala ere, egia da, euskarazko kultura jorratuta ere, denek ez dutela euskal dimentsio hori elikatzen eta biziartzten ari direlako kontzientziarik. Horretan eragitea funtsezkoa da euskal kulturaren lanketa kontzientea, kompetentea eta koherentea izan dadin.

Bistan denez, herrietako talde eta sortzaile-zaletuen sarea lehengai garrantzitsua da transmisioak bide egin dezan, dimentsio politiko baten kontzientzia har dezan, eta, honenbestez, kontsumoa eta eskaintza-eskaera eskualde ikuspegi batetik artikulatua izan dadin.

Badira hainbat esperientzia interesgarri eta eredugarri izan daitezkeenak, hala ere. Herrien planoan, Azpeitiko Uztarria kultur taldea, adibidez. Hamar urteko epean, herriko kultur taldeen koordinakunde bat egitea lortu du, eta, horrekin, taldeak eta jendeak elkar ezagutzea, programazio koordinatu bat eskaintzea, taldeen azpiegitura eta laguntzen diagnosi bat egitea eta euskal kulturaren barneko sentimendua zabaltzea. Hori guztia herri ekimenetik egin izan da. Azken urratsa kultur mahai bat eratzea izan da, non kultur ordezkariak eta udalekoak, berdinetik berdinerara, biltzen diren. Uztarriako eragileek premisa oso esanguratsu batetik abiatu zuten prozesu hori guztia: Azpeitian euskaldun asko dago baina euskaltzale gutxi. Euskara erdigunean jarrita, estatutu politiko jasoa eman nahian ari dira. Kultur koordinakundea, bere lana beteta, orain bi urte desegin egin zen. Uztarria, orain, hilabetekaria da, baina baita webgune bat ere. Beharbada, herri zein nazio mailako webguneetan, arrakasta handienetakoa erdietsi duena. Anekdotak baino harago doa, orain, herriko kaleetan hainbat pantaila ertain jarriko dituztela kultur programazioaren berri ematen, espazio publikoa, kalea bera, paisaia, euskarazko kulturarekin janzteko, eta noski, hedapen lana egiteko.

Herri, eskualde, hiriburu

Euskarazko kultur emanaldien eskaintza, Gipuzkoan, %46koa da. Euskal Kulturaren Behatokiak, 'Kultura ohiturak, praktikak eta kontsumoa, EAEn, 2007/08' ikerketan, jasotzen duenez. Beraz, erdia eskas programatzen da euskaraz, eta hala ere Euskal Herriaren baitan eskaintza euskaldunena bertan dago. Eskaintza kopuru hori, gehienbat, lurraldeko herrietan ematen da: Azpeitian programatzen denaren hamarretik zazpi euskaraz da. Ondotik, Lasarte dator, %58 euskarazko eskaintzarekin. Zarautz, Arrasate eta Bergara dira hurrenak. Lasartek duen euskaldun kopururako asko programatzen da euskaraz, euskaldunago diren beste

herri askok baino dezente gehiago. Badu fenomeno horrek bere azalpena: Lasarte-Oriako euskalgintza aktiboa, artikulatua eta herritarrei begirakoa dela nabarmen, eta bertako euskararen inguruko mugimenduak estrategia eraginkorrak dituela abian.

Azpeitia herri euskalduna da kopurutan eta jardunean, eta hori aldeko du, baina antzeko parametro soziolinguistikotan dauden beste herri batzuetan ez da horrelako dinamika sozial eta kulturalik aurreikusten.

Ingurune oso euskalduna izateak beharrik ez ikustea ekar lezake, kontzientzia erreal bat izatea eragozten duelako. Azkoitia izan liteke azken baieztapen horren adibide. Euskaraz sortzen da, euskaraz programatzen da, euskaraz eratzen dira harremanak, bai, baina ez da euskaltzaletasun baten kontzientziaren beharra ikusten oro har, modu naturalean ematen baita dinamika euskaldun hori, eta pentsa liteke beraz ez dela normalkuntza politikarik behar. Baina ez da egia, euskararen lurralde osoan bezalaxe, eremu asko daudelako oraindik ere euskaldundu beharrekoak (lan mundua, administrazioaren mundua, merkataritza, eta beste), eta euskaradun gune izanik ere desoreka soziolinguistikoa arrisku bat delako. Hizkuntza ordezkapena azken bostehun urtean euskaldun huts izan diren eremuetara nola ari den iristen azken urte gutxian begien aurrean jarri zaigun errealitatea da. Euskararen arnagune geografikoak zaindu beharreko eremuak dira, euskara eta euskaratasunaren transmisioa modu naturalean ematen den gune bakanak direlako, eta desoreka linguistikoaren arriskua ate joka dutelako. Horren adibide dugu Altzo herria, zeina erabat euskaldun izanda, bertakoak kontzienteki indarrak bildu dituzten babes eremu bat eratzeko, herriko bizitza, herriko kudeaketa (alor guztietan) eta hizkuntzaren eta kulturaren transmisioa (eskola txikiaren eta aisiaren bitartez) ez dadin gal.

Esan dugu, kontrako bidea egiten duten herriak ere badi-ra. Alegia, nagusiki erdalduna den ingurune batean dinamika euskaltzale eta kultur zale aktiboak izatea, nagusiki

euskaldunak diren beste herri batzuetan baino emaitza ho-beekin, kopurutan eta kualitatibotasunean.

Lasarte-Oria izan daiteke zaletasunaren paradigma on bat. Lasarte-Oriako euskaltzaleak Ttakun euskara elkartearen bueltan daude artikulatuta azken hamarkadetan. Kemen handiz, oinarri eta ipar argiekin, Lasarte-Oriako euskal komunitateak jakin du bere historia sozialak ezarritako muga sozialak gainditzen. Aipamen berezia merezi du lau urtez behin egiten den Euskararen Maratoiak. Euskararen 48 orduko festa horrek lortzen du lau urte irauten duen talde-motibazioa piztea eta euskararen aldeko eragileak bizitza sozialaren erdigunean kokatzea. Kultur ikuspegitik, gainera, amateurismoaren aldarria da festa. Kultur eredu horrek oso emaitza oparoak ekarri dizkio Lasarte-Oriari. Zaletasunaren artikulazio lan horrek Ttakunek abiarazi duen Abaraska izeneko egitasmoan du jarraipena. Bertara biltzen dira hiztun-komunitatearen artikulazioan periferikoak diren eragileak ere. Gertutik jarraitu beharreko eredu da hori, hiztun komunitatearen konpaktazioan aldi aurreratuago baten adibide on izan litekeen heinean. Azkenik, nabarmentzeko modukoak dira ere Landaberri ikastolaren bueltan bai antzerkian bai dantzan ari diren 600 bat zaleturen egituratze-lanak.

Bagara proiektua ere aipatu beharrekoa da. Gipuzkoako Debagoiena eskualdean garatu da kooperatibismoaren esperimentziaren muina eta bere arrakasta itzela izan da, zentzu guztietan, baina bereziki arlo ekonomikoan. Bailara Euskal Herriko aberatsenetakoa da eta, garrantzitsuena, aberastasiun hori sozialki ondoen banatutako eremua da.

Bailarako zenbait agenteren artean emandako hausnarke-ta sakon eta luzeak zerbait egin beharra zegoela agintzen zuen. Testuinguru horretan, enpresa kooperatiboak bere lurraldearekin eta herrigintzarekin beste lotura maila bat izan behar zuela ikusi zen. Hor sortu zen Bagara elkarte, kooperatiben munduko ohiko balioak berreskuratu, egungo beharretara egokitu eta Leintz bailaran gizarte eraldaketa bultzatzeko asmoa gidari.

Eredu kooperatiboa eta autogestioa medio, Debagoiengan transformazio prozesua akuilatu gura dute. Euren berbetan azalduta: «Gizartea humanizatzeko norabide integratua da Bagara, bailarako eragile kooperatibo eta sozialek bultzatua. Eskualdearen indargune bereziak baliatuz eta bailara esperimentazio gune bihurtuz, prozesu zibil zabal bat martxan jartzen du mende berrirako helburu sozialei begira». Lehen urratsean, Leintz Bailara izango da esperimentuaren gunea, 35.000 pertsonako espazio geografikoa: Arrasate, Aretxabaleta, Eskoriatza, Aramaio eta Leintz-Gatzaga. Fagor Taldea, MUko Huhezi fakultatea eta Arizmendi ikastolaren itzalak dira proiektuaren atzean. 2007 eta 2008an teorizazio fasean aritu dira Huheziko Lanki ikertegiaren gidaritzapean, eta 2009-2010ean praktikarako jauzia prestatzen ari dira. 2011n ikusiko ei dira lehen fruitu zehatzak. Kooperatiben eremua eta hezkuntza dira landu beharreko harribitxiak, baina gizarte mailako beste esparru batzuk ere lehenetsi dituzte: erretiro aktiboaren esparrua, etxebizitza, kontsumoaren humanizazioa, kultur sorkuntza, gazteen heziketa, nazioarteko elkartasuna eta hizkuntza komunitatea, besteak beste. Proiektu ugari dituzte buruan: etxebizitza alternatiboen proiektu pilotua, emakume etorkinen kooperatiba, «ongi etorkin» euskalduntzeko programa, produktu ekologikoen banaketa sarea, kooperatibagintzaz ostatu tematikoa, kafe antzokia, arte eskola, eskualdeko hezkuntza eragileen klusterra... Lan batzordeak eratuak daude, orain bakoitzaren martxak finkatuko du proiektuen abiada. Bagararen baitan euskara bitarteko eta helburu da. Bitarteko nagusi eguneroko praxian eta sakoneko helburu.

Buruntzaldea, berriz, eskualde moduan badenik ere zailantzan jartzen da. Donostialde eta Tolosaldearen erdian, izaera ezberdineko sei herrik osatzen dute balizko eskualde hori: Andoain, Astigarraga, Hernani, Lasarte-Oria, Urnieta, Usurbil. Herri bakoitzak nortasun propioa du eta Donostialde zein Tolosaldean kokatzen dira unean uneko aferaren arabera. Aipatzekoak dira, ordea, herri horietako udal sail

jakinen aldetik gorpuztu diren lankidetzaren dinamikak: bai kirol bai euskara arloan. Azpiegituren optimizazioa du oinarri lehenengoak, hizkuntza normalizazioari oinarri ematen dion sorkuntza eta artikulazio-lana bigarrenak. Kultur arloan, ordea, ez dago horrelako artikulaziorik. Dударik gabe, kultur gain-eskaintzak, errekurtsoen optimizazioak (areago krisi garaian), kultur transmisioak (hezkuntzan zein hedabideetan) eta kultur taldeek dituzten desafioek bestelako artikulazio bat eskatzen dute, baina urruti dago Buruntzaldea dinamizazio horretatik. Bestetik, Buruntzaldea Donostia kilometro gutxira du. Horrek abantailak eta desabantailak dakarkio kultur ikuspegitik. Hiriak erakarmen handia du, elementu asko eta indartsuak ditu bere alde. Herrietan gertuko sareak artikulatu ezean deslokalizazio kultural eta linguistikoa etor liteke. Bistan da hori ez dela eredurik jasangarriena, ez behintzat gurea bezalako minorizazio prozesu batetik atera nahian gabiltzanean.

Bukatzeko, euskal kulturari komeni ez zaion kultur ereduaren paradigma izan daitekeelako, sagardoaren kulturaren bueltan gertatutakoak izango ditugu hizpide labur beharrez. Izan ere Buruntzaldean sagardoaren bueltan antolatu diren ekimenek ez dute lortu kultur eredu integral, beregain eta jasangarria antolatzea. Herrien arteko lehiaren erdian, gertuko sarean oinarritutako kultur eredu deszentralizatuz joan da eredu ekonomizista baten mesedetan. Aukera handiak zituen gaiak, baina ikuspegi motza gailendu da.

Eskualdeek indar handia dutenez Gipuzkoan, aukera ematen dute lurraldeari begirako ekosistema kultural orekatu bat antolatzeko. Eskualdeek badute nortasuna, baina ez da kultura eskualdearen barne artikulazioko elementu, ez administrazioetan ez gizarte zibilean. Herri bakoitza, oro har, bere kasa dabil kulturari dagokion esparruan. Udaletako kultur teknikariak, kasu. Aldiz, euskara teknikariek eskualde eta lurralde mailan biltzeko, elkar ezagutu eta baliabideak partekatu eta optimizatzeko modua landua dute. Desiragarria izango litzateke kultur teknikarien artean beste hainbeste izatea.

Lidergo hori Gipuzkoako Foru Aldundiari eskatzen zaio el-karrizketatuen aldetik. Izan ere, denek ikusten baitute estra-tegia falta alor honetan. Izan ere, indarrean dagoen antolake-ta modua unean uneko eta gunean guneko pertsonen arabe-rakoa baita. Kultur teknikarien sarea osatzeari begira oso kontuan hartu beharko da horiek duten lan gainkarga. Az-ken hamarkadetan, aretoak zabaltzearekin batera, aretook kudeatu beharrak teknikarien funtzioa aldatzea eragin du. Aldi berean, kultur eredia irizpide ekonomikoekin lotuago dagoenetik kultur sailen estatusa hobera aldatu da udaletan. Estatusen irabaztea ona da, baina ekonomizistegia den kul-tur eredu baten barruan jokatzera behartu du. Azterketa be-rezia merezi dute kultur teknikarien profil eta funtzioek.

Herrien arteko koordinazioa eta eskualde mailako artiku-lazioa aipatu ditugula, aitatu beharrekoa da hiriburuaren egoera, gainetik bada ere. Programazio mailan, Donostia urruti dago lehen postuetatik. Heren bat baino ez da pro-gramatzen euskaraz. Datua kezkarria da, kultur azpiegi-tura handi eta egitasmo estrategiko nagusiak bertara bidera-tuak baititu administrazioak, eta hor euskarazko programa-zioaren maila ez da kultur lidergoa aitortzen zaion hiri ba-tek izan beharko lukeen adinakoa. Tradizionalki euskal kul-turaren plaza Donostian izan da, bai lurraldetik bertatik be-giratuta, eta baita Euskal Herriko talaiatik begiratuta ere. Gaur egun euskal kultura oso lausotua dago Donostian, bai sinbolikoki eta baita operatiboki ere. Azkenaldian ikusga-rritasuna galdu du. Kezkatzeko modukoa da lidergo galtze hori, hala ere potentziala badago, eta baita erakundeen arte-ko elkarlana bultzatzeko aukera ere, anbizioz jokatzeko bada.

Tabakalera proiektua, une zehatz honetan zertan den argi jakin gabe ere, euskal sorkuntzaren laborategi eta agertoki iraunkor baten egitasmoaren inguruan mamitzea kontuan hartzeko ideia da inondik ere. Zer ekarri egin diezaiokegu euskal kulturari, euskaldunari eta munduari, ez bada euska-raz sortutako kultura (bere tradizioa, sormen eta abangoar-dia osoaren baitan) garatu eta eskaintzea baino?

Nola hedatzen dugun

Etena, kolapsoa, ugaritasuna, gain-produkzioa

Kalitatean eta kantitatean aurrera egin badugu ere, egia da gaur-gaurkoz etenak badituela euskal kulturaren balio-kateak eta bide osoa ezin eginez dabilela. ‘Sortu, ekoitzi, banatu, hedatu, formatu, transmititu eta merkaturatu’, zazpi urratseko balio kate horretan urrats guztiak ez dira betetzen, edota ez daude optimizatuta. Sortu eta ekoitzi, esan dezagun, ondo egiten dela; banatu, hobetu daitekeela; hedatu, erabat hobegarria dela eta hutsune handiak dituela; transmisioa gorabehera handiekin ematen dela eta merkaturatzean arazo larriak daudela, aurreko hiru urratsek huts egiten dutelako eta horrenbestez euskal kultur produktua euskaldunen nitxoan ere ez delako ikusgarri jartzera iristen askotan.

Balio kate horrek, bere pauso guztietan, ondo olioztatuta funtzionatzen ez badu, eta bereziki zabalkundeari dagokion hiru mailetan (banatu, hedatu, transmititu) ez badu aurrera egiten, ezin ondoriozta daiteke gehiegi sortu edo produzitzen denik. Beste hitzetan esateko, ezin ondoriozta daiteke ugaritasuna gain-produkzioa denik. Kateak, errekan urak nola, oztoporik gabe aurrera egiten badu, orduan frogatu ahal izango da euskal kultura gain-produkzioaren gaitzak jota dagoen ala ez. Horretarako merkaturatzerainoko tapoiak kendu behar dira, eta produktuak kontsumitzaileen begien aurrean, nola euria, bila ibili beharrik gabe, natural agertu.

Merkatuaz ari gara. Erabileraz eta kontsumoaz. Zehatzago, erabileraz eta kontsumo eskasiaz. Euskaldun kopurua ez da ezkontzen kultur kontsumo kopuruarekin, eta, era berean, euskaldunen kopuruak gora egiteak ez dakar berarekin beste horrenbesteko hazkunderik euskararen erabilerari dagokionez.

Etena erreala da. Etena hizkuntzaren beraren baldintza sozialek eragiten dute. Kontrara, euskaraz kontsumitzearena da eragin beharrekoa. Merkatuak euskaraz ez den beste

edozer kontsumitzera garamatza. Horregatik beharrezko da merkaturatze politika zehatz eta indartsu bat. Diru-laguntzen politikan, eskaeren ugaritasunak administrazio publikoari eragiten dion ezin erabakia eta ezin iritsia ere eten edo kolapso moduan bizi da: lehentasunak non jarri? Nori zenbat eman? Banaka datozeinei ala sektore antolatuetan datozeinei eman lehentasuna? Benetako kolapso bat baino, kultur politika argi baten falta izan daiteke egoera hori: administrazioaren eta eragile sozialen arteko bisio eta politika konpartitu ezak dakarren arazoa, hain zuzen ere.

Ekonomikoki garai hobeak izan direnean asmatu ez bada, zer gertatuko da krisi garaiotan? Administrazioan daudenen bisio eta politikak eta gizarte zibil autoeratuan lanean ari direnenak orain arte ez badira euskal kulturak merezi bezain ondo uztartu, zer gertatuko da administrazioetako gidaritza politikoa beste alderdi batzuen esku geratzen bada? Neurriko gogoeta merezi du, iragan hurbilak egiaztatzen baitigu instituzioen kolore politikoak baduela garrantzia.

Badaezpada ere, komeni zaio euskal kulturari galdera horiei erantzuten hastea. Izan ere, krisiak krisi eta politikak politika, hipotesi erreala da diru-laguntzak murriztea, eta horrek bere neurrian badu eragina orain arte egindakoari eusteko eta ereiten jarraitzeko. Erantzukizuna, euskal kultura iraunaraztearena gaurdaino, historian zehar beti egon izan den leku berean dago gaur egun ere: euskaldunongan. Lehenago, baina, gipuzkoar askok erdaraz bizi nahi izanda ere, ezin zuten, ez zekitelako erdararik. Gaur egun, ordea, erdaraz bizi ahal izanda, zenbat gara euskaraz bizitzeko hautua egingo dugun gipuzkoarrak? Garai bateko gehienen ezinengatik eta gutxien izateko gogoarengatik heldu gara gaurdaino. Hori ikasi dugu. Aurrerantzean, ordea, erdararik erabili ezin duen euskaldunik izango ez denean, aukera egin eta euskaldun izaten jarraitzeko gogo horri zenbatek helduko diogu? Euskal kulturgintzan esplikazio guztien jatorria ez dago kapital ekonomikoan. Ikusi dugunez, euskararen herrian bada kapital soziala eta sinbolikoa, egiazki, euskal

kulturgintzaren bilakaeran gako nagusietako bat izan dena. Halere, nekez uka daiteke alderdi ekonomikoa baldintza erabakigarri bat denik.

Ez dira galdera abstraktuak: Gipuzkoako herririk gehien-tsunetan euskal kulturari bideak zabaltzeko eraturtutau dauzkagun azpiegiturei, harreman-sareei, zerbitzuei nola eutsiko diegu krisi garai luzea badator, euskarari eta euskal kulturari diruak murriztenagotzen bazaizkio honengatik edo hartatik? Kapital ekonomikoari begirakoak gainera badu beste alderdi bat ere, gizarte aldaketan garaiotan bere garrantzia duena. 40 urte ez dira oraindik euskararen alde edozer egiteagatik dirua kobratzea oso-oso txarto ikusita zegoeneko garai hura. Gaur egun, eta paradoxikoki Gipuzkoan bereziki, beste muturrera ez ote goaz, deblauki? Geroa idatzi gabe dago, ondo dakigunez. Denon artean eraikiko dugu, bakoitza —norbanako, gizatalde, instituzio...— hartu nahi duen erantzukizunetik. Eltzea sutan jartzeko garaia datorkigu, berriro.

Euskarazko kultura: haurrentzako kultura?

Dena den, aipatu beharrekoa da, badela kolapso zantzurik ez duen euskarazko kultur eremu oso adierazgarri bat: umei zuzendutako kultur produktuena. Gogoan hartzekoa da umeentzako kultur produktuen ugaritasuna, batez beste-ko kalitatea, kontsumo mailan duen erantzuna lantzen diren diziplina guztietan. Hori berezko ezaugarri du euskal kulturak. Eta, bistan denez, gizartearen egoera soziolinguistikokoaren isla da. Adin horretan dira umeak euskaldunen. Adin-tarte horretan dira euskal produktuen kontsumitzaile aktiboak. Kontsumitzaile izate hori transmisio egituratu bat izatetik dator: hezkuntzaren bitartez, aisiaren bitartez, hedabideen bitartez (EITBren politika: umeentzako euskarazko programazioa nagusi) eta gurasoen bitartez (transmisio lana —kontzientziaz edo gabe— etxean egitekotan adin horretan egiten da, hein handi batean).

Fenomeno horrek irakurketa bikoitza izan dezake: batetik, onuragarria dela sormen, produkzio, hedapen, transmisio eta kontsumo sistema hori artikulatzea edota gutxienez bisibilizatzea eta umeenganatzea lortu izana. Horko klabeak irakurtzea komenigarri da beste eremu batzuetan aplikatu ahal izateko. Kontuan hartu behar da estreinako urratsa, lehen eskailera maila ongi betea eta ongi errotua badago jarraipen bat erdiesteko bidearen oinarritzko zati bat egina dagoela. Eta eskaileraren bigarren mailan dagoela euskal kulturaren desafioetako bat: umeengandik gazteengana urratsa etenik gabe eman dadila; ez dadila hutsunerik izan ez sormenean, ez produkzioan, ez transmisioan, ez hedapenean, ez kontsumoan, ez zirkuituan, ez gozagarritasunean. Jakitun gara, hala ere, gazteak heldua imitatzen duela, eta, hori hala izanik, ezinbesteko da helduen munduan eragitea.

Bigarren irakurketari dagokionez, umeentzako kultur produkzio horretan euskara da hegemoniko, eta horretara dago jarria produkzioa, alegia euskaraz izatera, eta baita neurri handi batean umei zuzendua izatera. Horregatik, askotan ‘euskal kuota’, demagun programazioarena edo produkzioarena, umeentzako produktuek bereganatzen dute, eta horrenbestez ‘gatzelerazko kuota’ helduentzako kulturak bereganatzen du. Kulturaren behatokiko kontsumo datuek ere beste horrenbeste adierazten dute: euskal kultura gehienbat asteburuetan, goizez eta berez berariaz kulturarako guneak ez diren lekuetan programatzen da. Alegia, umeentzako programazioa dela nagusi euskararen esparruan. Aldiz, asteburuetan, gauez, eta kulturarako diren guneetan gatzeleraz programatzen da nagusiki Gipuzkoan. Esan dezagun gazte eta helduentzako kultura normalizatua izan daitekeen hori erdarazkoa dela, gehienbat. Beraz, umeentzako produkzioan lortu den sistema nahiko osotu hori gainontzeko adin eta diziplinatan lortzen ez den heinean, euskal kultura nagusiki umeentzako kultura izango da, nolabait esatearren ‘infantila’, nolabait definitze aldera bigarren mailako, k txikiko kultura. Hor nabarmentzen da euskararen erabileraren in-

guruko perbertsioaren adibide bat. Eta bigarren mailan jokatze horrek kultura osoa ere kutsatzen du eta pertzepzio okerrak sorrarazten ditu. Horrek eta horrenbestez ez du esan nahi euskal kulturarekin gozatzeko aukerarik ez daukagunik ume ez garen guztiok. Gure txikitasun kuantitati-boan, badakigu handi ere bagarela.

Ikusezina ote da euskal kultura?

Euskarazko kultur produktuak bigarren mailakoak direla, ez direla nahikoa duin pentsatzen dute askok. Merkatuan indarrean dauden marketin estrategietatik kanpo daudenez, pentsatzen da ez direla produktu onak. Pertzepzio horren atzean, aurrekoaz gainera, txikitasunaren estigmatizazioa dago, inguruko kultura handi eta arranditsuen ikaragarriko presioak eragiten duena. Hizkuntza eta kultura txiki batean, are minorizatu batean, ezin dela kultur produktu bikain eta handirik sortu pentsatzen da. Hori da ustea, oso pentsamendu nagusikeriazkoa bada ere.

Kontraesana bada ere, badago euskaldunen artean beste pertzepzio bat ere: zailak edo jasoak direlako pertzepzioa sortzen baita. Kontsumitzaile potentzialen hizkuntza gaitasuna muga izan liteke hainbat produktu kontsumitzerakoan, baina arazoa produktuan ikusten da, ez norberaren hizkuntz gaitasunean. Arazoa, jakina, hartzailak berak du bere baitan, ez duelako nahikoa gaitasun linguistiko kultura kontsumitzeko. Pertzepzio oker horrek kultur sistema osoari eragiten dio, eta beraz arazoa denera iristen da. Aurreiritzi horiek guztiek merkatuan eragin zuzena dute, edo, hobeto esanda, merkatu eskasian edo merkatu faltan. Oinarri-oinarriko baldintza batek huts egiten baitu: kultur produktuak ez dira ezagutzen, are askotan ez daude ikusgarri ere. Indarrak jarri behar dira jendeari erakusten zer egiten den euskaraz; jakinarazi egin behar zaio egiten den hori duina dela, ez dela bigarren mailako, eta gainera ikusarazi bere gustuko produktuak egon badirela.

Transmisioa eta merkatua: txanponaren bi aldeak

Kultur produktuen merkatua ekonomia alorreko jarduera bat da, bai, baina ez hori bakarrik. Etekin ekonomikoez gain, etekin sozialak eta pertsonalak ere ematen ditu kulturaren kontsumoak: herrigintza bultzatzen du, hiztun komunitate bateko kide sentiarazten du, kulturaren beraren garapen propiorako elikagai sinbolikoa banatzen du, hizkuntza beraren gurgipila elikatzen du eta pertsona burujabe eta osasuntsuak egiten ditu.

Kulturaren transmisioa eta merkatua lotuta doaz halabeharrez, batak ezin du bestea gabe funtzionatu eta alderantziz: kultur produktuak merkaturatu eta merkaturan lehiatuko badira, transmisio eta hedapen sistema bat beharko dute izan atzetik. Modu berean, merkaturan bistaritzen eta lehiatzen den kultura, une horretan bertan transmititzen ari den kultura bat da. Bi eremuak banatu litezke gutxi-asko bakoitzean protagonismoa hartzen duten agenteen arabera. Horrela merkatua sortzaile edota produktore profesionalen eremua da, batik bat. Transmisioarena, berriz, zaleen eremua da. Zale kontzeptua bi zentzutan ulertu behar da: kultur praktikatzailea amateur gisa, eta horrekin batera merkatuko produktuen kontsumitzaile gisa. Hala ere, sortzaile amateurrek ere joka dezakete merkaturan, eta aldi berean sortzaile profesionalek ere transmisioan zeregin garrantzitsua dute: sortzaile huts izatetik haratago, eragile izatearena. Egiten ari direnaren kontzientzia izatea, alegia.

Transmisioaren eta merkatuaren zirkuituak, beraz, elkar elikatzen dute. Transmisioak zaleak sortzen ditu, kultura bateko kideak, eta baita sortze bidean jar daitekeen jendea ere. Eta horiek denak kulturaren kontsumitzaile aktibo bihurtu daitezke.

Merkatua galbahe ere bada. Lehia du joko arau eta bertan erabakitzen da zein produktuk egingo duen aurrera edo zeinek ez. Merkatuaren eta bereziki masa merkatuaren galbahea igarotzeak hala ere ez du esan nahi kalitatezko produktua denik, merkatu globala oro har oso banalizatua baitago.

Bestalde, ona edo kalitatezkoa izate hutsak ez du bermatzen zabaldu eta kontsumituko denik. Gaur egungo merkatuak saltzea eskatzen du.

Hala ere, merkatuaren beharrezkotasuna ukatu gabe, komenigarri da merkatuaren perbertsioaz bi hitz egitea. Kulturaren esparruan, merkatuak —lehia elementu garrantzitsu legez hartze horrek— kultura ez normalizatu bati kaltea ere egin liezaioke, edozein kulturari egin liezaiokeena baino handiagoa. Merkatuan dena galtzekoa izan daiteke, euskal kultura bera merkatu parametroetatik kanpo dagoelako definitzioz. Alegia, ez dela bere horretan ekonomikoki errentagarri. Datu objektibo bat da, gaur eta hemen, euskarazko kultura ez dela bere lepotik bizi. Arlo gehienetan da defizitario ekonomikoki. Industriak eta eragileek diru-laguntzak jasotzen dituzte, eta horrezaz gain, euskal kultura hutsa ez diren beste jardunbide batzuetatik finantzatzen da euskarazko kultura: dela testu-liburugintzatik, dela bestelako zerbitzu teknologiko edo edukiak emaketik, dela gazteleraz argitaratzeagatik, dela elastikoak eta beste saltzetik, dela etekinik gabeko, are inbertsioa ez berreskuratzeko, pentsamendutik egiten direla, izateko gogotik... Normaldu eta homologatu beharra inposa dezake merkatuak eta horrek galbidea ekar lezake helmugaren eta helburuaren perspektiba galtzen bada: ez dirua egitea, edo saltzea lehenetsi, baizik eta sortzea, zabaltzea, biziberritzea, eta kultur sistema elikatzea da xede.

Iparra galtzen ez badugu, denean gaude irabazteko, baita merkatuan ere, elikagai sinbolikoa sortu eta banatzeko gai izango bagara bederen. Gainera, kultur produktu guztiak ezin dira galbahe beretik pasatu. Esan nahi baita, etekin ekonomikorik eman ez edota hedapen zabala ez izanagatik, badirela behar-beharrezko diren produktuak ere: dela euskal kulturaren bizi iraupenaren baitan izan dezaketen garrantziagatik, dela etorkizuneko kultur kontsumoan eragiteko urrats estrategiko direlako, dela ohitura sortzeko edota publikoa hezteko. Ezin da merkatua guztiaren neurgailu izan. Edonola dela, merkatuan lehiatzeko lehen baldintza ir-

teera puntura iristea da, eta ez hori bakarrik: ikusia izateko moduan abiatu behar da lasterketa. Lasterketaren abiapuntura iritsi ere egin gabe, ezin esan dezakegu kultura bat, produktu bat, hizkuntza bat ez dela saltzen, edota kultura batek merkatuak ezin irentsizko produkzioa duela.

Gaur egun euskal kultur produktuen arazo nagusia merkatuan dago. Alegia, produkzioaren eta kontsumoaren artean etena dago. Paradoxa argia da: inoizko euskaldun kopururik handiena eta jantziarena dagoenean, ez dago kontsumitzaile nahikorik, edota euskaldun kopuruak ekarri beharko lukeen adinako kontsumorik. Eten horren arrazoiak bi mailatan aztertu behar dira:

- Gizarte mailan: euskal hiztunen komunitatea izan bada, baina ez dago nahikoa trinkotua. Gaur egungo gizartearen ezaugarriak dispertsioa, aniztasuna eta ugaritasuna izanik, komunitatea eta komunitate horrekiko pertenezia sentimendua lausotu egin ditu: euskal komunitatearen desintegrazio bat gertatu da azken hamarkadetan, eta horrek eragin du ez kontsumitzea. Kontsumo ohiturak eta bideak ere aldatu egin dira, gainera.
- Kultur estrategien mailan: euskarazko produkzioa ikusezina da, produkzio horrek ez duelako nahiko aukera erakuslehoan jartzeko. Garrantzitsua baita jartzea, baina baita ere nola: ze mezurekin, ze irudirekin, ze balio erantsirekin, ze bereizgarrirekin.

Gure merkatua hiru azpi-azoketan bana liteke: euskal nitxoa, non euskaldun kultur zalea den bezero (150.000-200.000 lagun); Euskal Herrian bizi diren gazteleradun eta frantsesdun kultura zaleen merkatua; eta merkatu globalizatua, definizioz masa merkatua dena, eta honenbestez orokorra, berdintzailea eta publikoaren bereizketarik egiten ez duena.

Euskal nitxoaren ezaugarriak tankera bereko beste merkatuen berdinak dira: zatikatua, espezializatua, kontsumitzaile jakin eta berezi bati zuzendua dagoena: euskaldunari. Euskal hiztunen merkatu horren baitan, euskal kultur produktuen merkatua ere nitxo merkatu bat da: hau da, pro-

duktu berezitu eta espezializatuak merkaturatzen dituen, ez berezitu gabeko masa publiko bati zuzentzen zaiona, eta helburu euskaldun kultur zalea duena. Beraz, espezializazio bikoitza du ezaugarri euskal kulturaren merkatuak.

Euskal nitxoa, nitxo merkatu guztiak legez, ez da inondik ere masa merkatu bat. Horrezaz gainera, masa merkatu globalizatuaren eta hizkuntza eta kultura handien merkatuen barnean, edo periferian, kokatzen da, eta horrenbestez ez da merkatu normalizatu bat. Baina bere txikian ere, kultura txiki bat mantentzeko gai izan daiteke, eta baita kultura hori hitzun komunitatearentzat elikagai bizi izan dadin ere. Euskal kultura mundura zabaldu behar da, bai, baina horren aurretik euskal kulturaren mundua zabaldu behar da, kultura bera eta bere eremu naturaletan. Hala ere, zabaldu daitekeen eta zabaldu beharko den merkatu bat bada, horretarako propio hainbat politika diseinatu eta adostu beharko dira.

Euskal produktuen banaketa estrategikoa da merkatuak funtzionatuko badu. Salmenta puntu eta azoketara iritsi beharra du. Sarritan, banaketa lan hori gainkarga ekonomiko handia da industria handitik kanpo dauden erakunde txikiago eta are alternatiboentzat. Ezin jasan ditzakete kostu horiek. Eta horrek, dagoeneko, ekarri du hainbat erakunde eta eragilek bere banaketa-sistema propioa sortzearena, eta zuzeneko salmenta egitearena, inbertsio hori eginda ere merkeago ateratzen baitzaio banaketa sistema nagusia erabiltzea baino. Benetako arazoak sortzen ditu produktuen banaketak, eta mereziko luke azterketa eta doiketa bat.

Bestelako banaketa liburutegi eta eskoletara egin beharrekoa da. Bat banaketa bermatzea da, eta bestea banaketa hori produktuak merkaturatzen diren denbora berean egitea. Nork hartu behar duen bere gain, nola egin behar den: liburutegiek euskarazko liburu erosien kuota bat bete behar ote duten, administrazioak banaketa modu azkar bat (produktu berriak egon daitezela lehenbailehen liburutegietan eta eskoletan) antolatzeke lana hartu behar duen... Konponbidea behar duen afera da.

Euskal produktuen erakargarritasuna ez da etorriko kultura handietan egiten den produkzioa salgarri baina ez-kalitatezkoa imitatzetik. Produktu berezituak behar dira. Euskarazko produktuek ez dute zertan espainolezkoen mimetikoak izan, aitzitik, bereizten badira hobe. Nitxo merkatuetako produktuen bereizgarri izaten da nolakotasun propio bat izatea, dela kalitatea, dela ingurugiroaren zaintza, dela eskusibitatea (beti kontzientzia mota bati lotua). Gurean bereizgarri berezkoa euskara da, eta euskaraz sortua izateari kalitatezko eta bereizgarritzko adjektiboak jarri behar zaizkio. Demagun, 'euskaraz sortua' etiketa bat, edota etiketa horren ideia. Erakargarritasun hori eratu eta saltzeko unean, bi ezaugarri garrantzitsu izan daitezke:

- Euskaraz sortua izateak emango dio benetakotasuna, interesa, erakargarritasuna; ez beste hizkuntza batean euskararen inguruan edota euskal gisara moztutako produktuak egiteak.
- Euskaltasun identitatea ere kontzeptu salgarria da, produktuaren sustraitasuna, nortasuna, diferentzia markatzen duelako.

Garrantzitsua da produktuak euskaraz sortzeaz gain, horiek euskaraz soilik komertzializatzea ere kontuan izatea, lehen urrats batean bederen, merkatuan bide bat egiteko aukera izan dezaten. Interesa duena euskaratik igaro dadila, itzulpena jo aurretik. Edukiak sortu behar dira euskarri berrietarako, pantailetarako bereziki. Datuek diote gazteen gan teknologia berrien, eta bereziki interneten erabilera, ehuneko ehuneko dela. Teknologiak esango du zein den euskarria, zein den kontsumo eredu, baina edukiak guk sortu behar ditugu.

Kultur produktuen zabalpena lortzea beharrezko da

Zabalpen politika bat diseinatzea beharrezko da. Egiteko horretan instituzioek eta gizarte eragileek elkarrekin jardun beharko dute, behar errealetatik abiatzeko. Balio-katean ad-

ministrazioaren interbentzioa, gutxi-asko, merkaturatu aurreko urrats guztietan egon da, baina hortxe gelditu da. Garaia da merkatura begiratu eta merkaturatzea optimizatzeko neurriak hartzeko. Izan ere, balio-katean inbertitzen den beste hainbeste (demagun) inbertitu beharko da merkaturatzean ere.

Ikusgarritasuna ezinbesteko da, baina landu eta bilatu egin behar da. Gaur egun ona izatea ez da nahikoa eresia edo kontsumitua izateko: saldu egin behar da. Jendeari erakutsi egin behar zaio zer egiten den euskaraz; jakinarazi egiten den hori duina dela, ez dela bigarren mailako, eta gainera ikusarazi bere gustuko produktuak badirela. Merkaturaren eta kontsumitzaileen gaineko ikerketa egitea beharrezko da. Euskal kontsumitzaileen, alegia elebidunaren, profila ezagutzea, eta bezero horri buruzko marketin programak sustatzea.

Merkatuari arreta berezia jarri dion egitasmo bat *Gaztezulo* aldizkaria da. Hain zuzen, orain hamar urte sortu zen aldizkari horrek inkesta bat izan zuen abiapuntu. Donostiako *Hirutxulo* aldizkariaren bezeroa zer nolakoa zen ikusteko galdeketak datu argigarriak eman zituen: irakurle asko eta asko gazteak ziren eta kultur kontsumitzaile. Horrek ekarri zuen gazteentzako aldizkaria sortzea. *Gaztezulo* aldizkariak gerora ohitura izan du bezeroa eta irakurle potentziala testatzeko, eta, gainera, inkesta saioak erabili izan ditu, galdeketa egitearekin batera, harpidetzak egiteko. Horrekin harpide kopurua emendatuz joan da, eta baita produktuari aldiro-aldi berritasunak sartuz ere.

Banaketa ere berariaz landu duen eremua izan du aldizkari horrek. Harpidetzak eta kioskoa lantzeaz gain, Euskal Herriko eskolen sarea baliatu dute aldizkaria banatzeko. Gazteak non aldizkaria han, izan dute goiburu. Eta marketin neurriei dagokienez, ia urtero-urtero kanpaina berezituak egin izan dituzte, berezituak eta bereziak gainera.

Gazteen eremua estrategikoa da euskal kulturaren, ahulguene nabarmen bat delako, eta *Gaztezulok* horretan asmatu

izan du, produktua zabaltzeaz eta finkatzeaz gainera, gazte euskaldun erreferentzialak sortzeko eta bistartzeko hedabidea izan delako.

Kultur produktuen banaketa hobetzea eta bermatzea ere ezinbesteko da. Produktuak, produktu guztiak, leku guztietara (liburu denda, salmenta puntu, liburutegi, azoka, eskola) iristeko modu dinamikoa behar da. Eta gainera, banaketa lan horren kostuak ezin du gainkarga ekonomiko jasanezina izan industria 'handiaz' kanpoko sortzaile eta ekoizleentzat, egun gertatzen den moduan.

Hedapenerako eta kontsumorako *zirkuituak zabaldu eta dibertsifikatzea* ere beharrezko da: zirkuitu alternatiboak (sare ofizialetik kanpokoak), zirkuitu espezifikoak adinaren arabekoak, joera eta gustuen neurrikoak, herri-auzoetan euskal kulturaren azokak berrindartu...

Handiaren, kantitatearen, serialtasunaren edota errepikapenaren aldeko mezu globalari aurre egiteko *mezu berriak sortu behar dira*: txikiaren alde, euskararen alde, kalitatearen alde, lokalaren alde, identitatearen alde. Halako kategoria kate bat osatu, produktuaren identifikatzaile izango direnak.

Kultur produkzioa kultur kontsumitzaile eta zaleen eremu fisikora hurbiltzea giltzarri da. Merkatu sistema tradizionaletik haratago, tokian tokiko gozamen taldeak bultzatzea interesgarria da. Dagoeneko badira: irakurle taldeak, antzerkizale taldeak... Kontsumo eta transmisio talde dira. Eta zaletasunetik eta gozamenetik abiatu badira ere, ona litzateke euren taldetasun txikian, euren lokaltasunean, kultura oso baten parte aktibo direla senti dezaten. Horretan zaletuek adina garrantzi dute sortzaileek eurek ere. Aztertzeko moduko eredia izan daiteke kultur sare deszentralizatuen antolaketa.

Merkatuan eragiteko transmisioaren eremuan jokatu beharra dago. Hemen eta munduan, kultura baten transmisiorako tresnak zeintzuk diren aspaldi ezagutzen da: hedabideak, hezkuntza arautua, hezkuntza ez arautua edo aisialdia eta espazio publikoa. Hizkuntza normalizatueta horiek normaltasunez ustiatzen dira, hobeto edo okerrago. Baina us-

tiaketa onena izan gabe ere, merkatua alde duten kultura handietan, transmisio tresna horietan huts egiteak ez die kalte ikaragarririk ekartzen. Badute sistema bat, batera edo bestera bere burua konpentsatzen dakiena. Baina gure kultur sisteman, oreka hauskor horretan, transmisio tresna horiek ondo ez baliatzeak berebiziko kaltea eragiten du. Euskaldunak gara, euskaradunak, bai, baina kulturaz ere euskaldunak ba al gara? Galdera horri erantzun behar diote lau eremu horiek. Behar-beharrezko da hizkuntza politiketan kultur dimentsioa integratzea.

Hedabideak

Hedabideak legitimazio tresnak dira gure gizartean, eta horien indarra ereduak eta balioak zabaltzerakoan izugarria da. Horiei dagokionez, lau eragin eremu bereizten ditugu:

- Euskalgintzako euskarazko hedabideak: helburu estrategiko izan behar dute euskarazko kultur produkzioa maitatu eta erakusteko. Kultur joerak detektatzeko, kontsumo joerak markatzeko, euskarazko produktuak balioan jartzeko, haien duintasuna agerian uzteko. Ez da nahikoa informatzea, ezta euskaraz informatzea ere, kultura elikagai bihurtzeko betebeharra dute, eta horretarako eragile izan behar dute.
- Hedabide publiko euskaldunak: hedabide publikoak kultur politiken baitako tresna nagusietako bat izan beharko lukete. Zerbitzu publiko diren heinean, euskal kultura zabaltzea, duintzea eta baliotzea izan beharko lukete helburutzat. Aurreko puntuan esan duguna ere hemen aplikatu behar da: euskaraz informatzeaz haratago, ekosistema bat elikatu eta birsortzeko bokazioa izan behar dute. Kultur programa espezifikoak eginez (egiten dira), baina baita informatiboetan euskarazko kulturaren presentzia areagotuz ere. Hori programazioaren baitan. Hortik kanpo, kultur eragile sozialei doaneko publizitate tarteak eskaini behar dizkie euren produktuak iraga-

rri ahal ditzaten. Zalantzarik gabe, elkarrizketatu guztiek baloratu dute EITB bere sortze helburutik urruti dagoela. Gipuzkoako Foru Aldundiak, diagnosi horrekin bat etorrita, Gipuzkoa Kultura TB izeneko proiektua abiarazi du zenbait herritako telebistarekin (tokiko tv) elkarlanean. Eredugarritzat jotzen den ekimen hori hasita dago jada emaitza onak eskaintzen.

- Erdalgintzako hedabideak, publiko zein pribatuak: gurean nagusi dira kopurutan eta eragin indarrean erdarazko hedabideak, eta historikoki horietako askotan euskara eta euskal kultura ez dute aintzat ere hartu. Euskal kultura badenik ere ezin du jakin hedabide horien kontsumitzaile euskal herritarrak. Euskarazko kulturari leku handiagoa eskaini beharko liokete. Kuotarik aplikatu al liteke kultur politika baten eskutik? Galdera hor dago.
- Azken hogeita hamar urteetako historiak erakutsi digu hedabide elebidunen porrot erabatekoa, beti gaztelera edo frantsesa gailendu baita. Aipatu izan duguna, lehenago ere: euskara erdigunean ez jartzeak euskararen galera dakar. Alor honetan ere bai. Hala ere, badira gurean euskara ere sartzen duten erdal hedabideak, baina borondate onez edo txarrez izan, euskararen erabilera maltzurra egunero ikusten dugu: normalean euskarazko kultur produktuen informazioa euskaraz emanez zuritzen dute halako euskararen balizko kuota bat. Horrekin, baina, gainontzeko informazio garrantzitsuak erdaraz emanez, euskara bera bigarren mailako agertzen da hedabide horren geografia ideologikoan. Eta ez hori bakarrik, euskal kultura bera agertzen da bigarren kutsuko gisa, eta horrenbestez baita sortzaile bera ere. Hedabide horiek ere gogoeta egiteko obligazioa badute.
- Sareko hedabideei ere premisa berberak aplikatu behar zaizkie. Bestelakoan, sarean euskal kulturaren ikusgarritasuna lortze aldera, plataforma bateratu handi erreferentzial bat egitea izan daiteke bidea, edo barne sare bat eraikitzea. Aztertu beharreko kontua da.

Hezkuntza arautua eta ez-arautua

Hezkuntza dugu transmisio gune nagusia. Baina zer transmititzen du? Hamasei urteko gazte batek zer daki euskal kulturaz? Zenbat gozatu du euskal kulturaren bitartez? Zer jaso du eskolan? Horren aurreko galdera agian honako hau da: irakasleek zer dakite euskal kulturaz? Eta gurasoek, edo etxeok? Euskal kulturaren transmisioa bermatu beharko luke eskolak. Curriculumean bertan euskal kultura egoki txertatzea beharrezko da. Gazteak jantzi, kultura baten jabe izan, kultur komunitate bateko kide sentitu eta sormenaren bideetan jartzea ahalbidetuko luke horrek, eta horrekin zale eta kontsumitzaileak sortzea.

Helburu horiek erdietsiz joateko bidean, gogora ekartzekoa da Hezkuntza saileko IRALE programaren baitan hainbat urtez arrakasta handiz eman izan diren R600 ikastaroak, euskal kultura propio lantzeko asmoz eratuak, ia bertan behera utzi dituela Lakuara iritsi berria den PSOE-PP tandemak. Euskararen egungo muga sozialak zabaltzea desiragarritzat jotzen dugu denok; baina, horretarako, jakina, egun beste aldean dagoenak gugana hurbiltzeko pauso bat ere eman beharko du. Tamalez, badirudi zorioneko kontzertazioa desio izaten jarraitu beharko duela.

Etxea transmisio gune izan da historikoki, baina gizarte eredu aldaketek transmisioa zentzu zabalenean eskolaren esku utzi dute eta gurasoak arduragabetu ditu. Interesgarria litzateke eskolaren markoan gurasoak edo etxeok ere kultur transmisio horretan hartzaile eta igorle izatea. Hezkuntza komunitatea osatzen jarraitzea eta kultur transmisioa ardatz bihurtzea ezinbestekoa da.

Aisialdia ere hor dugu: aisia talde, eskolaz kanpoko ekimen eta beste. Hor eragitea ere planteatzeko modukoa izan liteke, ikastearen derrigortasunarekin baino gozamenarekin eta sormenarekin lotzeko gune egokiak direlako. Bidenabar, gogora ekartzekoa da aisialdiak aukera aparta eskaintzen duela umezarotik gaztarorako jauzia giro euskaltzalean egiteko.

Euskal kulturaren eskolak? Esate baterako, Bagara proiektuaren baitan, gazteen aisialdiaren eremuaz harago, heziketa soziokulturalean sakontzeko beharra ikusi da. Jarraipena merezi duen gaia da.

Gune sinboliko publikoen indartzea

Kalea, paisaia, espazio birtualak, sozializazio guneak eta jaiak euskararen eta euskal kulturaren izaera identitarioarekin lotzeak berebiziko garrantzia du, hizkuntzaz haragoko hedapen gaitasuna baitu. Seguran Iparra-Hegoa egitasmoak euskararen lurraldea jarri du erdigunean eta hori baliatu mugaz gaindiko jendeen topagune bat osatzeko urtero. Kultur ekitaldiak oinarri ditu, eta ikusgarri jartzen duena, maila sinbolikoan, muga geografikoen gainetik euskararen mundu bat dela da. Bere horretan interesgarria da eta gainera kalea du gune nagusi. Zarauzko Euskal Jaiak ere kalea du gune nagusi. Segurakoak hamar urteko historia du, Zarauzkoa mende hasieratik dator. Eraldatuz eta moldatuz, baina urte hauetan guztietan lortu du euskararen zentraltasuna gordetzea eta euskaltasunaren sinbolo gisa irautea, nahiz eta helburu turistikoak kasik hasieratik izan dituen. Gaur egun aipagarri da, Udalak antolatzen duenaz gainera, hainbat herritarrek urtero herri antzerkia egiten dutela. Bertan ehun bat herritar biltzen da antzeztera, eta ikustera berri-ehunka. Alde horretatik herriak eta herriarentzat egindako jai bat da, belaunaldi gazteen integrazio eta sozializazio bide euskaldun bat eskaintzen duena. Bi esperientziak dira ekimen identitarioak zentzu horretan.

Politikarien eta gizarte pertsonaia erreferentzialen atxikimendu publikoa ere beharrezko da. Horrek ere balio sinboliko handia du, hori ere legitimazio eta normalizazio urratsa delako. Ez da nahikoa diskurtsoan integratzea euskararen aldeko aldarria, ezinbestekoa da eredu ona izatea. Alegia, agintari zein hiritar gisa, egon behar den eta egon nahi den lekuetan egoten jakitea.

Sortzaileak eta eragileak transmisore

Sortzaileek eta eragileek euskal kulturarekiko pertenezia lantzea komeni da, sortzaile huts izatetik eragile izatera pasa daitezten. Eragin eremua merkatuaren esparrutik kanpora, hurbileko espazioetara ere irits dadin desiragarria da. Sortzailea kulturagilea izatea, alegia.

Bestalde, politika eta jarduera iraunkorrak behar dira, jarraikortasuna izango dutenak, *publikoa sortu, hezi eta kontsumo ohiturak sortzeko*. Ekimen puntualek ez dute lur hartzen, galdu egiten dira. Gazte eta umeak antzokietara eramatea, demagun, interesgarria izan daiteke, baina emaitzak epe luzean emango ditu. Emaitzak berehalakoan lortu behar ez du mesederik egiten. Kultur fidelizazioak eta kontsumo ohiturek hori eskatzen dute.

Azken aldian, euskaraz jakinagatik eta are elkarren artean euskaraz bizi izanagatik ere, badira ingelesari heltzen dioten gipuzkoarrak beren sormena bideratzeko. Hautu hori gero eta jende gehiagok egiten du hemen eta edonon. Norengana iritsi nahi dute? Norengan eragin? Hiztunen eta hizkuntzaren arteko osagarritasun handirik ezin sumatu halakoe-tan. Unibertsal izateko, nahiago dute etxekoek ulertu gabe kanpokoez ulertzea. Euskal kulturatik unibertsaltasuna beste modu batean irudikatzen dugu.

Kultur politikak, euskal dimentsioaren argitan

Kultur politikak euskaratik pasatzen al dira? Euskaratik pentsatzen al dira kultur politikak? Euskara sektore bat al da? Adjektibo bat, edota substantiboa da kultura den adina? Kultur politiken eta euskal dimentsioaren arteko harremana argitzeke dagoen auzia da. Kultur politikak, kultura sailak administrazio askotan (denetan ez esateagatik) 'hizkuntzarik gabe' agertu izan zaizkigu. Kultura da garrantzitsua, kultura da edukia. Baina non geratzen da hizkuntza? Non geratzen da hizkuntza minorizatu batek beharko lukeen kultur

politika? Izenari dagokionean ez da hizkuntzarik ageri, praktketan, hainbatetan bai, baina ez beti.

Aitortu behar da lurralde mailako administrazioan eta herrietakoan, oro har Gipuzkoan, kultura arduradunen aldetik euskal dimentsioa kontuan hartzen dela, baina inon ez dagoela idatzita edo jasota horrela behar duenik izan. Beraz, Aldundiko eta udaletako teknikari eta arduradunen euskararekiko sentsibilitatearen (edo sentsibilitate ezaren) mende geratzen da euskarazko kulturaren aldeko politikak praktikan jartzea. Nolabait tazituki edota inertziatz onartua dago praktika hori, baina zer gerta liteke eragile horiek aldatzen badira? Are, zer gerta liteke mahai gaineratuko balitz arazo hori? Non eta nola geratzen da bermatua euskal kulturaren aldeko praktika hori?

Aldundian eta hainbat udaletan, ez guztietan, esan dezagun kultura egiten dela, eta euskaraz dena balioesten dela, diru-laguntzetan demagun, emakumeen berdintasunaren aldeko lanak balioesten diren modu berean. Ondoan, euskararen normalizaziorako sail edo zuzendaritzatik kultur ekimenak ere lagundu eta bideratzen dira. Sarritan euskara sailak dirudi euskal kulturaren gunea, eta ez kultura sailak berak. Dibortzio horrek bi irakurketa maltzur sor ditzake: bata, euskaraz sortzen den kultura oro subentzionatua da, lagundua, dirutza gastatzen da horretan, beste hizkuntzetan ez bezala. Bigarrena, euskaraz sortzen dena kultura txikia da, ez da benetako kultura. Gaztelerazkoa, aldiz, laguntza gabekoa dirudi, eta ez da egia, eta gainera badirudi benetako kultura dela kultura sailetik gestionatzen den heinean. Euskarazko kultur proposamenak euskaragintza badira, berdin esan daiteke gaztelerazko kultur proposamenak gazteleragintza direla, sortu eragile zibilek edo sortu eta lagundu administrazioek. Hizkuntzarik gabeko kulturarik existitzen al da? Hizkuntzarik gabeko kultur politikarik egitea posible al da? Hizkuntzarik gabeko kultura ez ote da ia gehienetan gaztelerazko kultura? Hizkuntza minorizatu baten beharrak ase al ditzake hizkuntzak zentraltasunik ez duen politika batek?

Hona iritsita, galdera edo gogoeta gaia ekidinezina da: bi hizkuntza, bi kultura, beraz bi kultur politika? Edota, zintzoago: kultur politika bakarra eta berori euskarazko kulturaren oinarritua? Euskarazko kultura zentral izango duen Euskal Kulturaren Saila beharrezkoa al da? Bai kontzeptualki (izen eta guzti), eta baita praktikoki. Jokoan dagoena euskara eta euskal kulturaren etorkizuna da, eta mundu minorizatu horrek behar eta premia propioak ditu, gaztelaren beharren (beharrak baditu bederen bere milaka milioi hiztunekin) antipodetan daudenak. Edozelan ere, orain arte hizkuntza handi izandako horiek kezkatzen hasita daude ingelesaren erasoaldi historikoaren hazkunde bizkorra dela-eta. Eta badute motiborik, badutenez. Gu, gure txikitasun handian, hala jokatzen ikasita gaude, egun gu baino handiagoak diren batzuk baino antidoto gehiago dauzkagu gurean jarraitzeko. Oraingo kultur politiken kontzepzioarekin ez al du euskal kulturak ahultze bidean jarraituko? Ez-indartze bidean? Kolapsatuta? Gurean, normaltasunaren paradigma ez baita euskaraz hitz egiten duena, baizik eta euskaraz hitz egiten ez duen euskal herritarra. Alegia, pertenezia definitzeko ez dago euskararen beharrik, ez dago euskaldun izan beharrik, bai aitzitik gazteleradun. Eta euskaldun guztiak gara gazteleradun edo frantsesdun. Eta ez alderantziz.

Bestalde, euskal adjektiboak ia gauza guztietarako balio du. Elementu estralinguistikoek hartu dute zentraltasuna. Borroka politikoak maizegi izan dira lehen planoan, baita euskararen sustapena helburu duten ekimenetan ere. Hori kaltegarria izan da. Hori horrela izanik ere, hizkuntza eta kulturaren normalizazioa ikuspegi politikotik kanpoan uztea ez da eraginkorra. Hizkuntza eta kultura baten biziberri-tzeak politika jakina eskatzen du, iraunkortasunerako neurri zehatzak hartzea (subsidiaritate paradigma ezartzea, hainbat funtzio eskusibo gordetzea, gune hegemonikoak artikulatzea, lege babes...). Erritmoek ahalik eta kontsentsuatuenak izan behar duten arren, zientzia soziolinguistikoak argitu beharko du zein den unean uneko gutxienekoa.

Hori horrela izanik, paradoxikoa da soziolinguistika arloak duen desegituratze ulertezina. Eragile sendoak badauden arren, ez dute egonkortasunik. Ulertezina da hori gure gizartean.

Euskararen egoera minorizatua eta ahula dela-eta, kultur politikan, askotan, ez da apusturik egiten, zaldi galtzailearen aldeko kiniela betetzea balitz bezala. Eta hor Guggenheim eremua indartu da, kultur politikak usu interes politiko eta ekonomikoen menpe geratzen baitira. Badirudi kulturaren lehen mailan jokatzeko euskara sakrifikatu egin behar dela. Bestela esanda, euskaraz eginda, edo euskaratik eginda, ezin dela lehen mailako izan eta halabeharrez beti izango dela bigarren mailako. Zinemaldian ezin egon daitekeela euskararen presentzia normalizatuagoa, edota hizkuntz minorizatuaren plataforma moduan funtzionatuko lukeen zinemaldi bat ez dela interesgarria, ez dela kultura letra larriz.

Euskararen beraren premien barnetik analisisa egitea beharrezko da euskara eta euskal kultura jokoan dagoen eremu guztietan. Gure beharretatik formulatu behar dugu bisio bat. Berezitua eta lehentasunezkoa izan beharko luke euskal dimentsio horrek, eta horrenbestez kultura sailetik egin politikak, eta ez euskara sailetik. Nolanahi ere, euskara sailek egin duten bidearen aitortza behar-beharrezko da. Euskal kulturaren alde egin dena askotan euskara sailetik egin da bertan ikusi delako, ez kultura sailetan, kultur politika propio baten beharra. Bada auzi hori argitzeko balio dezakeen ideia bat: momentuan egin ahal duguna eta hizkuntzarentzat beharrezkoa dena bi gauza ezberdin dira. Ezin ditugu nahastu bi plano horiek. Une honetan, ordea, sumatzen dugu hizkuntz politiketan kultur dimentsioari arreta gehiago jartzea mesedegarri zaigula. Tokian tokiko errealitateari erreparatu behar diogu lidergoa nondik artikulatu behar den erabakitze-ko. Desiragarria da lidergo partekatura iristea, hizkuntz politikan kultur dimentsioa arreta-gune izatea eta kultur politiketan hizkuntz dimentsioaren araberako trazaketak bideratzea. Badugu zer hobetua alor honetan.

Errealitatetik abiatuta ere, egoera normalizatu baterantz jo beharko genuke eta horrek kultura sailak eragile jokatzea eskatzen du. Gogoetarako abiapuntu bat da. Bistan da beharrezko dela euskal kulturaren aldeko kultur politika eragin-korra artikulatzea. Alegia, aldez edo moldez, beharrezkoa da elkarren osagarri izango diren hizkuntza politika eta kultur politika artikulatzea.

Esan dezagun artikulazio hori balego eredu normalizatu bat erdietsiko litzatekeela. Euskal kultura kultura den heinean norberegantuko litzateke, eta ez horrenbestez euskal den heinean. Hortik euskarazko kulturaren beraren behar, premia eta lehentasunetan oinarritutako politika abia daiteke. Ez baita nahikoa euskal hori kulturari kendu eta asimetriko diren bi hizkuntzarentzako kultur politika berbera egitea. Hori da eragileek aldarrikatzen dutena.

Bestea da kulturak berak politikaren eremuan duen estatus eskasa. Alderdi politikoen programetan ere ez da kultura garrantzi gehien duen eremua, aitzitik. Kulturaren dena da dirua eskatzea, eta dirua xahutzea; eta diru eskatze hori, gainera, ez da ulertzen behar edo inbertsio modura, «etxerako laguntza» moduan. Ideia hori oso zabaldua dago gizartean. Eta ez da berdin gertatzen kirola subentzionatzen denean, edota industria, edota banka. Kultura prezindiblea da erabat, eta, gainera, dirua xahutu baino ez du egiten.

Kultur politikak izan badira. Badira politikak, politika puntualak, badira laguntzak, baina estrategia orokor bat falta da. Eta oro har emaitzak azkar jasotzeko erabakiak jartzen dira martxan. Hori da eragile sozialek zein administrazioko teknikariek ikusten dutena. Sarritan politikak inprobisatuak direla, eraikin bat zertarako, nola eta beharrik ba ote dagoen pentsatu aurretik eskuratzen edo eraikitzen dela, demagun.

Gizarte eragileen iritzia da politika horiek ez direla berrikusten batzuetan, eta besteetan oso neurri itxi eta zehatzak markatzen dituztela. Eragileen egitasmoak marko horretara makurtzea beste erremediorik ez du, bestela laguntzarik ga-

be geratuko baita. Alegia, ez direla laguntzak edo politikak diseinatzen gizarteak aurkezten dituen egitasmoen edota beharren arabera, alderantziz baizik. Administrazio desberdinen artean ere ez dago kultura politika bat eztabaidatzeko lekurik. Zer esanik ez administrazioaren eta gizarte zibil autoeratuaren artean jardutekoa.

Administrazioa eta gizarte zibila: harremanak eta bisioa

Nola egituratu bi eragile horien arteko harremana?

Administrazioa bera aldaketa fase batean dago. Plano horizontalagoan jardun beharraz ohartu da, sarean aritu beharraz, kultur eragileen artean diruak banatzeaz gain edo hori baino, kultur eragileen beharrei erantzun eta laguntzea izan beharko luke bere zeregina.

Horrekin, eta neurri batean administrazioaren eta gizarte autoeratuaren arteko talka historikoan arintze zantzuak agertzen diren honetan, bestelako harreman bat planteatzeko unea iritsi da. Administrazioak dio eragileak mesfidantzaz eta aurreiritziz beteta etorri izan direla, eta eragileek diote administrazioak nagusikeriaz jokatu ohi duela.

Ukaezina da elementu estralinguistikoek, bai administrazioaren aldetik bai gizarte zibilaren aldetik, izan duten zentraltasuna. Gatazka politikoaren ondorio txarrek kulturaren ere berebiziko eragina izan dute. Beste ikerketa-gai bat da hori berori ere.

Kultur eremu oso bat artikulatzea ez da erraza eta agian ezta desiragarri ere. Kultur munduan denak sektoreka antolatuta eta ordezkaritza jakinekin aritzeak ez du zentzurik. Bi eremuak beharko ditu: sektore batzuen artikulatzea (industria kulturala den heinean), eta libreago edo atomizatuago dabilen eragiletza eta sorkuntzari bere bidea hersturarik gabe egiten uztea.

Sektorearen barneko harremanaz, esan daiteke euskal kulturaren sektorea bakartzat hartu baino, azpisektoreak zeda-

rritzea dela egokiago. Sektore bereko eragileek, industria sektore klasikoak (demagun, makina-tresnaren industriak) egin ohi duen moduan, bidearen zati bat elkarrekin egin behar dute: nora jo?, zein bisioz eta zein helburuz? Bidearen azken zatian, aldiz, lehiakide izango dira. Nola merkaturatu? Demagun hori erabaki behar dela eta erabakitzen dutela. Ondotik kompetentzian jardungo dute. Sektoreek administrazioarekin izan beharreko harremana ere lankidetzaren ingurutik ikusten da. Berriz ere, industria tradizionalaren eredia: zer behar dituen kalitate hobez ekoizteko, gehiago saltzeko edo dena delakoa elkarrekin erabaki behar dute. Eragile sozialak kexu dira administrazioa beti neurri diseinatuekin eta zer egin behar den erabakita etortzen dela. Beraz, bi planotako dinamika proposatzen da:

- Sektorekako eragileen arteko gutxieneko batasuna, adostasuna.
- Eragile eta instituzioen arteko harreman osasuntsua, berdinetik berdinerara, denen artean egiteko egin beharko den politika hori.

Denak denekin eta denean ados etortzea ez da erraza izango, eta agian behar ere ez da behar. Helmugak finkatu behar dira, horiek lortzeko, denbora eta moduak gorabehera, bide berean abiatu. Helmuga adosteak beldurra ere eragin dezake, horrekin batera bideak erabaki behar direlako eta horrek lehentasunak markatzea dakarrelako. Horretarako, autokritika beharrezkoa izango da, aztertzeko ea euskarazko kulturaren etorkizunaren xedetan jarduten ari garen, edota norberaren erakundearen bideragarritasuna bilatzen, soil-soilik.

Helmuga markatzea estrategikoa da inondik ere. Horretarako, premisak ere jarri beharko dira. Premisaren premisak beharko luke izan ikuspegi zentratu batetik jarduteak: euskaldun izatea munduan egoteko baleko modu bat dela, eta euskaldun izaten jarraitzeko zer den mesedegarri ikustea. Gu gara gure erdigunea. Hori da bisioa adostea. Kontuan hartu beharrezkoa da oinarrizko kontzeptu adostuak izatea

(gramatika konpartitua) eta operatibitate linguistikoa, produktzioa eta kontsumo maila errealak ezagutzeko datu errealak eskura izatea. Administrazioko teknikariek presazko deritzote topagune bat antolatzeari. Gutxien-gutxienik 'aliatu' izan daitezkeen horiekin elkarlana bideratzeko. Zentzu horretan kezka berbera partekatzen dute instituzioetako teknikariek eta gizarte zibilak.

Ondorio gisa, esan, euskal kulturak barren-barrenean dituen premietatik eta indarguneetatik egin behar duela aurrera. Maila operatiboko kontua ere izan daiteke optimizazioa bilatzea, baina oinarrian kontzientzia, euskaldun izateko eta jokatzeko nahia izan ezean, alferrikakoa izan liteke. Dimentsio politiko bat lantzea eta zabaltzea beharrezko da, neurri operatibo edo tekniko hutsek ezin dutelako aitzinari egoera ez-normalduan dagoen kultura bat. Ez da instrumentaltasun kontu bat, ez da kultur politika neurriak aplikatze soilak, ez hori bakarrik: komunitate baten ezagutza lortzea, afirmazio sentimenduak zabaltzea eta maila desberdinetako eragile kontzientziatuak sortzea baizik.

Euskal kulturaren biziberritzearen historiak hori erakusten du, eta gaur egun han eta hemen, herri, eskualde, esperientzia, gune zibil eta publikoetan funtzionatzen duten ereduak horixe erakusten dute: baliabide egokia bai, lan egiteko modu konpartituak bai, baina baita, eta bereziki, euskararen, euskal kulturaren eta komunitatearen kontzientzia politikoa ere.

Euskal kulturgintza biziberritzeko oinarriak eta estrategiak

Euskal kulturgintzaren estrategiak garatzeko oinarri batzuk finkatu ditugu azken puntu hauetan. Ekimenak bidaide izan dituen aritu eta adituen ideiak sistematizatzerak mugatu gara. Horretarako eragileen arteko harremanei, euskal dimentsioari eta dinamika kultural autoeratu baten oinarriari ipini diegu arreta berezia. Desafioak identifikatu eta politi-

kak trazatu ditugu, brotxa lodiz, euskal kulturagintzaren eragile desberdinek onar ditzaketen neurriak direlakoan.

Egiaztapen nabariena izan da kulturaren diskurtso propio eta landu bat landu beharrarena. Hurrengo urratsa da horren zabalkundea euskal kulturagintzaren unibertsoan, diseinua xehatzeko eta bereziki egoki jo diren neurri politikoak inplementatzeko. Ikerketa burutzeko egin ditugun elkarriketa eta eztabaida-taldeek bilgunearen premia aho batez nabaritu dute, hori da desafio eta eginkizun politiko nagusia; prozedurak adosteko gune batek modu naturalean lekarke gainera bisioaren inguruko eztabaida ere.

Aurreko ataletan esandako guztia bilduz, estrategia zehatzetan formulatuko ditugu euskal kulturagintza biziberritzeko bideak. Bi eragile multzo nagusiri begira formulatzen ditugu estrategia hauek: kulturagintzako eragile sozialei begira eta eragile publikoei begira.

Aurretik, gogora ditzagun, laburbilduz, egin dugun diagnostikoaren ideia nagusiak, eta euskal kulturagintzaren biziberritzea ulertzeko oinarriak.

1. Euskal kulturagintza da euskarari darion kulturagintza eta euskal hizkuntz komunitatea sinbolikoki elikatzen duen sorkuntza. Berebiziko egitekoa du gure herrigintzan: funtsezkoa da euskara bezalako hizkuntza minorizatu batean bizitzeko bizinahia birsortzeko, hizkuntza komunitatearen iruditeria eta ametsa elikatzeko.

2. Hizkuntz komunitateen dinamikak ulertzen dituen jakintza soziolinguistikoan baizik ez daiteke zentzuz eta arrakastaz pentsatu euskal kulturagintza biziberritzea. Eta horrek eskatzen du kategoriak, kontzeptuak eta sailkapenak hizkuntza biziberritzeko jakintza sakon batetik eta hizkuntzen ekologiaren paradigmatik pentsatzea.

3. Ezinbestekoa da bereiztea lurralde berean ematen diren kultura eremu eta indar desberdinak. Hizkuntza komunitate minorizatu batean funtsezko papera betetzen duen sorkuntza batek eta munduko hizkuntza handienetako batean egiten den produkzio batek ez dute ia zerikusirik, ez duten

merkatu-potentzian, ez betetzen duten funtzioaren mui-nean, ez behar duten edo ez duten politika publikoan. Zentzu horretan oinarritzko bereizketa bat egin behar da hiru kategoria nagusiren artean: berbazko euskarazko sorkuntza, berbazko erdal sorkuntza eta ez-berbazko sorkuntza. Hiru kategoria horietako bakoitzak tratamendu berezitua behar du estrategia sozialen eta politika publikoen aldetik.

4. Berbazko euskarazko sorkuntzak nagusiki eta ez-berbazko sorkuntzako elementu batzuek osatzen dute euskal hizkuntz komunitatearen elikagai funtzioa betetzen duen kulturgintza nuklearra, euskal komunitatea erreferentzia eta helburu nagusi duen kulturgintza. Euskal kulturgintza hau oso elementu sentsiblea da, garrantzi handikoa hizkuntzaren geroarentzat, eta ezaugarri bereziak ditu: dimentsio askotan ahula, kontsumitzeko masa kritiko txikia duena, sorkuntzarako pizgarri bereziak dituena, gauza batzuetan nerbio kultural propioa duena edo 'genio' kultural propioa duena, merkatu-baldintzamendu eta gizarte-eragin ezohikoak dituena.

5. Euskal kulturgintza hau, bere ezaugarri berezi horiekin guztiekin, une honetan gizarte eta teknologi aldatetek dartzaten desafio eta aukera berrien aurrean dago. Norbanakoaren konfigurazioan aldatetak gertatzen ari dira, parte hartu eta kontsumitzeko orduan ere bai, eta arlo teknologikoak plaza berria ekarri dio kulturari. Dinamika horiek eta euskararen komunitatearen dinamikak elkarrekin gurutzatuta bakarrik uler dezakegu egoera modu zabal batean. Eta hortik pentsa ditzakegu etorkizuneko bideak.

6. Euskal kulturgintzaren analisi instituzionala edo eragile-analisia egiterakoan, oso kontuan hartu behar da euskal komunitatearen konfigurazioan gizarte-ehunak duen garrantzia. Euskaldun izatearen kondizio soziolinguistikoa berezia da, nahimen, igurtzi sozial eta borondate pertsonal berezi bat eskatzen duena, beste hizkuntza handiekiko hiztunekin konparatuz. Zentzu horretan, euskal izaerak etorkizun gutxi du anomia sozialean isolatutako norbanako es-

tandarren eskeman. Edo eskema horretan soilik. Nolabait, giza sarea, komunitate-ehuna, eta gizarte ekimeneko erakundeen trama berebizikoagoa da, beste hizkuntza eta kultura nagusietan baino garrantzitsuagoa, euskal izaeraren etorkizunaz pentsatzean. Ez dezakegu pentsatu euskal izaeraren etorkizunaz inguruko ohiko gizarteetako eskema instituzional estandarrekin bakarrik.

7. Ildo horretan, kulturagintza eredu parte-hartzailea, giza sarea, gizarte-ekimeneko erakundeen presentzia, ospakuntza komunitarioa... funtsezko elementuak izango dira euskaltasunaren biziberritzean, iraganean izan diren moduan, bai etorkizunean ere. Nolabait merkatu parametro estandarretatik haratago dagoen kultura sorkuntza eta ospakuntza humanizatzailea izateko eta birsortzeko aukera izan du eta du euskal kulturagintzak. Eta beharko du, euskaldun izateko nahimena biziberrituko badu. Jakina, merkatu parametro estandarrek ukatu gabe, horiek baliatuz, eta horietan ere ahalik eta indartsuena izanez.

8. Zentzu horretan mugatuak eta desenfokatuak izan litezke euskal kulturagintzaren biziberritzeko bideak modako bide estandarretan bakarrik ikustetik sortutako estrategiak. Desenfokatu horren adibide izan liteke interneteko sare birtualean salbaidia ikusteko joera berria. Joera horiek ikuspegi sakonago eta zabalagoan txertatu behar dira. Giza sarea, gizarte-erakundetzea eta komunitate-ehuna zaindu behar ditu gure kulturagintzak, etorkizunik izango badu. Eta horrekin batera, internet eremuan eta teknologia berrietan ausart eta sendo txertatu. Gizarte-sarea eta sare birtuala. Biak, lehena oinarri dela.

9. Euskal izaeraren etorkizuna (hizkuntza nahiz kulturagintza) neurri handi batean gertuko gizarte-ehunean jokatzen da. Eta gertuko gizarte-ehun horrek duen potentziala, biziberritzea eta osasuna determinatzailea izango da euskal kulturagintzarentzat. Ez da ingelesaren edo gaztelararen kasu bera. Gizarte mediatizatu, paralizatu edo anomia maila handiko batean hizkuntza handi horiek biziko dira, are gehiago,

beren hegemonia ziurtatua dute. Euskararen zoria, aldiz, gertuko igurtziari eta ehunari lotuta dago neurri batean. Zentzu horretan, potentzial berezia du euskal kulturgintzarentzat herria kultura kontsumitzaile versus herria kultura sortzaile binomioak. Herria sortzaile batzuek eta kultur industria batzuek ekoizten duten ekoizpenaren kontsumitzaile moduan ulertuta soilik, euskararen kultura kolapsora doa. Hori ere beharrezkoa da, baina horrekin batera, herriaren sorkuntza da gurea bezalako kulturen potentziala. Kulturgintzaren ehun herritarra, antzerki taldeena, musika eskolena, bertso eskolena, ikastetxeetako ekimenena, abesbatzena, dantza taldeena sustatzea, elkarrekin konektatzea. Eta, batez ere, aipatutako potentzial herritar askotariko hori jaiaren espazio sinbolikoaren potentzialarekin lotzea. Kulturgintzaren espazio hori aktibatzea funtsezko bidea da euskal kulturgintzaren gerorako.

10. Euskal kulturgintzan estrategia eta arrakasta landu duten eremu batzuek erakusten dute euskal kultur eremuak 'ekosistema' moduan ulertuta eta modu horretan garatuta egiten dutela aurrera. Ekosistema horretan, sortzaileak sustatzea eta zaintzea, hartzaileak integratzea, zaletasuna birsortzeko pausoak ematea, sortzaile eta hartzaileenganako transmisioa, merkatu parametroak doitzeta, eragile pribatu eta publikoen tokia lantzea, sorkuntzaren kalitatea hobetzea, eremuko eragileak artikulatzea... dena da arte bat. Modu horretan funtzionatu duten eremuek garapen berezia izan dute, eta argi erakutsi dute ez dela aski merkatu parametro estandarretan funtzionatzea, ez eta merkatu parametroak eta laguntza publikoak konbinatzea ere. Euskal kulturgintzak beste era bateko ekosistemak eskatzen ditu.

11. Hiru eremu bereiz ditzakegu euskal kulturgintzaren eragile-analisi oso bat egiteko. Batetik, merkatuaren eremua, gure ezinbesteko errealitate eta jokalekua. Bestetik, gizarte antolatuaren eremua, eta eremu horretan nagusiki herri-ekimen autoeratua, oso modu desberdinetan gorpuztua. Hirugarrenik, administrazioaren edo botere publikoaren eremua.

Euskararen komunitatearen kasuan, bigarren eremua, gizar-te-ekimen autoeratuarena, bereziki garrantzitsua da. Esan liteke berorietatik sortu direla azken 50 urteetako euskararen eta kulturaren berreskurapenerako ardatz nagusi asko (ikas-tolak, kultura mugimenduak, corpusa...), eta etorkizunean ere eremu horretan dagoela euskararen komunitatearen ekinenaren eta erdigune sinbolikoaren zati garrantzitsu bat, ahal dela erakunde publikoekin batera eta horiekiko elkarlanean. Hiru eremu horien artean, eta nolabait horiekiko harreman maila desberdinekin, kokatzen da kulturagintza alorreko eragile garrantzitsu bat: euskal sortzailea.

12. Kultur sorkuntza maila askotan sortzen da, auzo edo herri mailako sorkuntza kolektiboetatik hasi eta sofistika-zio maila handiko sortzaile profesionaletaraino. Sorkuntza-ren mailakatze eta barreiatze hori da, hain zuzen, euskal komunitatearena bezalako hizkuntza txikien indargunea eta legamia. Zabaltasun horren barruan, garrantzia du eragin eta kalitate maila handiko sortzaileak. Egungo edozein komunitatek behar ditu sortzaile erreferentzialak, beren hizkuntzaren eta komunitatearen sormen-gaitasuna gorenera daramaten sortzaileak. Eragin handiko eduki kulturalak sortuko dituztenak. Jakinaenez, mota horretako artistak ez dira estrategia baten bidez 'landatuta' sortzen. Estrategiek egin dezaketena da lurra prestatu, sortzaileen arteko transmisioa antolatu, aukerak eskaini eta, nagusiki, sortzen dutenei erresonantzia kutzak eskaini.

13. Sortzaileari eta kultura industriei dagokienean, 'merkatu doituaren' kontzeptua landu behar da euskal kulturagintzari begira. Euskal kulturagintzak behar du merkatuaren diziplina. Merkatuak informazio asko ematen du, bera da hartzailearen erabaki txikien plaza (horiek mediatizatuta egonik ere), eta galbahe horretatik pasa gabeko ekoizpen jardunak ibilbide desegokia egiten du luzarora. Ez da ona diru-laguntzen bidez merkatuaren diziplinatik babestutako kulturagintza bat, behar du merkatuaren eguneroko epaia. Bestetik, argi dago hizkuntza komunitate minorizatu, deskulturizatu eta

txiki bateko merkatuak arazo bereziak dituela. Bidea merkatu doitu da. Estatuak alor askotan aplikatzen dute merkatu doituaren ideia, petrolioa, energia eta funtsezko gauza batzuetatik hasi eta arlo periferikoetaraino. Hau da: arau berezi eta berariazko batzuek dituen merkatua, estatu funtsen bidezko joko arau bereziekin. Eta hortik aurrera, lehia. Euskal kulturgintzak ere lehiaren diziplina behar du, berdintasun egoera batean, eta merkatu doitu baten baitan. Kultur esparru edo adierazpide bakoitzerako doitu behar dira merkatu parametroak modu desberdin eta dinamikoan.

14. Hiru eremu horietan, bi dira estrategiak diseinatu eta egikaritzeko eragileak: administrazioa batetik eta gizarte erakundeak bestetik. Euskal kulturgintza biziberritzeko, une honetan beharrezko dira biak, beharrezkoa da bakoitzaren papera kokatzea, eta beharrezkoa da bi eragile-multzo horien arteko adostasun prozesu bat.

15. Batetik, gizarte-ekimenetik sortutako erakunde eta eragileek badute zeregina euskal kulturgintzaren esparru soziala trinkotzen eta estrategia bizigarriak abiarazten. Bestetik, Euskal Herriko erakunde publikoek aukera dute euskal kulturgintza biziberritzeko estrategiak martxan jartzeko. Hori, beste alor askotan gertatzen den moduan, gizarte antolatuaren eragileekin adostuta eta landuta egin dezakete ondoen. Arlo honetan ere, beste gehienetan moduan, gizarte antolatuko indarrekin batera bultzatutako politika publikoa behar dugu.

16. Aurreko helburuak bi pauso eskatzen ditu. Batetik, euskal kulturgintzako eragile sozial eta gizarte-erakundeek beren arteko artikulazioa mamitzea. Eta artikulazio horren bidez, bi elementu sortzea: estrategia propioak eta interlokuzio gaitasuna. Bigarren pausoa da erakunde publikoek artikulazio hori aintzat hartzea interlokutore sozial moduan, eta estrategiak konpartitzeko prestutasuna agertzea, beste alor askotan egiten den moduan. Jakina da lurralde honetan lobby eta eragin talde desberdinak daudela kulturarako baliabideak alde desberdinetara bultzatzen dituztenak. Euskal

kulturgintzaren gizarte-erakundeak interlokutore garrantzitsu moduan hartzeak, noski, eragile politikoek aldetik hau-tu filosofiko eta politiko bat eskatzen du: kultura ulertzeko moduen artean diszernimenduak egitea, eta gogoeta zabalago batean, euskararen biziberritzea elikatzen duen kulturgintza sustatzea helburu politiko moduan hartzea, euskal gizarteari dagokion zeregin funtsezkotzat ulertuz.

Oinarrien laburpen honen ondoren, goazen aipatzera euskal kulturgintza biziberritzeko estrategia zehatz batzuk, ikerketak emandako ideia multzo zabalaren sintesi praktikoena eginez:

1. Euskal kulturgintzako eragile sozialak eta gizarte-erakundeak artikulatzeko pausoak ematea. Artikulazio hori bi mailatan gauzatu beharrekoa da. Batetik, euskal kulturgintzaren esparru bakoitzaren barruan, eta, bestetik, esparru desberdinen arteko eremu orokorrean. Artikulazio horren elementu batzuk badira gaur egun —artikulatua dago bertsolaritza esparrua, edota edizio munduan bada artikulaziorik etab.—, baina beste espazio batzuk falta dira.

2. Euskal kulturgintzaren esparru edo adierazpide bakoitzak bere esparrua ekosistema moduan lantzen hastea eta berori biziberritzeko elementu nagusien plangintza egitea hiru arlotan: transmisioa, sustapena eta jakintza.

3. Tokian tokiko gizarte-eragileen eta tokian tokiko eragile publikoen indarrak norabide horretan jarriz, herri eta auzoetako kulturgile kolektibo eta sortzaileen konexioa sustatzea. Herrietako abesbatza, musika talde, bertso eskola, antzerki talde, sortzaile, musika eskola eta abarren konexioan dagoen potentziala aktibatzea. Horrekin batera, 'jaiaren' espazio sinbolikoaren potentzialak birsortzeko proiektuak sortzea.

4. Maila orokorrean eta esparru bakoitzean, euskal kulturgintzaren belaunaldi-transmisorako bideak sortzea. Batetik, sortzaileak birsortzeko sortzaile-transmisioa bilatuz; bestetik, parte-hartzaile transmisioa bilatuz, bereziki parte har-

tzean oinarritutako adierazpideen kasuan; eta, hirugarrenik, zaletasun-transmisioa bilatuz. Horretarako esparru bakoitzak bere bideak izan ditzake, formazio ez-arautuaren forma desberdinen bidez, formazio arautuak antolatuz, daudenak baliatuz edo beste motatako transmisio bideak jorratuz.

5. Hezkuntza arautuan euskal kulturgintzaren transmisioa txertatzea, ikastetxeen jardun curricularrean. Estrategia hori nolabait aurrekoaren barruan dago, baina badu autonomia propio bat.

6. Euskal kulturgintzaren adierazpide bakoitzean ‘merkatu doituaren’ parametroak landu, adostu eta modu dinamikoko batean inplementatzea. Horrek aurretik eskatzen du analisi-prozesu bat, eta eragile sozial eta publikoen arteko interlokuzioa sortzea.

7. Euskal kulturgintzaren hedapen edo erresonantzia-kutxa antolatzea Euskal Herriko hedabide-sisteman. Hedabide nagusiek eta herri-eskualde mailakoek joka dezaketen funtzioa aztertu beharra dago euskal sorkuntzaren erresonantzia hobetu eta ziurtatzeko, gure baliabideak arakatzuz, beste herrialdeetako esperientziak aztertuz, lege-aukeretatik hasi eta programetarainoko azterketa zabalean.

8. Euskal kulturgintzari buruzko jakintzaren arloa indartu eta artikulatzea. Euskal kulturgintzari buruzko dokumentazioa, ikerketa, gogoeta, bilketa eta formazioa eskaintzen duten guneak sustatzea, sortzea eta beren arteko elkarlan espazioa eratzea.

9. Aurrekoari loturik, euskal kulturgintzari buruzko ikasketak indartzea, bai belaunaldi berrietako gidaritzari begira, eta bai une honetako eragile politiko, kultur teknikari, dinamizatzaile, irakasle eta abarrei begira.

10. Euskal sorkuntzaren edukiak internet sarean eta teknologia berrietan txertatzea. Estrategia hori presente egon da azken urteetan eragile publiko eta sozialen kezketan, eta ibilbide laburra egina duen arren jarraitu eta sakondu beharrekoa da.

11. Euskal kultur-gintzaren kanpo-hedapena kuantitatibo eta kualitatiboa lantzea. Euskal lurraldeko erdal komunitatei, hau da, biztanle gehienei, euskal kultur-gintzaren hedapen kualitatiboa helaraztea eta mundu mailako presentzia guneak lantzea.

12. Euskal sorkuntzaren agertoki unibertsal iraunkor bat sortzea, prestigio handiko proiektu kultural-arkitektoniko batean. Agertoki unibertsal diziplinarteko batek katalizatzaile papera joka dezake sortzaileentzat, hartzaileentzat, proiektu batzuetarako harreman-gune moduan, auto-irudiaren aldetik, euskal komunitatearen bisibilitatearen aldetik eta nazioarteko proiektzio moduan. Une honetan euskal kultur-gintzak behar dituen hainbat katalizazio bideratzeko formula egokia izan liteke.¶

Vasconia, Euskal Herria, Euskadi: izena eta izana denboran barrena

JOSEBA AGIRREAZKUENAGA

EHUko Historia Garaikidea Saileko irakaslea

Sarrera: gertakizun bi eta asmo bat

Donibane Lohizunek, 1892an, «Grandes Fêtes Internationales du Pays Basque» antolatu zituen. Iragarkiak *Zazpiak bat* izeneko armarrria erakusten zuen, Euskal Herriko zazpi herrialdeetako isla. Irudi hori lehendabizikoz inprimaturik ageri zen, eta delako Jaien babeslea «euskaldunen aita» zen, Anton Abbadia. Bere omenez egindako banketea, adinekoa izan arren, adorea bizi-bizirik zuela, oparitu zioten makila jaso eta diskurtsoaren amaieran eskatu zuen, aldarrika dezagun *Zazpiak bat*. Makila eta txanponak emanaz antolatu zituen lehen euskal jaiekin, Frantziako Tolosa eta hegoaldeko, Probentza aldeko eta Kataluniako eta Europako beste leku batzuetako Erdi Aroko lore jokoan isla bereganatu nahi zen, Erdi Aroaren berrasmatze erromantikoaren giroan. Eta gurean, Abbadia dugu horren eragile nagusia, 1851. urteaz geroztik. Lehiaketa saritua, «postura» edo apustu giroan giharturik zegoen jaiaren oinarria: koplarien «guduak», hitzen bidezko kirol lehiaketa literarioa, alde batetik, eta pilotariak, bestetik. Mezaren ostean eginez eta aldi berean ban-

ketea, horra euskal jaia, eta euskal sentikariaren goratzea. Euskal Herri berria giro berrian asmatzen ari zen, Euskal Herriaren ohizko zibilizazioaren gainbehera eta kinka larria bizi zen une berean. Gosea eta bizi ezina ohizko egoera zen Pirinioetako mendietan eta Euskal Herriko erdialdeko herrixketan, Gasteiz-Iruñerria inguruan eta Ebro aldeko Euskal Herrian jornalarien egoera ez zen hobea. Diferentzia hauxe zen, erdialdeko eta mendialdeko laborariek eta artisauek aurreko belaunaldietan bizi maila hobea izan zutela, oro har eta XIX. mendeko lehen erdian txirotu egin zirela.

Giro horretan, letrazko kirolak eta indar edo abileziazkoak, ageri ziren bertsolariak eta pilotariak.

Donibane Lohizunen, delako nazioarteko euskal jaietan, Ipar eta Hego Euskal Herriko agintariak eta erakundeetako ordezkariak bildu ziren. Euskal Herria bazen, beraz; joan bazihoan herri bat izan arren, berriz asmatzeko gaitasuna duen herria irudikaturik zegoen. Bizkaian, Gipuzkoan, Gasteiz eta Iruñerriko lautadan XIX. mende erdian iraultza industrialaren aldeko ahaleginak ageri ziren, eta XIX. mende bukaera horretan, Bilbo aldeko Ibaizabal ibai inguruan, arrakasta segurtatzeko bidean zen jadanik. Ez aldiz Gasteiz-Iruñerria inguruan, 1850-60ko ahalegina isolaturik gelditu zen. Ez zen gizarte industrial, oinarri ekonomiko berrietan trebaturiko gizarte egitura produktiboa, erabat berriztatu. Araiako industria berritzailea (Araba) eta Bakaiku (Nafarroa) eta inguruko burdingintza gunek gainbehera hasi ziren, Bilbo aldekoen lehia jasan ezinik. Ondorioz, industriagintza berritzailea ez zen gihartu, eta Euskal Herriko kostaldeko eta barrualdeko herrialdeen arteko bikoiztasun ekonomikoak erabateko eragina izango zuen aurrerantzean.

99 urte beranduago, 1991n, Institute of Historical Research (University of London) delakoan, P. Preston historialariak mintegiak antolatzen zituen, eta Oxforden aurreko urtean egonaldia egin ondoren, bertan hitzaldi bat egiteko gonbitea egin zidan. Martxoaren 6an Euskal Herriaz ari nintzen, ikuspegi historiko, sozial eta politikotik ezagutzak eta inter-

pretazioak eginez, ingelesez jakina. Komunitate kultural eta linguistikoa izanik, herri nortasunaren eta nazio nortasun politikoaren zergatiak azaldu nituen: garai bateko, XIX. mendeko lehen erdiko britainiarren «Biscayan Nation» delakoa, 1839ko prentsa ingelesean Muñagorri «Basque Patriot» izenez ageri zela eta azkenik Basque Nation bihurtu zela, XIX. mende amaieran hain zuzen ere. Eztabaidara iritsi ginen eta mintegi buruak eztabaidan gaztelaniaz egiterik ez zegoela adierazi zuen. Ohikoa den bezala, eztabaida piztu zuen galdera probokatzailerak eginez, eta ondokoa berehala bota zidan: zergatik erabiltzen nuen Euskal Herria kontzeptua horrelakorik historian sekula ez bazen izan eta «Euskal Herria» delakoa asmakizun eta mito hutsa bazen, nazionalista txoropito batzuen ameskeria, alegia. Horrelakoetan jakin behar da probokazio zuzena mintegi antzerkiaren zatia dela; baina, bestalde, ikerlariaren trebakuntza horrelako erasoetan ageri da. Hasieran zurtz eginda gelditu nintzen egindako galderez, deskalifikazio aprioristiko politikoez, eta berehala konturatu nintzen euskal literaturaren ezagutzarik ez zutela. Leizarraga aipatu nien eta euskal literaturaz eta abarrez jakin beharrekoak. Egia esan ez zen goxoa izan. Euskal Herriaz ezagutza maila erabat desberdina zegoen, eta ingelesez, hau da, gaur egungo lingua francan, ez zegoen argitalpen ugarririk aipamenak egiteko. Kontuak kontu, ondoren Raphael Samuelen etxera itzuli nintzen. Historialari erradikal bezain sakona, *History workshops* delakoen buruzagietakoa, bertan zegoen; janari eta edari artean, lagun batzuk biltzen ziren ilunabarrean literatur irakurketak egiteko, gogoetak eginez. XVIII. mendeko egurrezko etxea zen, garai bereko langile «jakobinista» eta matxinoena. Bertan konturatu nintzen, hizkuntza desberdinez gauza bera adierazi arren, zein diferentea dugun ulermena. Zenbat zeinu eta mito jakin eta ezagun sartzan dugun gure azalpenetan, eta entzule hartzaileak guztiak jakin beharrik ez duela. Esan beharra dago P. Preston gaur egunean katalanez zuzen adierazten dela eta katalanez ere argitaratzen dituela bere li-

buruak, Evertoneko jarraitzaile porrokatua dela (bereziki Mikel Arteta jokalaria goستن zidan duela gutxi). Ez zituen entzun bere gustuko ikuspegian oinarrituriko interpretazioak, baina bai gogoratzen dut bukaeran esan zidala mintegi jendetsuena bihurtu zela egun horretakoa eta jasotako egurratik ez arduratzeko, ikerketaren eragile delako.

Geroztik, Euskal Herria kategoriaren erabilpena, niretzat arrunta zena, birpentsatzen egon ohi naiz, eta ondokoa da lehen konklusio garbia: euskaraz arituz gero, gure esparrua eta bertako biztanleentzako *Euskal Herria* izena eta izana ohiko eta arrunt gertatzen zaigu. Baina, jakina, beste hizkuntza batean jardunez gero, beste izen batzuk, beste definizio batzuk ageri zaizkigu. Azken 2000 urteotan, Euskal Herriaz euskaraz ez ezik beste hizkuntza batzuetan pentsatzen zutenek eman ohi dute interpretazioa, izana eta izena ere. Baina, bestalde, Euskal Herrian, euskaldunen esparruan, hitzun desberdinen esparrua izan delako azken mila eta bi mila urteotan, ohikotzat hartu behar ditugu beste izendapenak, geureak ere badirelako. Guztiok guztiona ezagutu behar dugu eta gero bakoitzak gune eta giro bakoitzean jakin behar du izanari izen egokiena sartzten. Mugak jartzea, gobernu agindu batez, ez deritzot denik biderik egokiena. Erabilpenaren jardunak egin behar dio bidea izendapen bati edo besteri. Eta gure ikerketak erakutsiko du une eta garaian izendapen bakoitzak zer adierazten duen.

Tamazight, Arrif, Pict, Pictavia, Albannaich

Euskaltzaindiak, *Euskal Herria* izenari buruz, txosten jakingarriak argitaratu ditu, ezinbestekoak esango nuke.

Euskal Herria izenak izana du historian barrena geure euskal literaturan. Gure zeregina dugu noiz nortzuk eta zein testuingurutan erabili duen argitzea. Euskal Herria euskaraz mintzatzen diren pertsonak eta taldeek osotzen dute. Baina, bestalde, populazio jakin baten talde izendapena ez ezik, euskal delakoaren eremua adierazten du jatorrian. Eremu

jakin batean euskaraz ari direnak «Euskel erria» dira, Araban Perez Lazarragakoak XVI. mendean esaten duen eran, eta 1803an J.P. Astarloak Bilbon bertso jakin batzuetan. Euskaraz komunikatzen eta bizi den jendea dugu, beraz. Baina lurraldean ez ezik, itsasoan ere izan daiteke euskal herri delako hori. Beraz, erdaldunak *Euskal Herria* ez ulertzea, beharbada, ez da harritzekoa. Horregatik beste izen batzuk asmatu ohi dituzte, euskal kostaldean eta barnealdean bizi ohi den jendearen nortasun izena adierazteko.

Baina izendapen ugari izatea ez da bakarrik Euskal Herrian gertatzen. Joseba Sarrionandiak argitaratu berri duen ikerketa sakon bezain ederrean, *Moroak gara behelaino artean?*, Arrifeko herri eta jendearen gizarte antolaketa, hizkuntza eta izendapen desberdinak ageri zaizkigu. Tamazight dira amazigeraz hitz egiten dutenak, baina europarrentzat bereberek, arabierazkoentzat Xelha, espainolen izendapenez Rifeño. Julio Caro Barojak duela bi mila urteko euskal jendeen antolaketa soziala ulertzeko Atlas mendietara begiratu behar genuela azaldu zigun, eta horra, orain Sarrionandiarren ikerketak gureganatu digu euskal herriak ulertzeko izugarritzko ikerketa; eta horrelakoek Nafarroako kronika historiko ugari baino askoz gehiago argitzen digute garai zahar eta berrietako egoera.

Baina itsaso gurea, Bizkaiko Golkoan duguna, igaro, eta iparraldera iritsi eta bertan ditugu uharte ezagunak: Irlanda eta Erresuma Batua. Erresuma Batuaren baitan, Galesen edo Eskozian jende bertsua izendatzeko deitura desberdinak erabili ohi dira. Hizkuntza desberdinak mintzatzen ziren Eskozian XII. mendean, baina aldi berean nortasun komun baterakoaren zentzua ere agertzen ari zen, Albannaich aldarrikatu zuten, gaelikoz. Gaelikoa, berriz, Scots guztien hizkuntza ez zen izan. *De Situ Albanie* izkribuan, XII. mende amaierakoan, *Alba* izenez ezagutzen zen Scotia eta Picts herriek Eskoziaren mendebalean Pictavia osotzen zuten. Baina Eskoziako historiak gurearekin uste dugun baino antzekotasun gehiago ditu, ulerterrazago egiteko. Eskozian, goi-herriak eta

beterriak ongi bereizten ziren, nortasun desberdineko jende taldeak ziren. Beterrietan hiriguneak eta merkataritzan aritzen ziren jendeak zeuden. Horra, bada, izen desberdinez, jendeak bereizturik eta lurraldeak komunzki elkarturik.

Gure begiradak ez du errege eta handikien usteen atzetik ibili behar soil-soilik. Jende arruntaren bizipenetatik abiatu behar dugu, gosea urtero kezka bizia zen garaietan. Gosekilek ere nortasuna badute izan, baina lehen arazoa gosea asezea da.

Nortasunak eta identitateak

Identitatea ez da gauza bukatu bat, itxia, zerbait norberak eduki daukana edo galtzen duen zerbait; nortasuna dugu izate modu bat, eta izateak norberaren bizitzan aldatuz doaz, ibili dabilen eta etorri datorren aukera bat, egoteko modua. Beti dago jokoan nortasunean irautea, berez mugikorra delako eta une oro aldakorra delako, ura bere errekan etengabe aldatuz doalako, Heraklitok adierazi zuen bezala; baina errekek ere bere erretena du, bere ubidea, hau da, muga batzuk ditu mugikortasunak ere. Azken batean, bizitza bera dugu nortasuna eta identitatea, eta ez gauza bukatu bat. Adinaren arabera ere nortasunak bilakaera du. Horrela, Euskal Herriaz mintzatzerakoan, irudipenak sortzen zaizkigu. Euskal literaturan, euskal herria euskaraz mintzatzen den herria dugu azken 500 urteotan. Eta Erdi Aroan zenbat hizkuntza hainbat herri bereizten ziren erresumaren baitan. Aniztasuna erabatekoa zen. Hiriguneetan bereziki eta merkatu egunetan, aniztasun hori begi bistakoa gertatzen zen. Lakarrak idatzi ohi zuen bezala, Lizarran zazpi hizkuntza mintzatzen ziren bakoitzak bere eremuan eta merkatuan guztiak aldi batera, halabeharrez. Eta bereziki hiribilduetan iraun du euskararen bidezko komunikazioak. Ez da ez basa eta larre arteko hizkuntza soila izan. Gipuzkoa, adibidez, XVIII. mendean Larramendik esaten du «un pueblo continuado» dela, hau da, hiribilduan bizi zela jendea. Kostaldeko hiriguneetan

euskara nagusi izan ohi da. Bermeo bigarren hiri populatue-
na izan da Bizkaian XIX. mende bukaera arte Bilboren on-
doren, eta Bilbon ere XIX. mende bukaera arte euskara egu-
neroko hizkuntza zen. Laburbilduz, euskara hiriguneetako
hizkuntza zen, Euskal Herria hiritarturik zegoelako.

Euskal Herri berriak asmatzen: «Jaioko dira berriak / gu gera euskal herria»

Euskal jendeak, Europako beste askoren antzera, Ameri-
ketara, mundu berrira, joaten hasi ziren XVI. mendez ge-
roztik. Baina bereziki XIX. mendean barrena gertatu ziren
migrazio zabalenak. Europarrok mundu berrian Europa be-
rriak sortu ohi ditugu, Ameriketara eta Australian bereziki,
tokian tokikoen eguneroko bizimodua erabat eraldatuz. Eta
giro horretan XIX. mendean lehen Euskal Herriak, zentzu
kultural baterakoian eta komunean, Ipar eta Hegoko euskal
jendeez beteriko Euskal Herri berriak sortu ziren Amerike-
tako lurretan. Argentina-Uruguai inguruan, Rio de la Pla-
tan, Txilen, euskal jendeen gizarte osoarekiko ehuneko na-
gusiak, Kuban, Mexikon eta mende bukaeran Kalifornian.
Euskal populuak lur gosea zuen eta engantxadoreak herriz
herri joaten ziren bidaia txartela eskainiz eta lur eskaintza
zabala oparituz. Gero, Montevideora iristen zirenean, zerua
goian eta lurra behean baino ez zuten aurkitzen eta, itzulera-
ko txartela ordaintzerik ez zuten, lana aurkitu behar zen.
Baina, bestalde, sarea antolatuz joan zelako, etxetik eta herri-
tik urruntzerakoan, Bilbo aldea bezain arrotza zen Montevi-
deo edo Buenos Aires. Azken batean, sarearen baitan mugi-
tzeak ematen dio pertsonaren ezinegonari lasaitasuna. Giro
horretan, emigrazio izugarria gertatu zen Euskal Herrian,
Europako beste hainbat herrialdetan bezalaxe, bereziki ipa-
rraldean. Horregatik idatzi zuen E. Reclus geografoak desa-
gertuz doan herria dugula Euskal Herria. Euskal Herri eredu
bat bazihoan eta ondoren zetorrena ez zegoen argi. Giro ho-
rretan, 1877an Iruñean Euskara elkarteak sortu zen,

para conservar y propagar la lengua, literatura e historia vasco-navarras, estudiar su legislación y procurar cuanto tienda al bienestar moral y material del país.

Bilbon 1880an Euskalerrria elkartea eta *La unión vasco-navarra* egunkaria, eta Donostian Manterolak *Euskal Errria* aldizkaria sortu eta antolatu zuen, euskal jaien bidez, euskal nortasuna sustatzeko. «Heptarquía euskara» delakoaren aldeko aldarria egin zuen Manterolak.

Bonapartek jadanik euskal hizkuntzaren mapan Euskal Herria irudikatu zuen, zazpi herrialdeetako eremua, 1863an, Londresen argitaratu zen mapa ederrean. Bonaparteren euskaltzaletasuna Madrileko jakintsu eta kazetarien artean goraiatu zen, azken batean Espainiako aberastasun bat jomuga zuelako.

Horra, bada, euskal irudikapen eta azterketan euskal iparraldea, Frantziako erresumakoa zen euskal ikur, mito izate eta historiaren gordailua eta gunea. Humboldték ere horrela azpimarratu zuen 1801ean eta ondoren Garat, Zamakola Auchen erbesteraturik zegoela idatzi zuen euskal nazioen historia (1818an argitaratua), *histoire des basques* delakoak argitaratu ziren, Xaho, Abbadia ditugu euskal herritarren ikuspuntua landu zutenak.

Euskarazko izendapena, *Euskal Herria*, erabat zabaldu zen eta Kalifornian sortu ziren lehen astekari iraunkorrak euskaraz, *Californiako Euskal Herria*, eta jatorrizko Euskal Herrian euskaraz irakurtzen ziren. Sabin Aranak, adibidez, aipatu egiten ditu Bilbon *Californiako Euskal Herria* aldizkariaren berriak. Euskal Herria, beraz, XIX. mende bukaeran, kultur unibertso jakin eta ezagun bat bihurtu zen.

1897an, berriz, Donibane Lohizunen, Société d'Ethnographie Nationale et d'Arte Populaire delakoaren bidez, kongresu berria antolatu zen. Bertan Zuberoako dantzariak, Beasain eta Bilboko bertsolariak egon zirela ageri da ondoko kroniketan («pour les gloires de la chère Euskal-Herria, des sept provinces soeurs»). M. Lizarriturry Gipuzkoako Diputazioko presidenteak, besteak beste, aipatu zuen «la in-

disoluble unión de todos los vascos Zazpiak bat [...] la raza de los que se dicen los hijos del Zazpiak Bat sirve de nexo de unión entre las dos naciones,... Francia y España». R.M. Azkue ere bertara hurbildu zen garai horretan, jadanik euskararen katedraren buru zelarik. Hizlarien artean Adrien Planté zegoen; Soci  t   des Sciences, Lettres et Arts de Pau delakoaren buruak ondoko gaiaz jardun zuen: «Les Basques ont-ils une histoire?». Letra larrizko historiaz ari zen, ez historia txikiak. Berez historia gabeko herrien artean kokaturik zegoen euskal populua. Donibane Lohizuneko alkate eta adiskide zenak erantzun zion: «Les Basques sont comme les femmes honn  tes: ils n'ont pas d'histoire». Horra euskal historiaren ikuspegi femenino berezia. Hala ere, hizlariak aipatu zuen «Basques, Vascons, Navarrais formant un seul peuple», eta saiatu zen arakatzen zertan zetzan euskal nazionalitatearen indarra («Qu'est-ce qui a fait la force de la nationalit   basque?»). Legeak egiteko gaitasunean zetzan, eta euskal hizkuntzan eta ahaidetasunaren antolaketan, non emakumeak eta bere emankortasunak bideratu baitu asimilatua ez izatea («ne s'est pas fondue») Frantzian.

Aldi berean, Bilbo aldean iraultza industrialak arrakastatsua bihurtu zen eta ondasunen produkzioarako egiturak erabat aldatu zituen. Bilbon ere gogoeta asko egiten ari ziren. Euskalerrriakoei Ramon de la Sotaren gidaritzapean euskal nazionalitatearen geroa aldarrikatzen zuten. Eta, bestalde, Sabin Aranek, oinarri katoliko erlijiosoetatik abiatuz, euskal nazioaren aldarrian jardun zuen. Euskal Herria berritzeko jomuga zuen. Lehendabizi Bizkaiaren nortasun galdua berreskuratzeko plangintza. Gero Euskal Herria berreskuratzekoa. Bere diagnostikoa kultur eremutik politikagintzara zabaldu zuen eta berreskurapenaren etsai Frantzia eta Espainiako estatu egitura berriak seinatu zituen. Testuinguru horretan, euskara egitasmo politiko bihurtu zuen eta egitasmo berrirako izen berria asmatu zuen.

Euskaldunen ohiko izena *Euskal Herria* zen, baina beste hizkuntzetan *Vasconia*, *Euskaria*, *Euskeria*, *Pa   Vasco*, *Pays*

Basque. *Euskadi* erabiltzen hasi ziren, herri berriak, gizarte berriak izen berria beharko zuelakoan, iraultza ekonomikoaren ildoan agian.

Euskal Autonomia Estatutuan, 1979an, komunitate autonomoaren izena «*Euskadi* zein *Euskal Herria*» dela aipatzen da.

Euskal Herria [...] Espainol Estatuaren barruan Komunitate Autonomo gisa eratzen da. Beronen izena *Euskadi* zein *Euskal Herria* izango da... (Ley Orgánica 3/1979, abenduak 18. *Boletín Oficial del Estado*, 306. zenb., 1979-XII-22)

Euskaltzaindiak, 1979ko urtarrilaren 26an, aldarrikapena egin zuen: «*Euskal Herri* hitza ez baztertzeaz». Bilboko Unibertsitatea, 1980an, Euskal Herriko Unibertsitatea bihurtu zen. Euskal Herri horrek mendebaldeko egitura administratiboa hartzen zuen bere baitan. Euskaltzaindiak, 2004an, 2003ko uztailaren 18an harturiko erabakiari jarraituz, honako araua onartu zuen:

Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi, Nafarroa (Beherea eta Garaia) eta Zuberoa batera izendatzeko erabil bedi *Euskal Herria* izena.

Euskal Herria izena, lehen aldiz inprimaturik.
Zer adierazten du?

1571ko *Iesus Christ gure Iaunaren testamentu berria* liburuan (euskaraz inprimatu zen bigarrena) dugu inprimaturik lehendabizikoz Euskal Herria. XVI. mendean, inprimatzen zen hizkuntza goren gradukoa zen. Bernard Etxeparek Bordelen 1545ean euskaraz *Linguae Vasconum Primitiae* liburua argitaratu zuenean, sarreran argi eta garbi adierazten du euskarak ez zuela prestigiorik: «berze nazione orok uste dute ezin deus ere eskriba daiteiela lengoaje hartan, nola berze orok baitute eskribatzen berian», adierazten dio Bernard Leheteri, liburua inprimatzeko laguntzaileari, bere ekimen garrantzitsuaren partaide eginez. Eta, jakina, landu eta erabili ezean, hizkuntza ez da garatzen ez aberasten. Joanes Leizarragak ere Joana Albretekoa du gogoan, Nafarroako

erresumako erregina, testamentu berria euskaraz posible egiteko bitartekoak jarri zituena. Baina baskoak, oraingon, euskaldunak dira. Sarreran idatzi zuen:

ecen moien hunez Iaincoaren hitz purac ukanen luela sartze eta auançamendu Heuscal-herrian
par ce moyen la pure parole de Dieu auroit entre & accroissement au pays de Basques.

Herria, lur eremua, esparrua litzateke, non euskaldunak bizi diren. Baina euskaldunen irakurtze zaletasuna urria zen eta, beraz, alfabetatzen ahalegindu zen. Bibliak izan ziren Europan barrena alfabetatzeko tresna zuzen eta emankorrak. Euskara molde ulergarria, euskaldun guztientzat egiten saiatu zen, eta testuinguru horretan:

Gaineracoaz den becembatean, batbederac daqui heuscal herria quasi etche batetic bercera-ere minçatzeco manerán cer differentiá eta diuersitatea den.

Esaldi horretan, *heuscal* letra txikian dago eta badirudi gehiago beste zentzu batean uler daitekeela: hitz egiten duen komunitateaz ari da, *herrik* kasu horretan jende ere adieraz lezake.

Leizarragak Arroixelan argitaratu zuen bigarren liburua, *ABC, edo christinoen instructionea*, honela hasten du:

Heuscal-herrian gaztetassunaren iracasteco carguá dutenér eta goitico guciér, I. Leizarraga Berascoizcoac Iaincoaren gratia desiratzen.

Euskal lurraldeaz dirudi ari dela oraingon.

Berce natione guciéc, ceinec bere lengoagean beçala, Heuscal-dunac-ere berean duençat, certan iracurtzen ikas ahal deçcan eta nola Iancoa eçagutu eta cerbitzatu behar duen, necessario estimatu ukan dut, ABC haur berce instructionerekin Heuscaraz-ere iar ledin. [...] Eta minçatzeco maneraz den beçembatean, Heuscal-herrian religionearen exercitioa den lekuco gendetara consideratione guehiago ukan dut, ecen ez bercetacoetara.

1571n, euskaldunak erresuma desberdinetan bizi ziren. Leizarragak ezaguna zuen egoera. Baina populuaren ikuspe-

gitik ere historia aztertu eta ulertzen saiatzen bagara, ez dugu ahaztu behar, euskal populuaren baitan, harreman komunitararako egunerokotasunean tarte ugari zeudela. Pirinioetan zein itsas bazterrean, ohizkoak ziren alde bateko eta beste-koen arteko itunak (fazeriak edo elkar ondo hartzeko itsas itunak). Elizaren administrazioaren araberrako zatiketa ere bistakoa zen, baina, bestalde, merkataritza oparoak, errepi-deek eta abar espazio bertsuan aritzea ekartzen zuten.

Euskal hegoaldean, Arabako Agurain hiribilduaren lurraldean, Joan Perez Lazarragakoak, 1564an, «eusquel erria», lurralde jakin bat, aberastasunez betea, aipatzen du:

beti çagie laudatu
 çegaiti doçun eusquel erria
 aynbat bentajaz dotadu
 çegayti eusquel errian dira
 ederr guztioç dotadu
 çeñetan ditut eçautu
 eusquel erriau oy nola eben
 erregue batec pobladu.

XVII. mendean, 1643an, *Gero* argitaratu zuen Axularrek, eta sarreran argi eta garbi definitzen ditu euskal hiztunen eremuak eta nortasunak:

Badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscarazco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euscal herrian, Naffarroa garayan, Naffarroa beherean, Çuberoan, Lappurdin, Bizcayan, Guipuzcoan, Alaba-herrian eta bertce anhitz leccutan.

Beraz, XVI. eta XVII. mendeetan jadanik, euskaraz mintzatzen zen jendea euskal herrian bizi da, eta, bestalde, jende taldea ere bada.

Euskara + herria dugu Euskal Herria. Euskaltzaindiko txostenean adierazten da bilakaera: *aizkorak aizkol apustu* egiten duen bezala, *euskara + herriak euskal herria* egiten du.

Baina Euskal Herrian «herri» edo lurralde desberdinak bereizten ditugu: goi herria, beterrria, itsasaldea. Zereginei begiratzen badiegu, lanbidez desberdinak ditugu goierritarren eta beterritarren lanbideak eta antolaketa sozialak. Batzue-

tan, elkarren arteko trukeetan biak aberasten dira; beste bazuetan, aldiz, elkarrenganako gatazka gailentzen da. *Vasconiana* izeneko liburuan, Caro Barojak marrazki zehatza egiten du adierazteko lanbide desberdinen lehen produkzioa eta ondoko artisautzako zereginetan ari direnena. Horien ondoan, beteriaren zati berezitu gisa, itsasaldeko portuak ageri zaizkigu. Portu izaerak berez dakar salerosketarako zeregina. XX. mendera arte iraun du bereizketa horrek. «Menditarrak» XIX. mendean esangura zuzena zuen. Hirian bizi zirenentzat goierritarrak ziren, eta 1833ko gutunetan, karlistaldiaren lehen unean, ageri da «menditarrak» matxinatzen hasi zirela, eta horren ondorioz hirietakoak kezkatzen ari ziren.

Euskal eremuen antolaketa: erromatar inperioaren garaia

Beraz, espazioaren antolaketa desberdinak ageri zaizkigu une jakin berean. Bata bestearen gain eta bata bestearen ondotik, jendeak horrela bizi ditu. Horregatik, noiztik eta nolako testuinguruan gertatu da mendebaldeko Pirinioetako euskal populazioaren antolaketa?

Horretarako bi mila urteko bilakaera azaldu beharko da: erromatar garaikoa eta ondoko mendeetako alde batetik, eta bestetik azken 1.000 urtekoa.

Erromatarrak heldu zirenean, 500 urtez iraun zuten Euskal Herrian, eta ondoren Eliza kristauak ere luzatu egin zituen zibilizazio berriko egitura eta pentsamoldeak. Beraz, Pirinio inguruetako herrien egoera linguistikoa eta soziala aldatu egin zen. Eta bertakoei buruz lehen informazio idatziak jaso ere bai. Baina hona aintzat hartu beharrekoa: erbestetik eta beraien publikoari begira idatzirik ageri zaizkigu bertakoen berriak. XI. mendera arte, konkistatzaileen edo inguruko auzokideekin lehian daudenen bidez jasotzen da euskal jendeen berri. Beraz, ez da errealitatea ezagutzeko biderik egokiena lehiakide eta gatazkan daudenen bidezko

sorburua. Baina ezer ez baino gehiago ere bada. Horrela, erromatarrek K.a. bigarren mendean euskal jendeen berri eman zuten; eta, inperioa erori ostean, bisigodoak eta frankoak ditugu, eta, jakina, beraien interesgunerako idatziak ziren. Baina, bestalde, epigrafiaren bidez bertakoen izenak ere ezagutzen ditugu eta arkeologiak azken aldian bestelako ikuspegi materiala erakusten digu. Garaiko populazioaren zertzeladak eta ondarea ageri zaizkigu.

Estrabon dugu iturri nagusia. Lehen mendeko geografoa, hala ere, ez zen hemen izan eta zeharkako modu batez, hemendik ibilitako militar; eta bestelakoen bidez jaso zituenak baliatuz, iberiar penintsulako iparraldeko herrien berri utzi zigun. Ondoren, Ptolomeoren kartografiak ere argibideak ematen ditu. Laburbilduz, zera dakusagu, bitan banatzen duela: Veleia-Iruñerriaren lerrotik iparraldera, *saltus* edo baso eta oihana genuke eta, hegoaldera, *ager* edo lur landuaren eremua. Eta bertakoen berri emateko, jende izenak, *gens* direlakoen deskribapenak ageri ditu: baskoiak, barduloak, karistiarrak, autrigoiak. Hiru mende beranduago, berriz, lurralde izenak ditugu: Vasconia, Vardulia. Horra, bada, lehen garaian jendearen nortasuna ahaidetasun eta odol kidetasun loturen bidez hartzen bazen, beranduago lurraldetasuna ageri da eta lurralde izenaren arabera hartzen dute jator-tasuna. Oihanetako biztanleak, bestalde, batetik bestera mugitzen ziren, erdi nomadak zirelako, abereen eta bizitzeko ondasunen arabera.

Erromatarren egitura politikoak desegin ondoren, Vasconiak garrantzia hartzen du, gehiago ageri da, eta baskoiak dira bertakoak. Latinaren bidez, *vasco* da gerora gehien zabaldu den izena. Baina euskarazko *euskaldunekin* ez bide dirudi bat datorrenik, etimologikoki behintzat.

Vascón o basque se extendió al Norte de los pirineos y se derivó de Vasc-ónis, declinación en occitano o francés antiguo. (Tovar, 1985)

Dena dela, V. mendean horixe dugu gehien zabaltzen dena, eta VI. mendean ondoko jendeen ondoan demografikoki eta

indar aldetik baskoiak ditugu. Baina baskoi eta euskaldunaren arteko erabateko identifikazioa alde batera uzten badugu, beharbada zuzenago uler dezakegu gertatutakoa. Tovarrek dioen bezala, garai horretan «vasco y euskera comenaron entonces ya a ser sinónimos». Beharbada euskal sustrai-ko euskara desberdinak zeuden eta erromantzeraz gehien zabaldu zen *gens* delakoaren izenez bihurtu ziren guztiak ezagun. Berriz ere, erbestekoek ezartzen dute izanaren izena. Eta Mitxelenak idatzi zuenari jarraituz, agian *Auscien gens* delakoa *eusk* sustraikoa zen eta bertatik eratorritakoa euskalduna. Dena dela, latinez 1060an Leireko monasterioan *in basconea lingua* adieraztea, euskaraz ari zela ageri du.

Agustin Azkarate, Iñaki Garcia Camino eta beste batzuek azken hogeitun urteotan egin dituzten indusketa arkeologikoen (Aldaieta eta Dulantzi Araban, Buzaga eta Iruñea Nafarroan, Finaga eta Santimamiñe Bizkaian) zera erakusten dute: VI. mendetik VIII. mendera arte nekropoli horietan ageri diren ondasun materialak eta armak ikuspegi formaletik erabat loturik daude Akitaniarekin, penintsulako beste ondasunekin baino. VII. mendean, Ravenako kosmografoak Pirinio inguruko berri ematerakoan, Wasconia lurraldea aipatzen du, eta bitan zatitzen du: *Guasconia* edo *Vasconum Patria* eta *Spanoguasconia*. Eta beranduago, XI. mendeko munduko mapan, St. Sever izenekoan, Wasconia argi eta garbi nortasun handiz ageri da idatzirik. Munduko mapa hori Saint Severko «beato» joeran dago marraztua bertako komentuan, gaurko Ipar Euskal Herritik gertu; San Joanen Apokalipsiaren liburua komentatzeko ziren «beato» izeneko mapa horiek.

Beraz, lurralde definizioa argia izan arren, ezin dugu pentsatu bertako jendea erabat homogeneoa zenik. Ezin ditugu gure gaurko mapa mentalak duela 1.000 urtera eraman. Euskaldunak eta erromantzez mintzatzen zirenak elkarren ondoan bizi ziren, eta Valpuestako kartularioan eta Done-miliaga Kukulan euskarazko lehen esaldiak ditugu: «izioquidugu / guec ajutu ezdugu». Aldi berean, gaztelania erromantzea edo erromantze nafarra ere badaude.

800 urte inguruan, Iruñea, frankotarrek idatzi zituzten kroniketan, hirigune harresiduna, hain giltzarria zena, tokian tokiko buruzagiaren Nafarroa zaharreko (Lizarra-Amezkoa alde) «navarri» lurraldekoen kontrolpean zegoela ageri da. Eta IX. mendeko Alfonso III.aren kroniketan, Alabanque, Biscaj, Alaone, Urdunia aipatzen dira. Santxo III.a Nagusia (1000-1035) *Wasconum gens* delakoen erregeburu zen, Iruñean zuela erdigunea. Baina duela 1.000 urteko erresuma eta gaur egungoa ez dira pareko, biak erresuma izena eduki arren. Ondoko mendeetan, Vasconiako lurralde horietan beste nortasun eta antolakuntza sozialak nabarmenago ageri dira.

Espazio baten antolakuntza soziala modu ugarritan ageri zaigu mendez mende. Giza taldeek, batetik bestera ibiliz gero, erdi nomadak izanik, modu batera irudikatu eta antolatuko dute beren ingurunea. Monasterioak edo handikien nagusitza, eraikin jakin baten inguruan, populazio finkoa izanik beste era batera. Horrez gainera, XI. mendeaz geroztik, hiribilduen eraketa eragiten dute erregearen boterearen inguruan agintari direnek. Hiribilduen erakunde nagusia merkatua da. Hiriguneak topaleku bihurtu ziren, merkatan trukaketarako garaia da. Era guztietako jendeak biltzen dira. Nafarroako erregeak hiribilduak indartzeko Okziantania eta Frantziatik edo bestelako jendeak erakartzen zituen. Aldi berean, tokian tokikoak ere —euskal hiztunak, alegia— sartzen ziren eta hiribilduan *nabarrera* auzoa sortzen zuten. Gatazkak ohikoak ziren. Gaur egun Nafarroa izena erabiltzen dugu, Erdi Aroan bezala, baina izenaren izana, edukia, ezberdina da. Beste horrenbeste esan daiteke *España medieval* esaten dutenean, gaurko Espainia Erdi Aroan irudikatu nahian. Hispania, orduan, kontzeptu geografikoa zen. Horregatik, Erdi Aroko eta beste garai batzuetako gizarteak aztertu eta ulertu behar dira izen soiletik at. Beraz, espazio batean hainbat antolakunde sozial igar ditzakegu. Zorionez, gizarteak beti izan ohi dira uste baino konplexuagoak, eta historialarion zeregina aberastasun horiek azala-

raztea eta azaltzea da. Baina aldi berean hainbat hirigune ere sortu ziren eta hiribildu horiek aurrerantzean izugarriko garrantzia hartu zuten. Mendebaldeko euskal lurretan, batzar nagusiek hartu zuten indarra, handikien agintea murriztuz; eta horrela, aro berrian, XVI. mendean, Enkarterriak, Bizkaia, Gipuzkoa, Araba nortasunez ageri dira. Elkarrekin konferentziak egiten zituzten. Eta merkatariak lurralde guztirako Bilboko kontsulatua eratu zuten. Beraz, Nafarroako erresuman euskaldun ugari eta bestelako hiztunak ere baziren, iparraldeko Behe Nafarroa *tierra de vascos* izenez ezagunagoa da, eta XVI. mendean Arrasateko Garibai historialariak zera idatzi zuen: «los navegantes de la provincia de Gipuzkoa y señorío de Bizkaia y tierra de Vascos», hau da, iparraldekoen lurraldea baskoen lurraldea zen. Espainiako literaturan «vizcaínos» euskaldunak, hau da, euskara hiztunak ziren. Baina Aragoiko Koroan, Valentziako erresuman, euskara hiztunak «navarros» ziren. Nafarroaren baitan, berriz, euskaldunak «vascongados» ziren eta erromantzez mintzatzen zirenak «romanzados». Hala ere, euskaldun asko egon arren, administrazioko hizkuntza latina eta ondokoak izan ziren. Euskarak ez zuen izan islarik.

Historialarien artean ere lurralde bakoitzaren kontakizuna nabarmendu zen bereziki. Baina XVII. mendean Arnaud Oihenartek bi Vasconien kontakizuna burutu zuen, Akitania eta Iberikoa (*Notitia utriusque Vasconiae*). Besteak beste esaten du latinez kantabro deitzen zaiela frantsesek basko edo bizkaino eta espainolek baskongado deitzen dituztenak. Garai berean, Nafarroako erresumako historialaria zen Moretek dio *Vizcaya* izenpean Ameriketara eta hainbat unibertsiteetan nafarrak ere sartzen zirela. Nafarroako Foru nagusian *vascongado*, *vizcaino* eta *cántabro* sinonimoak ziren. XVIII. mendean, «Bizcaya francesa». Beraz, euskaraz edo latinez edo erromantzez idatziz gero, izendapen desberdinak erabili ohi ziren.

XVII. eta XVIII. mendeetan, Joanes Etxeberri Sarakoak (1668-1749) idatzitakoa gogoan hartzeko adibidea da, be-

rak planteatzen duelako Euskal Herriaz dauden izendapen desberdinen misterioa. Baina euskaraz pentsatzen duenez gero, beste izenak bihurtzen dira misteriotsuak: «Escualdu-naren eta Escual-Herriaren icenac bertce hitzcuntcetan ere misteriotsuac / Cantabria icen hau nondic heldu den» (Bilbao, 2004). Euskal Herriaz ari delarik, badirudi osotasunean ari dela. Manuel Larramendik, 1756 inguruan, «Conferencias curiosas políticas, legales y morales sobre los fueros de la M.N. y M.L. Provincia de Guipuzcoa» idazkian (1983 arte argitaratu gabea), zera idatzi zuen:

¿Por qué tres Provincias en España (y no hablo ya del reino de Navarra) han de estar dependientes de Castilla: Guipuzcoa, Alaba y Bizcaya; y otras tres dependientes de Francia: Labort, Zuberoa y Baja Navarra?

Larramendi euskalduna zen, eta euskal gramatika burutzea eta argitaratzea lortu zuen. Beraz, hemen badugu jadanik zazpien aurrekari zuzena.

Jeanne-Philippe Bela historialari zuberotarrak, *Histoire de Basques* delakoan, zazpi herrialdeen ikuspegia erakutsi zuen, Manex Goihenetxek erakusten duen bezala. Honela idatzi zuen:

On divise les Basques en sept provinces ou païs particuliers dont les quatre les plus considérables, divisées des autres par les Pyrénées, sont soumises à l'Espagne... Haute Navarre, le Guipuzcoa, la Biscaye et l'Alava. Les trois autres qui sont la Basse Navarre, la Soule et le Labourd situés en deça des monts dependent de la couronne de France. (Goihenetxe, 1993)

Azkenik, Xabier Muniberen eraginez 1764an Euskal Herriko adiskideen elkarte sortu zen. Araba, Bizkaia eta Gipuzkoakoen bilkura izan zen, baina Nafarroako eta Ameriketakoak ere bazkide ziren. Olaso idazkaria zen eta «historia nazionala» burutu behar zela aldarrikatu zuen. Landazurik idatzi zuen hiru herrialdeen historia nagusia. Eta elkarre horrek bultzatu zuen hezkuntzarako erakundean euskarak bazuen onespina behintzat. Erakundea, zientzian eta kulturaren ez ezik, politikagintzan ere eragilea izan zen, hiru probintzien batasunaren alde jokatu zuelako.

Izenaren azpian eta barnean idazleak zer nolako edukia eransten dion ezagutu eta bereiztu beharra dago. Izena nork eta zertarako erabiltzen duen, haren zergatia argituko digu. *Euskal Herriak* beste hizkuntza batzuetan bestelako esanahiak hartzen ditu.

Euskal Herria izenaren zabalkundea XIX. mendean: irudikapen berritzailea

XIX. mende hasierako mapetan, «Bizkaia» lurraldea bereizten da alde batetik. Napoleonen administrazio frantsesak 1810ean Bizkaiko Gobernua antolatu zuen Donostian hiriburua zuela, Thouvenot jeneralaren agindupean. Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabako buruzagiak ziren gobernu administrazioaren arduradunak, eta gazeta ofiziala ere elebiduna argitaratu zuten, frantsesez eta gaztelaniaz. Aldi berean Nafarroan beste gobernu bat antolatu zuten.

1801ean, Euskal Herrira egindako bigarren bidaian, W. von Humboldt euskaldunei buruz prestatzen ari zen liburuan idatzi zuen herriak tamalez izen bateratua galdurik zuela. Bertakoak batzuentzat *biscayens* (Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa) ziren, beste batzuentzat *basques* edo *cantabres*. Beretzat iparraldeko eta hegoaldeko lau herrialdeetakoak *baskoak* ziren. Humboldtek hizkuntza guztietarako nahi zuen izendapen komuna, eta beharbada euskarazkoa ez zuen bidezko ikusten.

Beranduago, Richard Fordek, aldiz, bidaia egin zuen eta liburua argitaratu 1845ean Londresen: *A hand-book for travellers in Spain, and readers at home*.¹ Liburu horretan argi eta garbi adierazten du *euscaldunak* deitzen direla, *Euscaleria* herrialdea eta hizkuntza *euscara* («The Basques call themselves *Euscaldunac*, their country *Euscaleria* (sic), and their language *Euscara*»). Hala ere, Euskal Herri hori mendebaldeko hiru herrialdeetara mugaturik ageri zen. Xenpe-larrek ere «hiru probintzi» aipatzen ditu, eta amaitzean «jaioko dira berriak / gu gera euskal herria» aipatzen du.

Dena dela, 1818an J.A. Zamakolaren liburua argitaratu zen Auchen (Frantzia), eta iparraldeko eta hegoaldeko euskal nazioen historia idatzi zuen. Sabin Aranarentzat erreferentziazko liburua izan zen, eta 1898an berrargitaratu zuen.

Ipar Euskal Herrian ageri da euskal izate eta izendapen bateratuari buruzko ikuspegia eta zabalkundea. Agustin Xaho eta Anton Abbadiak euskal gramatika berria argitaratu zuten zazpi herrialdeetako euskaldunentzat (1836), eta Xaho Euskal Herriaren barne espirituaren bila ibiliko zen. Euskaraz lehen agerkariaren egitasmo sendoa erakutsi zuen, 1848an *Uskal Herriko gaseta* argitaratuz.

Aldi berean, Bilbo inguruan, Bixenta Mogel, P. Astarloa, M. Zavalak eta J.P. Ulibarri euskaraz produzitzen hasi ziren. Kontakizun berria asmatu zuten euskal herriko lege eta euskararen alde. Kontakizuna Bibliako moldean trebatua eta lotua zen, eta historia sakratuaren baitan euskaldunak subjektu garrantzitsuak ziren. Kontakizuna iraultza liberalaren aurkako ikusmiran pentsatua zen, baina garrantzitsua zen euskaldunen ingurunea eta jendea kontakizunaren erdi-erdian agiri zirela («Antxinako euskaldunen alabantzak»). 1803an Astarloak idatzi zuen Bilbon: «Viva y siempre viva / Eusquel Erria / Y viva el Mesias / Maisu zoria / Y tambien viva / Eusquera apainduarte. / Nuestro Don...viva» (Altzibar, 1992).

Eta XIX. mendearen bigarren zatian, Euskal Herriaren ize-naren mamia eraberritu egin zen. Iparragirre kantariaren mezuak 1850ean zabaldu ziren. Literatur jaialdiak eta euskal jaiak erreferentziazko bihurtu ziren. Donostian Jose Mante-rolak *Euskal Erria* aldizkaria (1879) zazpi herrialdeetarako antolatu zuen. 1880an Bilbon Euskal Herria elkarteak eratu zen egunkaria argitaratuz eta euskal jaiak sustatuz.

Abbadiak 1851tik 1897 arte antolatu zituen jaien inguruan, izate literarioa sortu zen. Euskal sistema literarioa antolatze bidean zegoen. Jakin-minez zeuden hainbat bertsolari eta poeta, noiz deialdia egingo, sariak ere bazirelako. Epaileek ere zorrotz eta kalitatea neurtzeko joera hartu zuten. Iparral-

dean 1851tik 1879 arte 26 jai deialdi egin ziren. Eta Hegoaldean 1879az geroztik antolatzen hasi zirenean, giro soziala sortu zen euskal jaien inguruan. 115 jaialdi antolatu ziren Euskal Herriko hirietan 1879-1918 bitartean. 1881ean Iru-neko jaialdiaren goiburua Euskal Herriaren batasuna izan zen. 1883an Markinan euskal jai handiak eratu zirenean, Abbadia bertan zegoela, zentzu zabalago batean txertatzen ari ziren. Martin Hazparnek «Eskuara eta Eskual Herria» lana aurkeztu zuen. Donostian egonkortu egin zen euskal jaien antolakunderako erakundea, eta era guztietako hiri zein herrietan antolatzen ziren.

Iurretan 1891n deitu ziren, eta bertan honako bertsoak aurkeztu ziren, *Zazpiak beti bat* bertso hasieran zutenak. Patri Urkizuren iritziz, Felipe Casal Otegiarenak ziren, eta ez zuten saririk jaso.

Ama euskarari. Zazpiak beti bat

Zuben anayak izango gera bizi artian
 Adierazten dizutet gogoz biyotzetikan
 Zazpiak bada lotsaz ez gaiten geldi atzian
 Pozik alegiñ egin dezagun aman gaitikan.
 Izan liteke negar egiñaz gure gaitikan
 Arkitutzia buru makurka baztar batian
 Korri mutillak, jarri gaitian danen gaitikan
 Barkaziyua eskatutzeko bere aurrian.
 Euskaldun danak ama euskara maita dezagun
 Ta biyotzetik Jaungoikoari beti eskatu
 Idukitzeko bere onduan gau eta egun.
 Bere barrunen gaitzik beñere ez dedin sartu,
 Ama betiko izango gera zurekin lagun
 Ta guregaitik irudipenik ez iñoiz artu.

Hurrengo urtean, Gratien Adema Baionako kalonjeak, *Zalduby* ezizenez sinatzen zuenak, aipatu ditugun Donibane Lohizuneko 1892ko jaietan lehenik eta 1893an Azpeitian ondoren, *Eskualdunak* eta *Gauden gu Eskualdun* izenekoak aurkeztu zituen: «Zazpi Eskual-herriek bat egin dezagun / Guziak bethi bethi, gauden gu Eskualdun...».

Laphurdi, Bachenabar, Chubero,
 Hirur bagare Frantzian;

Bizkai, Gipuzco, Alaba, Nabarra
Lau badire Espainian.
Zazpiak bat nahian
Ginauden aspaldi handian.
Oi! zein liteken ederrago
Baldin Eskualdun herrian,
Eskualduna librorik balego
Bere zuzenen erdian!

(*Eskualduna* 293, 1893-I-6).

Beraz, aurrerantzean, giro horretan Euskal Herria zazpi herrialdeetako ia izango zen. Pello Mari Otañok ere, Ameriketako Euskal Herrietatik, zazpiak baten alde egin zuen.

Ama Euskera! Bere semiak
gu Ameriketan zenbat
arkitzen geran! ta urrutitik
maitiango degu anbat:
emen ez dago Bidasoarik
ta beste trabik an ainbat;
Ama maitia indartu dedin,
bizi bedi «ZAZPIAK BAT».

Eta giro honetan, Donostiako jaialdian, 1894an, Bilboko Euskalerria elkarteak honako gai hau jarri zuen lehiaketan: euskal herritarrek zer nolako eraketa asmatu behar dute, dagozkien eskubideak berreskuratzeko. P.M. Merladetek irabazi zuen, «Euskaria para los euskaros» aldarrikatuz. Karlista eta integrista zen, eta azkenean Sabin Aranak antolatutako EAJ alderdiaren baitan zinegotzi aukeratua izan zen Bilboko Udalean. Berriro ere, izenaren auzia argitu gabe zegoen, eta Aranak *Euskadi*, *Euzkadi* asmatu zituen. Kanpionek eta Azkue ohiko *Euskal Herriaren* alde azaldu ziren.

Frankismo denboran *Euskadi* debekaturik egon zen. Euskarazko aldizkarietan *Euskal Herria* ohikoa zen, eta 1970eko hamarkadan, produktu kulturalak gaztelaniaz egiterakoan, euskal girokoak zirenean, *Euskal Herria* erabiltzen hasi zen. Horrela, *Historia de Euskal Herria* (1980) eta antzerakoak argitaratuz, gaztelaniaz *Euskal Herriaren* erabilpena hasi zen, *Euskadiren* izena bere horretan zegoelarik, bereziki administrazio publiko berriaren esparruan.

Laburbilduz, *Euskal Herriak* euskararekin lotura hertsia du eta *Euskadik*, aldiz, administrazio publiko eta nazio egitasmoarekin. Hizkera politikoan *Euskadi* bereziki gaztelaniaz erabat txertatu da. Dena dela, biak kontrajartzea ez da premiazko.¶

1. «A sense of separate weakness has kept these provinces together, and has taught the secret of union, the one thing wanting to unamalgamating sectional Spain. The binding ties are a common council of representatives, and a common alliance against all that is not Basque. This federal association is expressed in their national symbol of three hands joined together, with the motto 'Irurac Bat' which is equivalent to the tria juncta in uno of the Bath order of our united kingdoms».

Bibliografia

- Agirreazkuenaga, Joseba (zuz.): *Historia de Euskal Herria. Historia general de los vascos*. Donostia: Lur, 2004.
- Agirreazkuenaga, Joseba (zuz.): *Gran Atlas histórico de Euskal Herria*. Donostia: Lur, 1995.
- Altzibar, Xabier: «Zazpiak bat gaia XIX. mendean», in *Antoine d'Abbadie 1897-1997. Congrès International (Hendaye, 1997)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza; Bilbo: Euskaltzaindia, 1998, 663-688.
- Altzibar, Xabier: *Bizkaierazko idazle klasikoak*. Bilbo: Bizkaiko Foru Aldundia, 1992.
- Bilbao, Gidor: «Joanes Etxeberri Sarakoa, sendagilea eta letra-gizona», *Lapurdum* 9, 2004, 67-82 (<http://lapurdum.revues.org/805>).
- Euskaltzaindia: 139. araua. *Euskal Herria izena*. Abadiño, 2004.
- Goihenetxe, Manex: *Les basques et leur histoire: mythes et réalités*. Baiona: Elkar, 1993.
- Intxausti, Joseba, *Euskara, euskaldunon hizkuntza*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1990.
- Larrañaga, Koldo: «De 'wasco' a 'Wasconia' y 'Vascongadas'. Disquisiciones sobre ciertos corrimientos onomásticos en la Alta Edad Media». *Langaia* 8-9, 1985.
- Mitxelena, Koldo: «Los vascos y su nombre». *Revista Internacional de Estudios Vascos* 29, 1984, 9-29.
- Tovar, Antonio: *Sobre las palabras «vascones» y «euskera»*. Aingeru Irigarayri omenaldia. *Cuadernos de Sección. Hizkuntza eta Literatura*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1985, 245-256.
- La tradition au Pays Basque*, 1899. Baiona: Elkar, 1994, faksimile edizioa.

Administrazioko euskara planez haratago

Begirada berri bat Osakidetzako Planaren
ebaluaziotik

ROBERTO MANJON

Osasungoa Euskalduntzeko Elkarteko kidea (OEE),
Osakidetzako Euskara Zerbitzuaren buru ohia

Sarrera

2009ko irailean amaitu zen Osakidetzaren Euskara Planaren lehenengo ebaluazioa, Euskara Zerbitzu orokorrak eginena.¹ Ebaluazio-txostenak argiro, zabal eta sakontasunez erakusten du euskararen erabilera normalizatzeko prozesuak nolako mugak aurkitu dituen, bai eta zein diren erabilera horren aitzinamendua oztopatzen duten arazo nagusiak. Esan daiteke txostena eraberritzailea dela, gai berdintsua landu duten aurrekarien aldean.

Nolanahi ere, ezin ukatu daiteke txostenak bere morrontzak edo mugak dituela: administrazioaren dokumentuetan ohikoa den estilo goxoa, garraztasunik gabea, positiboa; bestea, alderdi positiboak azpimarratuz eta alde txarrak, larriak badira ere, garraztasunik gabe tratatuz irudi okerrak sortzeko arriskupean, nahitaezko orekak egiten dituela. Baina, jakina, faktura hori ordaindu barik txostena ez zen jaioko. Oztopoak oztopo, txosten-egileek ahaleginak egin baitituzte sasi guztien gainetik eta hodei guztien azpitik ganorazko ebaluazio bat gizarteratzeko, irakurle trebeak, azterketa zorro-

tzak eta sakonak atzemango ditu, arazoen muinari begiratzaren diotenak. Egileek ebaluazio baliagarri bat egin nahi izan dute, erabilgarria euskararen erabilera bultzatu nahirik diharduten guztientzat, are gehiago kontuan hartzen badugu Osakidetza dela administraziorik handiena, konplexuena eta gizartean gehien eragiten dutenatariko bat.

Merezimendu eta bekatu horiek gorabehera, txostenaren ekarpenak handiak izanik ere, komeni da kutxan geratu diren gai batzuk azaleratzea, funtsezkoak direlakoan normalizazio-ekimenetan murgilduta diharduten euskaltzaleentzat. Izan ere, nire aburuz, heldu da hizkuntza biziberritzeko prozesuari beste modu batez begiratzeko unea, lantegi horretan dihardugun teknikari askok ohiko estrategiak berritzeko premia sentitzen dugunez. Hortaz, saio honen mui-nean Osakidetzako eskarmentua badago ere, balio orokorra emateko asmoz lotuko natzaio lanari, gutxienez, baldintza soziolinguistiko eta instituzional eskasetan edo Erkidego mailako erakundeetan burutzen diren euskara-planak kontuan hartuta, alegia, gehien-gehienak.

Hizkuntza-normalizazioa zer den

Asko hitz egiten dugu hizkuntzaren normalizazioaren gainean, hizkuntza-politikak, diseinatzen ditugun planak hizpide. Eta gehienetan zapuztuta ateratzen gara, espero genuen hartatik urrun geratzen baitira emaitzak. Euskara-planak bazterretatik egiten ditugu eta bazterretarako, inoren agindutara. Agintariak diosku *egizu txoko (honetan) euskara normalizatzeko plana*; ez da gehiago ukitu behar, ez inon ez inoiz. Agian bera ere miopea baita: eta ez daude, urriko gau hotz batean, neguko jauregiaren aurrean.

Hizkuntza-normalizazioaren gainean oso kontzeptu murritza darabilgu. Planak txoko batzuetarako egiten dira, muga jakinen gainean. Haratago ezin joan, zoramena eta debekua. Agintariak ez dira boltxebikeak, baina agian asmo onez jokatzaren dute planak horma artean itxita nahi dituztenean.

Programa betetzen dute, euskararen alde zerbait egitea, ameskeriak alde batera utzita. Zer da hesitik landa ukitu behar ez dena? Ikuspegi orokor eta zabalago batetik, *hizkuntza-iraultza* da normalizazioa, eta izari horretan datza gure ezintasuna eta agintarien beldurra. Euskararen erabilera normalizatzek aldaketa sakona eskatzen du ohituretan, bizimoduan, harremanetan, balioetan. Aldaketa soziala, eta aldi berean, kulturala, politikoa eta ekonomikoa. Aldaketa konplexua, beraz.

Aldaketa gertatu, gertatzen ari da noski, *globalizazioa* deitzen, historian jazo diren antzeko eraldakuntzen ildo bereetik, ez euskaldunen alde. Hizkuntza-iraultza linboan hezur-mamitzea nahi dute agintariek eta, oro har, erdaldunek, ez dadin iraultza izan. Are gehiago, gehienok ere horixe nahi dugula dirudi: bakoitzak bere bizitza bizi dezala. Ikuspegi horrek harrapatuta gaude euskaldunak.

Hiztun-herri euskalduna herri ororen baldintzen mende bizi da, antolakuntza ekonomiko, politiko eta sozialen esanetara, eta horiei hertsiki loturiko sistema eta sare teknologikoei, azpiegiturei eta lurralde-antolamenduak azpiratuta. Horregatik, hizkuntza-desplazamenduak, ordezkapenak, berreskurapenak —*biziberritzea* diogu goxo-goxo— arlo horietako higidurekin batera gertatzen dira. Itauna, beraz, hau da: zer mugitu behar da politikan, ekonomian, gizartean, kulturen, euskarak bizirik iraun dezan eta normalizatu dadin? Hizkuntza-normalizazioari ez ote diogu gehiegi eskatzen eta gutxiegi eskaintzen?

Izan ere, Joxe Manuel Odriozolak (1998: 21-32) azpimarratzen duenez, hizkuntzen arteko interakzioan gizarte osoa da partaide, erabilera bera gizartearen osotasun-agerpena da eta. Gizarteak erabakitzen du egoera diglosiko batean zein diren hizkuntza-erabilera legitimoak, gizartea eratzen duten hegemonien eta harreman hierarkikoen arabera. Halatan, lotura zuzena dago hizkuntza-erabileraren eta gizartea egituratzen duten botereen artean. Badakigu, jakin, hizkuntza-erkidago desberdinetako hiztunen arteko harreman

diglosikoak menderatze-harremanak direla, eta beste menderakuntza batzuen bidelagun, eta, hala ere, boterearen gaia normalizaziotik kanpo uzten dugu beti.

Normaltasuna eta boterea

Zer harreman dago normalizazioaren eta gizartearen botere-egituraren artean? Zer dago normalizazioaren hezurduran? Galdera, berez, zabalagoa da, sorburura jotzen badugu behintzat. Esangura estatistikotik landa, zer da *normala*? Gizarteko botere-sistema hegemonikoek halakotzat daukatena, kontrolatzen dutena, eta *anormala*, arau horretatik kanpo dagoena, ondo egokitzen ez zaiona. Normaltasuna botereak sortzen du, boterea da, berez, normalizatzailea. Botereak egiten gaitu. Itaunak, beraz, argitu beharreko arazo baten aurrean jartzen gaitu. Zer da boterea?

Alboratu behar genuke boterearen gaineko ikuspegi sinplista, haren alderdi errepresiboa bakarrik ikustera garamatzana. Boterearen izaera errepresiboa ez da ohikoena. Boterea —botereak— indar eraikitzailea da. Zapaldu ez ezik, ekoiztu ere egiten du, antolakuntza, gozamina, ezagutza, diskurtsoak. Boterea, berez, gizarte osoa zeharkatzen duen indar ekoizle bat da, beraz (Morey, 1986: 243-244). Ez dago toki jakin batera mugatuta, une oro espazio guztietan baitago. Ostera, ez da dentsitate berean azaltzen: gune edo nodulu batzuetan gehiago kontzentratzen da. Gune edo nodulu arteko harremanek, gizarte-sareak ehunduz, gizartea antolatzen dute, mundu fisikoan masa handiek grabitatearen indarrak txikiagoak erakartzen dituzten bezalatsu, nahiz eta kargadun atomoekin gertatzen den legez, aldarapen-ondorioak ere ohikoak izan.

Mundu fisikoaren metaforarekin jarraituz, esan dezadan botere-sareek orografia eta geografia ere badituztela. Sareen egituraketa, horizontala ez ezik, bertikala ere bada, estratifikatua. Paisaiek osagaiak (zuhaitzak, ibaiak, landak...) proportzio desberdinetan dituzten bezala, hala botere-motak

ere (ekonomikoa, espirituala, kulturala, politikoa, linguistikoa...) proportzio desberdinetan agertzen dira sareko gune edo erretikula desberdinetan. Normalean, guneek zenbat eta botere-dentsitate handiagoa eduki, orduan eta proportzio handiagoan izaten dituzte botere-mota gehienak, edo erabakigarrienak behintzat. Izan ere, izari ekonomiko markatua goa duten sareetako erretikulek botere-dentsitate handiagoa ere bai, eta, orobat, guneek, sarean zenbat eta maila goragoko batean egon, orduan eta botere-dentsitate handiagoa dute.

Boterea ez da pertsonala, ez dagokio subjektu bati, zerbait organikoa denez. Horrela, gizarte-sistema eratzen duten sareetatik bakoitzean, boterearen indarra gune jakin bakoitzaren posizioak determinatzen du; boterearen izaera, berriz, sarearen nolakotasunak ematen du. Horregatik, oso ohikoa da gobernu bateko lehendakariak, politika errepresibo gogorak ezarri arren, inolako gaitasunik ez izatea munduko finantza-botereen aurrean; edo ospitale bateko gerente arraro batek, zintzoki eta gogotik euskaldunen alde egin nahi badu ere, benetan gutxi egin ahal izatea. Kontua da euskal hiztun-herria, nolabaiteko erkidegoa denez, erretikula ahulenetan egituratuta dagoela, bai dentsitatearen aldetik bai botere-moten aldetik. Euskal hiztun-herria, herri gutxiagotu guztien antzera, botereaz desjabetutako herri bat da.

Logosa: hitzaren boterea

Zein da boterearen izaera funtzionala? Botereak gizartea, gizakiak, erregulatzen ditu, gizartea, herria... sortzen du. Izan ere, boterea ahalmen bat da, zerbaitek beste zerbaiten gainean aldaketa eragiteko gaitasuna, zerbait egitekoa.² Giza harremanak boterez blai daude, hegemonien eta hierarkien bidez antolatuz. Bestalde, boterearen tresnak, armada eta polizia ez ezik, askotarikoak dira, egoera edo baldintzen arabera, batzuk besteak baino egokiagoak. Une honetan bat interesatzen zaigu oroz gain: *logosa*, hitza, edo nahi izanez gero, hitz-pentsamendua.

Aspaldikoa da boterearen baliabide horren gaineko gogoe-ta. Antzinateko filosofo sofistek (K.a. V. eta VI. mendea) ar-gi ikusi zuten hitza boterea dela:

Eta, Tisias eta Gorgias lotan utziko al ditugu, egiazkoak bai-no gehiago egiantzekoak balioetsi behar direla ikusi zutenak, eta hitzen indarraz gauza txikiak handi eta handiak txiki agerrarazten dituztenak, berriak modu zaharrean eta aurka-koak modu berrian, eta edozeri buruz hitzaldi laburrak eta luzera mugagabeak asmatu zituztenak? (Platon, *Fedro*, 455).

Gure garaian ere asko idatzi da horri buruz. Francis Bacon dugu aro modernoaren hasierako paradigma (Sabine, 1995: 336), oso argi ikusi baitzuen ezagutza boterea dela eta giza-kiok geure buruari ezarri diogun egitaraua ezagutzaren bi-dez mundua —beste gizakiak barne— menderatzea dela. Horkheimerrek eta Adornok (2009: 12-13) azaldu zutenaz, Logosa mundua menderatzeko giza tresna da sorreratik bertatik, alegia, Homeroren mundu mitikotik hasita. Bote-reak gizakiok ere objektu bihurtzen gaitu:

Ezagutzak, boterea denez, ez du mugarik, ezta izakiak eskla-bo bihurtzen edo munduko jaunei atsegin egiten ere. [...] Gi-zakiok naturatik ikasi nahi duguna, bera baliatuz, natura be-ra guztiz menderatzeko modua da, ez natura bakarrik, baita gizakiak ere. [...] Boterea eta ezagutza sinonimoak dira. Eza-gutza hutsak ematen duen zorientasuna antzua da eta lizuna da bai Baconentzat bai Luterorentzat. Gizakiek egia deritzo-tenak ez du ardura, *eragiketak* baizik, prozesura eraginko-rrak (Horkheimer, Adorno, 2009: 60-61).

Homerogandik gaur arte, Logosaren garapena eta Ilustra-zioaren bidea bat izan dira, eta gizakia menderatzeko eta ustiatzeko modu asko eta sofistikuak eman ditu. Mende-ratzeko joera hori dela-eta, biziki interesatzen zaigu Logosa-ren beste ezaugarri bat: sistema koherenteak maite ditu, eta munduko desberdintasun oro gorrotatu. Burgesia nagusitu-takoan finkatu den sistemak, Kapitalismoak, Ilustrazioaren umea izanik, argiro erakutsi du joera hori. Nekez onartzen den baino urrunago joan da desberdintasun oro ezabatu nahian, teorian hainbeste maite duen gizabanakoa ere ez-

deus bihurtu duenez. Horregatik, Liberalismoaren muin ideologikoan omen dauden askatasun indibidualak, giza banakoaren errespetua..., lasto fitsa baizik ez dira:

Merkatuak trukean dabilen subjektuari bere jatorriaz ez galdetzeko mesedea egiten dio. Mesede hori, berriz, bere jatorritik dituen nolakotasunez ordaindu du subjektuak, nolakotasunok merkatuko salgaien ekoizpenaren mende jarritz hain zuzen. Gizakiei *zu zeu* bat eman zaie, beraiena bakarrik, besteena ez bezalakoa, baina besteen berdina bihurtuko dela hobeto ziurtatzeko. Alabaina, *zu zeu* hori inoiz ez denez guztiz asimilatua izan, Ilustrazioak hertsapena atsegin izan du beti, baita liberal izan den aldian ere. Manipulatuta dagoen kolektiboaren batasunak banako singular bakoitzaren ukapena eskatzen du (Horkheimer, Adorno, 2009: 68).

Kapitalismoak euskalduntasuna gizabanako baten ezaugarri gisa ere ez du babestuko, ezta hizkuntza-eskubide indibidual den heinean ere.

Michel Foucault frantses filosofoak ere hitz egin digu boterearen alderdi horri buruz (Morey, 1986: 64-66). Botereak eta ezagutzak bat egiten dute; lotura estua dago haien artean. Ezagutzak xede bat du, zerbaiten jabe egitea, menderatzea, kontrola. *Egia* bera botereak sortua da, boterearen diskurtsoaz eratua, bere ezagutzaren emaitza. Botereak diskurtsoak sortzen baititu (ezagutza) eta, alderantziz, beste diskurtsoen ekoizpena oztopatu edo galarazten du (kontrola), adibidez, euskaldunen hitza.

Baina zein da ifrentzua? Botere-sarearen dentsitate handiko guneetatik baztertuta dauden hiztun-herriek, klaseek, herritarrek..., hitz batean, ahulek, hitz murrizta dute, diskurtso eskasa, etenez betea, ezagutza txikia, kontzeptualizazio- eta abstrakzio-maila baxua, informazio gutxi, pentsamendu laburra. Katearen azken muturrean mututasuna dago, irudi baterako, aparteko txoko batean isolaturik geratu den erdi galdutako etnia bateko artzainaren antzera, erantzun bortitza hizkera posible bakarria duen hura.

Aitzitik, botere-gunetan kokatuta dauden politikariek, ideologek, intelektualek, kudeatzaileek diskurtso sendoa dute,

aberatsa, oparoa, hobeto artikulatua, koherenteagoa... Zergatik? Gizarte-sare osoaren lanketa intelektualetik edaten dutelako, eta horrela, informazio gehiago izateaz gainera, diskurtso ondo egituratu, konplexu eta mamitsu baten euskarria dagoe-lako euren jardunaren azpian. Gizarte-jarduera orok errutinak behar ditu, besterik gabe onartzen diren aurreiritziak, topikoak, balioespenak, jokabideak. Hori guztia dute beren alde intelektual, teknikari, politikari, kazetari eta ideologia ofizialek; hori guztia dute kontra alternatiboek. Horrela, horiek, sarritan, kondenaturik geratzen dira sistemaren ogi-apurretatik jatera (kristau-balioak, giza-eskubideak, berdintasuna, demokrazia, aurrerapena, ongizatea, razionalismoa...), apaingarrietatik diskurtsoa eraiki eta sistemaren kontraesanak agerian uztearren, baina beti ere, gutxi-asko, diskurtsoan bertan harrapatuak, botere-gune indartsuen *logosaren* mendean.

Euskaldunak, gero eta ahalmen txikiagoa duen nazioa mundua, sortzeko, eratzeko, antolatzeko, besteei eragiteko, baldintzatzeko, haietaz elikatzeko; gero eta diskurtso murriztagoa duen hiztun-herria, gero eta mutuagoa. Eta mutua-ren bortizkeria ez da zilegi, horrek ere normaltasun jakin bat eskatzen duelako, diskurtsoa, boterea.

Mundu anormala eta urria euskaldunena. Gogora ekar dezagun positibista logikoek emandako ikasgaia, hizkuntza eta mundua lotzen dituen (Wittgenstein, 1990: 123-124):

5.6. *Ene hizkuntzaren mugek nere munduaren mugak adierazten dituzte.*

5.621. Mundua eta bizitza bat dira.

5.63. Neure mundua naiz ni (Mikrokosmoa.)

Hizkuntzak mundua sortzen du, berbalizatuz. Hitza ez duenari mundua murrizten zaio, txikiagotu, mundu soziala behinik behin.

Normalizazioa, boterea berreskuratzea

Eta horixe da, hain zuzen, hitza galdutako hiztun-herriei gertatzen zaiguna, hizkuntzaren arloan bezala, baita ideien

arloan ere. Hizkuntzaren soziologiatik maiz deskribatu denez, ordezkatzeko-prozesuan dagoen hiztun-herriak gero eta hizkuntza txiroagoa du (errepertorioa), ahalmen edo gaitasun eskasagoa, hala lexikoaren aldetik nola egituren aldetik ere, jakina, gizarteko funtzioak galtzearen ondorioz.³

Esan gabe doa, funtzio-ordezkatzeko horrekin batera hiztun eta lurraldearen galera ere gertatzen direla, bai eta sakabaketa demografikoa ere, indar zentrifugoek arian-arian zentripetoak gainditzen dituztelako, ez baitago hiztun-herriaren batasunari eusteko moduko botere nahikorik, botere-dentsitate sozio-politiko, sozio-ekonomiko eta kulturalik. Horrela, gero eta hiztun gehiagok isolaturik eta mutu ikusiko du bere burua, gero eta lurralde eta gizarte-eremu gehiagotan, sarritan hizkuntza bereko beste hiztun mutu batzuk ondoan dituela. Horixe geratzen zaigu Administrazioan, Osakidetzan, azalera handiko dendetan, unibertsitatean, tabernetan, lagunartean; horregatik ez dugu esparru horietan euskararen erabilera normalizatzeko bidean pauso argirik ez nahikorik ematen, asmo handiko nahiz txikiko planez, agintarien laguntzaz nahiz gabe. Normalizazioa duela hogeita bost urte uste genuen baino xede latzagoa da, bistan denez.

Nekez egiten dugu aurrera, legeek eta dekretuek ezarri eta aitortutako guztiagatik ere. Ezagutzaren datuak ez dira behar bezain magikoak. Bildu dugun eskarmentuarekin, ondo dakigu euskaldunen hizkuntza-eskubideak ez direla errealak, gehienetan, asmo onen adierazpenak baizik, eta Administrazioako hizkuntza-eskakizunen sistemak ez du kontrakoa erakusten. Thomas Hobbes-ek, XVII. mendeko ingeles filosofo ospetsuak, azpimarratu zuen eskubide politikoak botere subiranotik zetozela. Ziur aski, gehiegizkoa izan zen baieztapen hura, baina hein egoki batean, ez zaio arrazoirik falta: aginterik gabe eskubiderik ez. Eta agintariak azken bolada honetan aldarrikatzen duten hizkuntza-askatasuna, *euskara askatasunez* alegia, ahaltsuen eskubideak bermatze-
ra zuzenduta dago eta: erdal espainiar nazioarenak.

Falta zaizkigun botere-guneak eta motak, gure sareari dentsitatea emango lioketenenak, ez dira Txepetxen gune sinbolikoaren bat bera (Sánchez Carrión, 1981: 27-37), gune sinbolikoa bere baitan biltzen duten arren. Gune sinbolikoa, berriz, haien efektua da, kultura-hizkuntzazko izari edo eremuan. Hizkuntzaren normalizazioak hiztun-herriaren normalizazioa ezinbestekoa du, funtsezko izari guztietan: sozio-politikoan, sozio-ekonomikoan eta kulturalen. Euskaldunok boterearen izari horiek berreskuratu ezik, ez dugu lortuko bat etortzea boterezko dentsitate nahikoa duten sare-erretikulekin.

Hizkuntzazko boterea, hortaz, hiztun-herriak bere mundua eratzeko eta gauzatzeko duen ahalmena da, beste ahalmen batzuekin elkarreaginean: *Neure mundua naiz ni; nire mundua nire bizitza da; nire hizkuntzaren mugak nire munduaren mugak dira*. Zer da normalizazioa azken finean? Hiztun-herriak boterea berreskuratzea, hizkuntzazkoa noski, baina, aldi berean, beste batzuk ere bai, bestela hitza ezin baita sortu. Beraz, normalizazioa, zentzu zabalean, alde anitzekoa eta konplexua da, botere-banaketa eta antolamenduari egindako erronka bat, edo bestela, folklorea, itxura, propaganda. Funtsean, ez da borondate onak konpondu beharreko zerbait, ez giza-eskubideekin edo berdintasunarekin lotutakoa, ez eta demokrazia, justizia, aurrerapen, ongizatea-rekin ere, nahiz eta gai horien eztabaidari ezin itzuri egin.

Normalizazioak, moda postmodernoaren aurka, boterearen arazoari adozez heltzea eskatzen du, gai hori saihestea orokortzen ari den garai batean. Botere erdalduna nonahi zalantzatan jarri gabe, baita euskal gizartearen barruan ere, ezinezkoa izango da aurrera egitea. Eztabaida politikoa ere bada, noski. Horiek horrela, modaren kontra, euskal hiztun-herriak euskal nazio bilakatu eta izaera horrekin jokatu beharko du, guxtiengo gisa, anitza, aldakorra eta gero eta abstraktuagoa den mundu batean. Euskal herria ez da oraindik behar beste identifikatu euskal nazioarekin, ez du behar beste kontzientzia politikorik. Nazioaren proiektua ez da gero eta hegemonikoagoak diren ideologia ahulen egitasmoen eremukoak.⁴

Euskara-planen amarauna

Aurreko guztiak ondorio argia dakarkigu: hizkuntza gutxiagotua normalizatzeko hizkuntza-politika, benetakoa eta eragingarria bada, ezin daiteke isolatuta egon; aitzitik, hiztun-herria bera normalizatzeko gainerako politiken ondoan pentsatu eta sustatu behar da. Baina politika horiek, botere-banaketa edo eskualdatzea suposatzen dutenez, ez dira lehiakideengandik etorriko. Bestalde, euskara-planak, hizkuntza-politiken tresna izanik, boterearen dimentsio linguistikoari lotzen zaizkio, eta arlo horretan ere, hiztun-herriak, normalizatuko bada, boterea berreskuratu behar du. Aurreikusitako xedearen eskakizun-mailaren arabera, lehenago edo geroago, lehiakideek oztopoak jarriko dituzte.

Administrazioko euskara-plan desbideratuak

Horregatik, gure atakatik ateratzeko, borondate ona, ideia modernoak eta teknika sofistikatuak baino gehiago beharko ditugu. Euskara-planak oinarririk gabeko hizkuntza-politika baten arabera egiten direnez, planok diseinatzerakoan, ezinbestean tresnerian eta idealismoan murgiltzera jotzen dugu sarritan, normalizazioaren benetako ardatzak saihestera behartuta:

- *Ihesaldi idealista*. Kultura aldatzea omen da giltzarria, bestela esanda, balioetan hezteak. Hori dela kausa, ia mundu guztia, nolabait, hezkuntzari begira jartzen da. Gizarte tolerantia, baketsua, kultur aniztasuna maite duena, iragan-minik ez baina etorkizunari begiratzen diona, razionala, sekularizatua, sineskeriarik gabea.
- *Ihesaldi desarrollista*. Produktu erakargarriak behar dira, gazteentzat atseginak, kalitate onekoak, merkatu globalizatuan lehiatzeko modukoak. Horrela, *coca-colak* eta Interneteko gizarte-sareak (Facebook, Twitter...) bezalako ekoizkinek erakusten digute estrategia, horretan dagoelakoan gakoa.

- *Ihesaldi teknikoa*. Antolakuntza-ingeniaritza, berringeniaritza (prozesuen ingeniaritza), kalitate-kontrolaren ingeniaritza, guztizko kalitateren europar eredu (EFQM)... Teknika egoki, garatu, aurreratu, moderno batzuen bidez lortuko dugu normalizazio-plana halako erakunde edo herri batean arrakastaz gauzatzea.
- *Ihesaldi teorikoa*. Teoria ederrak biltzen ditugu (Fishman, hizkuntza-gutxiengo bizi-indarra, ekolinguismoa...) eta horiek aipatuz hainbat plan oinarritzen dugu. Gure artean, planen sostengu gisa, Txepetxen ikasketa-prozesuaren teoria bereziki aipatzen da: motibapena → ezagutza → erabilpena (Sánchez Carrión, 1991: 35-64).⁵

Osagai horiek proportzio desberdinetan nahastuta agertzen dira euskararen erabilera normalizatzeko ekimenetan. Beharrezkoak dira, jakina, baina modu gaiztoan baliatzen ditugu diagnostiko murrizkak, lehentasun desbideratuak eta perspektiba faltsuak egiteko aitzakia direnean, are txarragoa plangintzaren benetako xedeak ezkutatzeko erabiltzen badira.

Berbarako, zein da euskara-plan ororen testuingurua, batez ere herri batean Jaurlaritzak sustatutako biziberritzeko plana egin nahi bada? Urbanizazio masiboek, modernizazioak (gurean, komunikazioaren mundializazioak, teknologien hedapenak, azpiegitura handien etengabeko hedapenak), bizimodu eta ekonomia tradizionalaren amaierak, kultur inpaktu handiak, baliabide ekonomikoen gaineko kontrolaren galerak, metropolizazioak... oso eragin sakona dute hizkuntzen desplazamenduan, Fishmanek argiro azaldu duen modura (1991).⁶ Gaurko garapen-eredua gero eta gehiago estutzen ari da hizkuntza gutxiagotuen eztarria. Guztiagatik ere, horrelako azterketarik ez dugu aurkituko. Ordea, formalitateak aurkituko ditugu benetako diagnostiko baten ordez: datu demografiko orokorrak, ezagutza-estatistikak, erabilera-daturen bat edo beste... Sarritan oso fidagarriak ez diren zenbakiak bai, baina analisirik ez.

Maiz, aldi bertsuan erabakitzen dira euskara udalerrian biziberritzeko plana, herriko biztanleria bikoizteko etxe erai-

kuntza-plana, arau subsidiarioen aldaketa —azalera handiko denda-gune bat eraikitzea erraztuko duen neurria—, alegia, errotik kontrajarritako neurriak, horien artean inolako erlaziorik egongo ez balitz bezala, alegia, euskaldunen mundua espiritu huts bailitzan. Erabakiok hartzen dituen agintaritza bat bera denez, eta erabaki batzuen xedeak bete-betean erdiesten direnez, beste batzuenak ezdeus geratzen direlarik, zilegi da galdetzea, diskurtso *egoki* eta politika *zuzenak* gorabehera, agintari horien eta babesten dituztenen benetako asmoak zein diren.

Euskara-planak erdal planak

Nire irudiko, hau da arrazoi nagusia, modu sinple batean gehien azaltzen duena:⁷ euskara-plan gehienak, eta antzeko ekimenak, euskaldunentzat baino gehiago, erdaldunek erdaldunentzat eginak dira, erdal hiztun-herri hegemonikoaren arabera, haren hizkuntza-erabilera legitimoa kolokan jarri gabe eta haren premiei egokituta. Jakina, planaren diseinatzailerak euskaldunak izango dira normalean, hizkuntza-normalizazioko teknikariak, soziologoak, euskararen normalizazioa zinez bultzatu nahi duten teknikariak, eta ez dago inolako arrazoirik pentsatzeko makur jokatzeko dutela. Baliteke araua edo plana erabakitzen duten politikari erdaldunek ere asmo onez jokatzeko, uste izanik euskararen alde egingo dutela. Baina, subjektu batek pentsatzen duenak ez du errealitatea zertan den azaltzen, ez eta produktu baten xedea argitzen ere, ekoizkin hori gizarte-produktua den heinean bederen.⁸

Zein gizarte-esparrutan hezuramaitzen eta burutzen dira euskara-planak? Erdal hiztun-herria guztiz hegemonikoa —edo bakarra— izanik, haren konfigurazio soziokulturala eta soziolinguistikoa erakundetzen diren eremuetan: ordenamendu juridikoaren barruan; botere politikoa kudeatzen den eremuan; planek xedetzat dituzten erakunde, elkarte edo antolamenduetan. Jakina, esparru horiek etenik gabe eratzen ari dira nagusiki edo eskusiboki erdaldunak diren

gizarte-sareen elkarrekintzaz. Testuinguru horretan, euskara-planak

- gizarte erdaldunak zilegitzat jotzen dituen mugen barruan kokatzen dira,
- erakunde politikoen agindu eta zuzendaritzapean sortu eta bideratuta, alderdietako agintari nahiz diputatuen interesei eta perspektibari erantzuten diete, haien mundu sinboliko, hauteskunde-aurreikuspen, alderdi barruko oreka eta gatazken menean,
- normalizatu nahi diren erakunde edo antolamendueta-ko jarduera sostengatzen duten sare eta gizabanako erdaldunen egonkortasuna astindu gabe, alegia, inoren interes, eskubide inplizitu eta hegemonia linguistikoa kokolan jarri gabe, zuzendari, langile-talde, erdiko ardura-dun, nahiz langile arrunt izan.

Gaztelaniarena erabilera legitimo bakarra-edo den eremuak dira administrazioak, non erdal hiztunak diren esku-bidedunak, euskara etxetik edo euskaltegitik ikasita ere. Horiek horrela, erdaldunen guztizko hegemoniaren mendean, planen helburuak lortze-aldera erabilera-neurri jakinak bete behar dituzten langileek, arduradunek..., ez dute lantegi horretan inolako onurarik, abantailarik ez premiarik ikusten, ez eta planei muzin egiteagatik arriskurik ere (Odrizola, 1998: 23-24). Gehienek uste dute planak politikakeriaren emaitza direla; beste batzuek, ordea, aurrekoen ustea ez dela ustel nolabait konfirmatuz, Euskadiren amoreagatik egin beharrekoztat jotzen dituzte.⁹

Botereak bere logikan ez du atsegin lehiatzaileei indarra oparitzea. Euskara-planak, komunzki, erdal munduko elite batzuen premiak asetzeraz daude zuzenduta, eta agian, zeharka, baita erdaldun xeheenak ere. Helburua ez da espazio elebidunik sortzea, eta are gutxiago euskaldunei zenbait erabilera-esparrutan hegemonia lortzen laguntzea ere. Izan ere, Robert L. Cooper-ek dioenez (1997: 216-219), hizkuntza-plangintza ezin da testuinguru sozialetik lekora ulertu, ez eta elite eta kontra-eliteen interesetatik aparte ere. Gaine-

ra, plangintza abiarazten duten eragileen interes nagusiak ez dira hizkuntzazkoak, hegemoniari loturikoak baino.

Hala eta guztiz ere, gauzak ez dira erabat zuri edo beltz izaten. Lehenago esan dudanez, sarritan botere publikoetako agintariak euskaldunen alde zerbait egin nahi dutenez, euskaldunek nolabaiteko etekina atera dezakete hortik; baina diskurtsoak gorabehera, erakundeen erabakiak, konpromisoak eta jokabideak mahaian jarrita, ezin esan daiteke, oro har, planak euskaldunei erabilera-eremuak eman eta eraldunekin partitzearren egin direnik.

Jakina, salbuespenik bada. Ekimen batzuk udalerrri euskaldunetan eta euskaldunek bultzatutakoak direlarik, benetan euskaldunen premiak asetzera begirakoak direla atzeman daiteke. Giltzarria, xede, lehentasun, neurri, erabilitako baliabide eta inbertsioetan ez ezik, jarreraren datza. Nolanahi ere den, euskaldunok nekez egin dezakegu euskaldunen aldeko plan osorik, erdal hitzun-herriak, gonbidatuta egon gabe, maila desberdinetan esku hartzen duelako beti, hegemoniak eta legitimitasunak dauden moduan daudela.

Jarrera giltzarri da gure mundu itxurazale honetan. Pape-rean jasotakoaren lilurari jaregiten badiogu, normalean honen egingo dugu topo:

- Diagnostiko murrizak, euskaldunen egoera estatistika hutsera mugatuta, gizarte-dinamikak alboratuta.
- Euskara Planak betetzerakoan normalizazio-prozesuaren azalean geratzen dira: derrigortasun-datak, euskara-ikastaroak, hizkuntza-eskakizunen egiaztapena...
- Testu elebidun piloak sortzen da, hala nola errotulazio eta herritarrentzako inprimaki eta informazio-orri elebidunak, aldizkari ofizial eta aldizkari korporatibo nahiz urteko memoria elebidunak..., halako modukoak badira ere.
- Ebaluazioak, diagnostikoak bezala: estatistikak, datu-taulak, ehunekoak...

Oinarrizko baliabideak ere jartzen dira batzuetan, bestetan ez, hala nola nominan deialdiak gestionatzen dituen teknikariren bat, beharbada itzultzaile bat edo taldetxoa, gehie-

netan gutxiegi (Manjon, 2009). Bizitza garestia denez, eta badagoenez hizkuntza-normalizazioa baino premia handiagorik, onuragarriena itzultzailea den normalizazioko teknikaria edukitzea da, nahiz eta normalizazioaren itsasontziari torpedoa jaurtikitzea bezalakoak izan. Esan nahi baita, betiko modura, baliabide nahikoak egotea eta behar bezalakoak izatea dugula normalizazio-prozesu baten osasuna neurtzeko irizpide garrantzitsuetatik bat.

Osakidetzan, adibidez

Eusko Jaurlaritzako Osasun Sailak Osakidetzaren normalizazio-planaz hausnartzen hasteko unea zela erabaki zuenean, euskara-teknikarien talde bat osatu zuen ardatz nagusien gainean gogoeta egiteko. Orduko agintari batek teknikariok zetorkeen arriskuaz ohartu zituen: «Ez izorratu Osakidetza». Euskararen normalizazioa mehatxu serio bat izan da beti.

Osakidetzako Zuzendaritzak argi izan du normalizazioak, botere-arazoak sortzen dituenek, talka egin zezakeela osasunaren arloko aginte soziala duen boterearekin, batez ere, botere medikoarekin. Horren froga begi aurrean zeukan —Osasun Saila bera—, eta behartuta sentitzen zen begi-ertzetik beste batzuei begiratzeri: sindikatu medikoari (SME), Medikuen Elkargoei eta lanbide horretako elkarte batzuei. Haiena da hitza, haien diskurtsoek eta interesek agintzen dute, eta noski, epaileak salbu, ideologia, balio eta diskurtso nagusiekin identifikatuago daude beste edozein lanbide eta estamentu baino. Osakidetzan normalizazio-dekretuaz eta planaz arduratu behar zuten agintariak argi zeukaten botere medikoa saihestu ezik, ez zela euskara-planik egongo. Kontua ez zen bakarrik estamentu medikoak, oro har, duen interes eskasa; horretaz gainera, medikuen munduan ahalik eta gutxien sartu behar zen eskua.

Eta noski, agintariok kontzienteak ziren euskararen aliatu gutxi eta etsai ugari aurkituko zutela sindikatu korporatiboetan (erizaintzakoan (SATSE) edo erizaintzako laguntzaileen

sindikatuan (SAE); berdintsu sindikatu espainoletan). Bestalde, bertoko sindikatuak arriskutsuak izan zitezkeenez, eragile guztietatik urrundu ziren plangintzaren arduradunak. Osakidetza agintaritza saiatu zen, bakartasunetik, oreka hipotetikoak bilatzen. Azkenik, ahalegin eta buruhauste handiekin, eta katramila ez gutxi —merezimendu handia aitortu behar baitzaio lantegi latz horri lotu zitzaion arduradunari—, Osakidetzan euskararen erabilera normalizatzeko dekretuak argia ikusi zuen; euskara-plan orokorrak handik urte bira.

Ikuspegi horretatik, lorpen handia izan zen. Ezinezkoa zirudiena, hau da, aliatu barik eta estamentu medikoak galarrabi gabe, euskararen erabilera normalizatzen hasteko prozesua abiaraztea, eta gerokoak gero. Baina bidean egindako sakrifizioak errotik murriztu zituen plangintzaren aukerak. Ez zen txiripaz jazo 67/2003 Dekretua eta 2005eko Euskara Plana inolako zalapartarik gabe onartzea. Bide-sari lar garestia zegoen ordainduta: plangintza normalizazio-bideetatik landa kokatzea, alegia, aginte-guneetatik lekora, Osakidetzakoak nahiz Osasun Sailekoak barnean. Halatan, normalizazio-arauak eta plangintza diseinatu zirenean onartutako hesi berekin bideratu ziren gero: Osakidetzako Giza Baliabideetako Zuzendaritzara mugatuta eta jarduera asistentzialari lotutako zuzendaritzek eta zuzendariordetzek inolako esku hartzerik gabe.

Horiek horrela, funtzionalki, zuzendaritza-egiturarik ahularen ardurapean geratu zen Euskara Plana, eta, aitzitik, paradoxikoki, euskararen erabilera normalizatzeko neurriak beraren mendean ez zeuden egituretan ezarri, bete eta jarraitu behar ziren.¹⁰ Funtsezko kontraesana begi-bistakoa da. Ereduari jarraiki, berdintse gertatu da Osakidetzaren osatzen duten erakunde (ospitale, eskualde...) guztietan. Salbuespenak egon dira, ohorez aipatu beharrekoak, hala nola Gurutzetako Ospitalea eta Donostiakoa, baita ahalegin handiak egin dituzten pertsonaleko zuzendariak ere, Bermeon eta Donostia Ospitalean kasu. Haatik, konpromiso eta sentipen pertso-

nalek eragindako jarrerak izan dira, ez goitik sustatuta. Era-kunde horietan ere emaitzengatik ezin bolanderarik jaurtiki, boterea ez baita inoren monopolioa, ezta gerentziena ere.

Horren ondorioz, Osakidetzako Euskara Planaren kudea-keta ez ezik, ardura ere Giza Baliabideetako Zuzendariorde-tzara mugatuta geratu da, eta bereziki, haren mendeko Eus-kara Zerbitzura, euskararen normalizazioa Zerbitzuaren ja-bego eta eginbeharra bailitzan, eta era berean, tokian tokiko euskara teknikariena. Oker ez banabil, zoritxarreko egoera hori beste administrazio askotan ezaguna da oso.

Nolanahi ere den, deskribatzen ari naizenaren ondorio ja-kinak arreta pixka batez atzeman ditzake irakurleak, Euskara Zerbitzuak 2009an egin duen ebaluazioan, zenbait formalis-mogatik ere. Hurrengo ataletan begirada bat botako diogu ebaluazio horri, baina ez bertan esaten direnak hona ekartze-ko xedez, baizik eta lantzen ari garen ikuspegi makroa abe-rasteagatik. Alta, Euskara Zerbitzuaren ebaluazio-txostena bera irakurtzea biziki gomendatzen dugu.

Ostrazismoaren itzala

Panorama hau marrazten du ebaluazio-txostenak Osaki-detzako zuzendaritza-organoen jarrerari dagokionez:

Oro har, zuzendaritza-talde guztien inplikazioa apala izan da eta transbertsalitate falta izan dute. Erakunde gehienei Euskara Planari buruz atentzioko unitateetara eta unitate asistentzialetara heldu diren erabakiak pertsonaleko zuzen-daritzak helarazi dizkie, erakundeetako ohiko hierarkia aginte-kateak bazterrean utzita, eta horrek Plana unitateeta-tik kanpokotzat eta unitateen jarduerarekin lotura gabeko-tzat hartzea ekarri du.

Eta ondoren gehitzen du Zuzendaritza Nagusiak —Era-kunde Zentralak— lidergorik izan ez duenez, bere mende-ko zuzendaritzen motibazio eskasa gehiago makaldu duela; horrela, Erakunde Zentrala aurkari bihurtu da, erreferen-tzia eta eredu izan beharrean: euskara-plana ez da inolaz ere enpresaren plana izan. Ondorio makurrak izan ditu horrek,

zeinahi mailatako arduradunek eta langile arrunt askok pentsatu baitute euskararen normalizazioak ez duela berarekin zerikusirik. Horrela, uste orokorra izan da euskara pertsonaleko organoen gai partikularra dela, eta horren barruan euskara-zerbitzu edo teknikariarena.

Horregatik, gehienetan, euskararen gaineko guztia pertsonaleko arduradun baten mahaira heldu eta bertan zirkinik egin gabe geratu da, benetan bideratzeko erantzukizuna eta ahalmena duten arduradunengana heldu gabe, haien agintepeko unitateei bazegokien ere. Langile arrunt askok, giroa ezagututa, berdintsu jokatu dute. Eta ez da arraroa izan pertsonaleko arduradunak berak ere irizpide berarekin jokatzea. Nolatan? Euskararekin loturiko guztia ukitu gabe normalizazioko teknikariarengana bidalita, berak ahal bezala konpondu edo zakarrontzira bota zezan.

Irudi batean biltzeko, esan dezadan ezen, euskararen normalizazioa agintetik ahalik eta gehien urrundu denez, hainbat erakundetan ostrazismora bidali dela, edo indiarren erreserbara, eta eskuarki, erabakiguneetatik baztertu egin dela. Horren ondorioz, planaren gauzatze maila epidermiko izan da gehienetan, halako moduan non erabileran funtsezkoak edo oso eragingarriak diren neurriak hartu gabe geratu baitira.¹¹

Euskaldunak ezinbestekoak: normalizazioaren autokudeaketa

Guztiarekin ere, hutsune larri horiek ez dute arazoaren tamaina ematen. Ondorio okerra aterako genuke pentsatuko bagenu konponbideak goitik etortzen direla —boterea leku guztietan dago, Jaungoikoaren antzera— eta, beraz, nagusien konpromisoaz eta jarrera aktiboaz xedeak erdietsiko genituzkeela. Nire irudiko, Gurutzetan edo Donostiako Ospitaleen adibide onari jarraiki¹² erakunde askok zuzendaritza-mailako lidergo sendo bat ezarri balute ere, hobekuntza nabarmen batzuk egingo ziren arren, aurrerakuntzak gutxi-

tan izango ziren sendoak. Munduko planik onenak ere, gizar-teari dagokionean, ezin du gizartea ordeztu, hots, emaitza baldintzatzen duten sektoreen arteko interakzioa.

Edozein tokitan, nahiz erakunde nahiz elkarte nahiz auzo izan, euskaldunek nolabaiteko errealitatea izan behar dute —nolabaiteko boterea— euskararen erabilerak aurrera egingo badu, eta ez antolakuntzaren goialdean edo erdian bakarrik; gure kasuan, oroz gain, behealdean behar ditugu. Peruren egia dirudi, baina sarritan ahaztu egiten zaigu. Euskaldunik gabeko eremuetan hartzen diren neurriak abstrakzio hutsean geratzen dira, hasieran bertan edo gerotsuago, agintarien asmoak onak badira ere. Euskaldunek beren presentzia, jarduera eta demandekin baldintzatu behar dituzte erdaldunen jarrera eta jokabidea, euskaldunen eskakizunei erantzun eta normalizazio-prozesuak ekarritako errealitate berriaren arabera egokitu daitezten. Baldintzatu beharrekoak erdaldun guztiak dira, hala lankideak nola erdiko arduradunak edo zuzendaritzako kideak ere, baina bereziki erditik gorako ardura dutenak.

Betekizun hori gogoan hartu beharrekoa da herritarreki-ko harremani edo barruko harremani bagagozkie, erreferentzia aldatuta: batean herritar euskaldunen eta funtzionario erdaldunen —edo erdaldunduen— arteko elkarrekintza izango da giltzarria, bestean langile euskaldunen eta lankide erdaldunen edo arduradunen artekoa.

Horiek horrela, itxuraz haratago doan euskara-planaren estrategia nagusiak euskaldunak bildu eta boterez hornitzea izan behar du, alegia, eragiten duen errealitate bihurtzea, eurak izan daitezten normalizazio-prozesuaren ardatza. Horretarako, ezinbestean euskaldunek izan behar dute benetako aitzindariak, beste maila batean administrazio-organo batzuek lidergo instituzionala kudeatzen badute ere. Euskararen erabilera haziko bada, euskaldunen guneak izan behar du oinarri, bertatik zabalduz joan dadin. Euskarak erdaldunen edo erdaldunduen artean ez du aurrera egingo, zenbait sasi-aurrerapen iragankorreatatik ere.

Euskaldunek hitza berreskuratzekeo prozesua da normalizazioa, hasieran esan dugunez. Teknika desberdinak balia daitezke euskaldunak biltzeko, hala nola komunikazio-zirkuluak, akuilu-taldeak, hobekuntza-taldeak... Baina tolesgabeak ez bagara, berehala konturatuko gara, Administrazioan, enpresa pribatuetan ez bezala, horrelako ekimenak nekez aterako direla aurrera, Administrazioak bultzatuta behinik behin. Aitzitik, normalki, Administrazioak oztopatu edo galaraziko ditu —botere-arazoak berriro—, bere kulturaren aurka bete-betean baitoa lerro hierarkikotik kanpoko langile-antolakuntzak onartzea, non eta ez diren tradizioan borroka ugari eta latzen ondoren finkatutako antolakuntza sindikalak.

Gauzak horrela, komunzki, ekimen sozialetik abiatu beharko da benetako normalizazioa, euskaldunen bateratze-tik hasita. Pausoak benetakoak izango badira, ekimen sozialak eman beharko ditu, batzuetan erakundeko zuzendaritzaren laguntza eta bermeaz, gehiagotan haren kontra, eta beste aurkari batzuk ere aurrez aurre dituela. Euskararen normalizazioa bultzatu nahi duten sindikatu eta elkarteetako partaideek bat egin behar dute eraikuntza-bide horrekin, eta euskaldunen autoantolakuntza eta lidergoa babestu.

Eskarmentuz dakigu plangintzan gogotik murgiltzen ez den zuzendaritzak azaleko neurriak baino ez dituela hartzen, hala nola erabilera-irizpideak orri batean banatu, baina irizpideon betetze-maila kontrolatu eta jarraipenik egin gabe; agian langileak kafe-aldian euskaraz egin dezaten elkartzeko oniritzia emango du, ordea, biltzeko inolako erraztasunik eman edo enpresaren aldetik denborarik jarri gabe; testu-itzulpena gutxi-asko bultzatuko du, langileen jardura guztiz erdaldunak berdin jarrai dezan... Horrenbeste behintzat egin dezakete eragile sozialek, eta emaitzak nekez izango dira eskasagoak.

Helburua ez da gatazka bila ibiltzea, ez zuzendaritza, ez langile erdaldun ez eta beste eragile batzuekin talkan, baina ezta besterik gabe ekiditea ere. Zuhurtasuna eta buru-argitasuna bertute baliotsuak izanik, euskara-plan ofizialek sortutako baldintzak baliatzeko modukoak izan daitezke hain-

bat kasutan, batez ere agintariak zintzo jokatzen badute. Nolanahi ere den, berriro pellokeria bat esanda, euskararen normalizazioa, euskaldunen botere-berreskuratzea denez, ez da erdaldunen eraginez etorriko —erdal munduko erakundeetatik kasu—, euskaldunek bilatutako aldaketa sakon batetik baizik. Horrenbestez, normalizazioa euskaldunek autokudeatu beharrekoa da, eta, horrela, euskara-planek ere, arrakastatsuak izango badira, hein handi batean, euskaldunek kudeatuak izatea eskatzen dute.

Itzulpengintza normalizazioa ekiditeko tresna

Testugintza elebiduna izaten da euskara-planetako atalik arrakastatsuen, garaitza pirrikoa ordea. Administrazioek batez ere testu-itzulpena bultzatzen dute, langileen jardura guztiz erdaldunak berdin jarrai dezan, ez baitute inolako asmorik normalizazioak eskatzen duena egiteko: euskararen erabilerrari tokia emanaz, lan egiteko modua aldatzea. Horrela, itzulpenarekiko menpetasuna erabatekoa izaten da. Plangintza ego-ki batean ere itzulpenak berebiziko tokia izango luke euskararen erabilera suspertzeko lanean; haatik, normalizazioaren ordezkari erabiltzen dela kausa, sendagarria pozoi bihurtzen da.

Horrenbestez, euskara-erabilera itzulpenaz ordezkatzeko da. Sarriegi teoriarik euskaraz jarduteko gaitasuna eta betebeharrak duenak ez du egiten, eta itzulpenak estaltzen du gabezia, inork konturik hartu gabe. Bide horretatik ere Administrazioaren funtzionamendu sasi-elebidun batera heltzen denez, zentzurik gabe geratzen dira hizkuntza-eskakizunen sistema eta euskara ikasteko deialdiak. Itzulpena euskararen indartze soziala ekiditeko baliatzen dute administrazio-organismoek (Manjon, 2008: 60-61).

Egoera hori, jakina, Osakidetzako Euskara Planaren ebaluazioan ere atzemango dugu. Testu elebidunen ekoizpena itzultzaile baten eskuetan utzita, goitik behera huts egiten du langileek eurek testua nolabait sortu behar dutenean, oso oinarrizkoa bada ere, hala nola inprimaki bat euskaraz be-

te, esate baterako, data euskaraz jarritz. Horregatik, langileek sortutako kartelak —ordenagailuz egin eta plastifikatuta esekitzen diren horiek— ia beti erdaraz aurkituko ditugu, eta horrelaxe agertuko zaizkigu zerbitzu eta zentroetako barruko telefono-gidak, ordutegiak eta antzekoak. Jakina, herritarrentzako testuak izaten dira itzulpen-ahaleginaren xedea, ez hainbeste euskaldunen eskubideen amoreagatik, nola baita agintariek eta politikariek biziki maite duten marketingatik, eta noski, arauari zor zaion errespetuagatik.¹³

Normalizazio-planaren errealitate soziala beste datu batek ere erakusten du: medikuen jarduera eremura hurreratu ahal behera doa testu elebidunen ekoizpena, baita itzulpen bidezkoa ere. Ebaluazio-txostenak dioenez, unitate asistentzialetan nabarmenki egiten du behera testu elebidunen ehunekoak, are gehiago arreta espezializatuan. Hori horrela izanik, erakundearen irudiari lotutako testugintza da gehien zaintzen dena: errotuluak, logoak, argitarapen nagusiak... Beraz, irudia da garrantzitsuena, euskararen erabilera sinbolikoa. Garrantzia du, noski, estatusari eragiten dion heinean; baina, egunerokoan, elebitasun horrek gutxi eragiten du erabileran.

Testuetan, berriz, ohikoa denez, triskantza izugarriak aurkituko ditugu, euskaldunetikiko begirune eskasa erakusten dituzten inprimakiak, errotuluak, kartelak..., zaharrak eta berriak. Herritar gehientzat balekoak izanik, ez du merezi horretan gastatzea, nahiz eta akats ugariak eta batez ere itzulpen gaiztoek euskaldunak uxatu irakurketatik, eta horrela, hiztun-herri ahularen egoera gaizkitu.

Esan gabe doa, euskal hiztun-herria zenbat eta indartsuago, orduan eta gehiago egiten duela egoerak hobera, Osakidetzan bezala edozein administrazio, herri eta elkartetan ere.

Hizkuntza-eskakizunak

Hizkuntza-eskakizunen sistemaren ondorioak, tamalez, sakonki eztabaidatzeko modukoak dira, agian, ez berezko izaeragatik, nola baita euskara-plan desbideratuotan teorikoki

on-egile dena gaizkile bihurtzen delako. Ez dezagun ahaztu sistema bateko osagarri baten funtzioa sistema osoaren araberakoa dela eta, horrela, osagai berak beste sistema batean esangura eta funtzio oso desberdina izaten duela. Halatan, hizkuntza-eskakizunen sistemak oso funtzio desberdinak izan ditzake plan desberdinetan, teoriarik gauza bera izan arren, alegia, plan batek euskararen normalizazioan aurrera egiten badu edo euskaldunen suspertzea hesitzen badu.

Nolanahi ere, Osakidetzaren adibidearekin jarraituz, espainiar abertzaletasunetik egin izan den kritika nagusitik hasiko naiz: euskararen ezagutza eskatzeak herritarren interesak kaltetzen dituela, sistemaren etorkizuna oztopatuz eta zerbitzuen kalitateari kalte eginez. Kezka handi horien gainean, baieztapen garrantzitsu hau egiten du Osakidetzaren ebaluazio-txostenak:

Hala ere, derrigortasun-data iraungita duen lanpostua lortu ahal izateko, dagokion hizkuntza-eskakizuna egiaztatu beharra dago. Honakoa ez da berez arazoa izan sistema honek; izan ere 2006. urteko lan-eskaintza publikoko lanpostu ia guztiak zegokien hizkuntza-eskakizuna lortua zuten kideek bete zituztelako.

Beste alde batetik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak Osakidetza profesional sanitarioez hornitzeko ahalmenari kalte egin dionik; izan ere, osasun arloko langilerik ez egotea arazo orokorra baita Osasun Sistema Nazional osoan, eta, gaur gaurkoz ez dago esaterik Euskal Autonomia Erkidegoan gabezia handiagorik dagoenik lanpostu zehatz batzuetarako hizkuntza ofizial biak jakin behar izatearen ondorioz, ez baitago hori egiaztatzen duen azterketa fidagarririk.

Ildo beretik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak deialdi ezberdinetan hautatutako langileen kalitate profesionalean eragin kaltegarririk izan duenik, eta are gutxiago, fakultatibo sanitario urriko egoera honetan.¹⁴

Horretaz oso bestera, ondoren datuak emanaz frogatzen du langile euskaldunen hautaketak mesede egin diola sistemari, zerbitzu hobea eskain dezaketen langileak aukeratuz, kalitatearen maila altxatzen laguntzen dute eta.

Jakina, hizkuntza-eskakizunen sistema milaka erdaldun euskara ikastera behartu dituenek, ikasketa hori jo izan da

erdaldunek plana dela kausa ordaindu beharreko bide-saritzat. Alta, irudipen hutsetik asko du ikuskera horrek. Estatistikarik ez badago ere, edonork ikusten du aukeraketa-proba masiboak gaindituta lanpostu finkoa lortzen dutenen artean mila asko direla, gehien-gehienak, jatorrizko erdaldunak. Hizkuntza-eskakizunak lehiaketa gogortzen du, noski, baina, normalean, gaitasun, ekimen, esfortzu gehiago egiteko moduan dauden hautagaien alde. Horrela, batez ere erdaldunen arteko lehiari eragiten dio, aukeraketari bere funtzioa betetzen lagunduz, zein baita izangai gaituagoak apalagoetatik bereiztea. Edozelan ere, kontsolamendu eskasa euskaldunentzat.

Bestalde, afera honetan arrantza egiten duten erdara zaleek (Vocentok, Rafael Bengoak, besteak beste) argigarri bi ez dituzte balioesten: batetik, hezkuntza-sistemak herritar guztiei aspalditik eskaintzen diela ikasketak euskaraz edo ele bietan egiteko aukera eta ehun mila batzuek horrela egin dutela azken hogeita bost urteetan; bestetik, uste baino euskaldun gehiago ibiltzen dela hizkuntza-eskakizuna ezin egiaztatuta, eskakizunen edukia ez baita bereziki samurra euskaldun zaharrentzat. Eta, azken finean, zein da lanpostua lortzen duten jatorrizko euskaldunen ehunekoa? Normalizazioaren etsaiek gertakari txikiak hanpatuz sortzen dute komeni zaien diskurtsoa, oso arrakastatsua izan ere, hedabideak eskueran dituztela: *informazio-askatasuna* deritzo.

Hori horrela izanik ere, ez nuke zuzen jokatu aipatuko ez banitu Osakidetza barruan dauden langileek, urtetsuak asko, lanpostuz mugitzeko edo interinitate luzeak gainditzeko dituzten trabak. Berrero ere datu biri erreparatu behar diegu: bat, maila honetan, hizkuntza-eskakizunen sistemak ia hein berean oztopatzen ditu erdaldun eta euskaldunen asmoak; bi, langile batek ere ez du lanpostua galdu, ezta lanpostutik gogoz kontra mugitua izan, euskararen ezagutza derrigorrezkoa delako eskakizuna egiaztatuta ez edukitzeagatik. Horretaz oso bestera, batzuentzat abagunea izan da nahi zuten lanpostu-aldaketa egiteko.¹⁵

Atalaren hasieran aurreratu dut ez daukadala eragozpen teorikorik hizkuntza-eskakizunen sistemari dagokionez, baina, hala ere, teoriaren aplikazioak, kasuan-kasuan egokia izan dadin, ezinbestean koherentea izan behar du sistema-ekin. Eta horixe da gertatzen ez dena, ez Osakidetzan ez administrazio askotan. Ebaluazio-txostenak dioenez, Euskara Planaren xedeak dira hizkuntza-eskakizunen sistemaren sostengua, Osakidetzaren kasuan, euskararen erabilera areagotuz zerbitzuaren kalitatea hobetzea eta herritarren eskubideak bermatzea, harik eta Osakidetzaren jarduera guztietara arian-arian erabilera hedatu arte. Aitzitik, plan errealeko xedeak beste batzuk direnez, albo-ondorio larriak gertatzen dira eskakizunek eskuratutako onura batzuen ondoan: euskara pixka bat ikasi orduko berehala ahaztu duten hamaika euskara-agiridun izatea, nekez azal daitezkeen eragozpenak langileen ibilbide profesionalean jartzea, agiria edukita euskaraz egiteko beharrik ez dagoela kultura arrunt bihurtzea, euskararen izenean dirua xahutzea. Eta labur esanda, euskara-planak itxura hutsa direla, batzuentzat kaltegarriak euskaldunentzat onuragarriak izan gabe. Askoren ahotan, gai ideologiko garbia, alderdikeria.¹⁶

Bestalde, baliteke hizkuntza-eskakizunen edukia ere egokia ez izatea. Administrazioak gehiegi razionalizatu du sistema, eta hasieran esan dudana bezala, arrazoiak desberdintasuna gorrotatzen du. Hizkuntza-eskakizunak Administrazioako lan-jardueraren berezitasunei erantzuteko sortu zirenez, ulertzen zen edukiaren aldetik egokituak izan behar zirela, bestela EGArekin nahikoa izango baitzen. Horregatik, Hezkuntza eta Ertzaintza sistematik kanpo zeudela, Jaurlearitzak ekidin nahi izan zuen Osakidetzak bere bidea egitea. Horrela, Kultura Sailak eta Osasun Sailak Administrazioako sistema ezartzea erabaki zuten osasun-zerbitzuen arloan ere, nahiz eta osasun-jarduera mundu administratibotik lekutan egon. Arrazoi totalitarioa da: bat zenbakia maite du.

Era berean, bigarren eskakizuna ezarri zuten langile gehien-gehientzat. Eskakizun horren ahozko maila gutxie-

gi da lanbide askorentzat, non eta jatorrizko euskaldunak ez diren, eta aitzitik, idatzizko maila gehiegizkoa izaten da beste lanbide askorentzat, hala nola zeladore era erizaintzako laguntzaileentzat.

Nire aburuz, Osakidetzak badu gorputz nahikorik bere sistema izateko, jardueren arabera, nahiz kanpoko eske- ma razionalizatzaile batzuekin bat ez etorri, une honetan, ezagutza-maila desberdinen egiaztapena homologatzen duen Europako markoarekin edo euskaltegien programekin. Sistemok Osakidetzaren premietara makurtu behar lirateke eta ez alderantziz. Iruditzen zait, eskuarki, euskararen normalizazioa zinez bilatzen duten planek aniztasuna eta malgutasuna gehiago beharko dituztela ezen ez goitiko antolakuntza orokor koherenteak.

Prestakuntza

Hizkuntza-eskakizunen gaiak artez garamatza prestakuntzaren eremura. Ebaluazioak adar biko zalantza bat mahairatzen du, hizkuntza-eskakizunen edukiei buruzkoa eta Osakidetzako langileei euskara ikasteko eskaintzen zaizkien ikasketa-eredu eta moduluen gainekoa, langileen batez besteko adina dela, lanaldiak direla, jarduera-motak direla, librazioen iraupena dela.

Osakidetza berezko hizkuntza-eskakizunen sistema batez hornituko balute, agian berezko ikaskuntza-curriculum bat behar luke, eta baliteke hein batean irakaskuntza-entitate bereziak ere behar izatea. Izan ere, teknikari batzuk Osakidetzako normalizazioari buruz gogoeta egiten hasi ginenean IRALE-ren moduko bat antolatzeke aukera izan genuen ideien artean, baina Zuzendaritzak berehala eta erabat baztertu zuen. Dena dela, sakonago aztertu gabe ezin dugu baieztatu, zenbait egokitzen eginda, euskaltegien sareak ezin horni lezakeenik osasun-arlo publikoa irakaskuntza-sistema berezko batez.

Gaiari behar bezala heltzeko, nago ikuspegi orokorrako bat behar dugula. Konstatazio batez has gaitezten: langileen

ikasketa-prozesua lan-prozesutik guztiz kanpo burutzen da, halako moduan non langile euskaldundu berriak lanpostura heltzen denean beste prestakuntza mota bat behar izaten baitu, aldez motibatzeke, aldez beldurra kentzeko, aldez ezagutza egokitua bereganatzeko. Trebakuntza deritzo adabaki horri. Afera hori bakarrik balitz, gaitzerdi, zeren, gainera, lantegitik kanpo ez ezik, euskal kultura eta herri-erreferentzia orotatik landa ere egiten baitu ikasketa hori (Odriozola, 1998: 69-78). Hortaz, euskara abstrakzio huts batean ikasten da, kultur eta erabilera-testuinguru barik, baina erdal munduaz inguratuta. Prestakuntza-eredu hori zail da funtzionatzen. Arazoa makala ez denez, konponbideak ere ez dira osoak izango, kasurik onenean ere.

Aurrera segi aurretik komeni da kontzeptuzko arazo bat eztabaidatzea, tradizio luzea eta aitaponteko itzaltsua dituen: erdaldun baten ikasketa-prozesuak motibazioa → ezagutza → erabilera kateari jarraitzen diola. Haatik, logika huts batetik haratago, ez dirudi erabilera ezagutzaren atzetik datorrenik, hizkuntzaren ikasketa erabilerari hertsiki lotuta dago eta. Begi-bistan dago euskaltegiaren hormen artean bereizezinak direla, baita gizartean bertan ere. Salbuespenak dira euskara euskaltegian ikasi eta ondoren lagunartean, sendian, auzoan..., erabiltzen hasten direnak, euskaltzale sutsu batzuk baino ez. Euskaltegiaren eta gizartearen artean eten hori gertatzen denean —eta hori da ohikoa—, euskaldunik ez da sortzen. Erabileraren etena euskal gizarte eta, beraz, kulturarekiko etena da.

Horiek horrela, nire aburuz, euskara-plan batek, euskararen normalizazioari begira eragingarria izateko, ikaskuntza-erabilera binomio hautsezin hori lerro estrategiko nagusien artean kokatu behar du. Erabilera errealetik eta euskal hiztun-herritik abiatu ezik euskalduntze-prozesurik ez da izango, euskaldun berria ez baita euskal gizarteko —eta lantegiko— kide bihurtuko. Nola izango da hizkuntza bateko hiztuna hizkuntza horren hiztunen taldean sozializatuta ez badago? Eta, zertzeladak zertzelada, oinarri berak balio du adminis-

trazioetako planetarako: euskaldun-gai berriak, eta euskaldun ahotsa berreskuratu behar duen euskaldunak, euskaldundu ahala, euskaldunen artean bilatu behar du tokia, euskaldunen sarean, edo gutxienez gune euskaldun baten inguruan. Hori horrela ez bada, agiridunak bakarrik izango ditugu, euskaraz egiteari uko egiten diotenak, baita herritar euskaldunak telefonoz edo zuzenki Administrazioa bertaraten direnean ere. Garaitzak, izatekotan, pirrikoak izango dira, esfortzu handiz lortutakoa laster aienatuko baita, presioa jaitsi bezain fite.

Horregatik, ebaluazio-txostenak dioenez, langileen prestakuntza iraunkorrek eta trebakuntzak izan behar dute lehenetasuna, baina ez adabaki bezala, ez trebakuntzaren kasuan behintzat. Ikasketa-prozesua trebakuntzarekin batera gauzatu behar da, ahal den neurrian, langilearen berezko kokapen edo unitatean, antolakuntza berezi baten bidez edo euskaltegia lantokira ekarrita. Gaitasuna erdi galduta daukan langile agiriduna —hizkuntza-eskakizuna egiaztatuta daukana— modu berean euskaldunduko litzateke.¹⁷

Erronka handia, konplexua eta zaila, baina euskalduntzearen neurrikoa. Ondorioa hau da: ikasketa- eta hizkuntza-eskakizunen sistema premisa horietatik pentsatu eta eratu behar da, euskaldunak ugaritzeko xedeari begira. Utopiko samarra irudi lezake, baina ez da gutxiago euskara-planei eskatzen dieguna. Oso administrazio gutxi egongo dira prest ildo horretatik abiatzeko, eta Administrazio Orokorra inolaz ere ez. Azalpena, euskaldungoa berrindartzeko erakusten duten interes eskasa edo prestakuntza mota horren kostu handia ez ezik, Administrazioaren izaera razionalista ere bada, ikuskerak horrek debekatzen diolako eskema bakar batera murrizten ez den oro. Arrazoiaren azken xedea bat zenbakia da beti.

Eremu malkar horretan, eragile sozialek, apika, normalizazioaren sustatzaile bakarrak izango direnez, badute lanik: ahaleginak egin beharko dituzte erakundeko euskaldunen taldeak (komunikazio-zirkuluak...) trebakuntzarako tresna ere izan daitezen, zeren talde horiei esker, langile euskaldu-

nek etengabeko harremana izan baitezakete euskara ikasten ari direnekin. Izan ere, komunikazio-talde edo zirkuluek plangintzaren ardatza izan behar dute. Administrazioak horrelako antolakuntzarik onartzen ez badu —gehienetan hori gertatuko da— taldeak eragile sozialek berek sortu behar dituzte.

Sindikatuak planean

Sindikatuetan, abertzaleak izanik ere, euskaldunak ez dira nagusi, kopuru eta portzentajeak alde batera utzita. Alderdietan berdintsu geratzen da. Euskaldunek badute lanik parte hartzen duten elkarteetan bere egoera *normalizatzen*. Orobat, sindikatuak oso ikuspegi okerra izaten dute euskara-planei buruz, neurri batean aurrekoaren ondorioz. Bitxia badirudi ere, sarritan, ideia nagusietan bat etortzen dira Administrazioako agintariekin: euskara-planen muintzat jotzen dituzte hizkuntza-eskakizunak, derrigortasun-datak, hizkuntza-eskakizunen egiaztapenak eta ikastaroak (liberazioak). Eztabaidak kuantitatiboak izaten dira, ez kualitatiboak. Ikuskera hori normalizaziotik urrun dago oso. Horregatik, lehenengo eta behin saioak egin behar dira sindikatuak normalizazioa zertan den ikus dezaten.

Ez da harritzekoa euskararen erabilera eskasa sindikatu eta pertsonaleko zuzendaritzen harremanetan, ahozkoa batez ere, ebaluazioak erakutsi duenez. Beraz, txostenak proposatzen duenez, ez legoke batere txarto sindikatuak, konpromisoak hartuz, erabilera-itunak izenpetuko balituzte erakunde guztietan pertsonaleko zuzendaritzekin dituzten harremanak euskalduntzeko joateko.

Guztiatik ere, ezin uka daiteke, eragozpenak eragozpen, euskaldunak sindikatuetan izan dezaketela indar gehien. Horregatik, euskaltzaleek sindikatuak modu egokian mugiarazi behar lituzkete, garrantzi handikoak izan daitezkeelako Administrazioan euskara-erabilera normalizatze alde-
ra. Lehenengo pausoa sindikatuetakoa euskaldunei normali-

zazioa ulertaraztea da, eta pauso hori emateaz batera, sindikatuan bertan eragile sozial bilakatzea.

Azken hitza

Artikulu honen hasieran baieztatu dut hizkuntza-normalizazioa luze-zabal ulertzeko testuinguru konplexuago batean kokatu behar dela. Orobat, esan dut hizkuntzaren ordezkatzeko-prozesua eta biziberritzea hiztun-herriaren botere-galtze eta berreskuratzean datzala, argi edukita boterea ubikua, eraginkorra eta konplexua dela, hots, alde soziopolitiko, sozioekonomikoa eta soziokulturala dituen zerbait. Euskal hiztun-herria, nonahi dagoen botere soziopolitiko, sozioekonomiko eta soziokultural baten gertakaria da. Hizkuntza-jarduera, hitza, erkidegoaren boterezko agerpen linguistikoa da, haren *logos*-indarraren azalpena, zentzu zabalean, mundua berbaz eraikitzeke modua (Wittgenstein, 1990: 123-124), munduaren berbazko materializazioa, haren pentsamendua. Gutxienez, euskaltzaleek argi eduki behar lukete, lankidetzak garrantzia handia izanagatik ere, mundu oro botere-lehiaketa batean sartuta dagoenez, eskuarki, euskaldunek eurek, lehiatuz, jorratu beharko dutela bere normalizazioaren bidea, alegia, hiztun-herria berreraiki, bizirik irauteko, boterearen alde guztiak gutxienerako proportzio batean berreskuratuz.

Gutxiengo bat gara, eta ahula. Gutxiagotze-prozesuak aurrera jarraitzen du. Iraultza burgesaren ondorioz, kapitalismoak desagertzeko arriskuan jarri gaitu, razionalizatu baititu indar produktiboak, merkatuak, ekoizpena eta horiei eusten dieten sistemak, politikoak, kulturalak, linguistikoak. Garapen burgesa globalizazio bat izan da. Orain, globalizazio hori aldi oligopolikora heldu da. Globalizazioaren fase honetan gure botere apur hori ere gal genezake, are gehiago, galtzeko bidean gaude, berezkoa baitu botere-sareak handitzea, zabaltzea, deslokalizatzea, hitz batean, botere-guneak urruntzea eta harremanak abstraktuagoak bilakatzea. Hortaz, he-

rriek gero eta kontrol txikiagoa dute bere bizitza erabakitzen duten gaietan. Galera hori, ordea, ez du beste herri-eraikuntza batek ordeztzen: mundu mailako erkidegoa, *Gizateria*, gure eldarnioetatik bat. Globalizazioa dekadentea da (Manjon, 2010). Alta, herriak eraitsi arren, globalizazioaren lehenengo hizkuntza-efektua hiztun-herri ahulek indartsuekiko duten mendekotasuna areagotzea da (Fishman, 2001).

Ataka horretan, nire aburuz, euskal hiztun-herriari aukera bakarra geratzen zaio: uholde berdintzaileari buru egin eta herrien biziraupena ziurtatzen duen beste zibilizazio baterantz hurbilduz joatea. Bide horretan lankidetzak eta alianztzak egon daitezke, baiki, gatazka; berriz, ezin izango da saihestu. Baikor izateko asmoz, esan dezadan kapitalismo oligopolikoa ez dela betirako eta agortze-zantzuak erakusten hasi dela; baina, guri dagokigunez, nahitaezkoa izango da euskal hiztun-herriak, autonomiaz, bere kontzientzia politikoa garatzea. Kontzientzia hori oinarrian, aitzindariak eskueran dauden tresnak eta abaguneak baliatu beharko dituzte. Administrazioetako euskara-planak aukera bat dira, jokatzeke eremu bat, baina tolesgabeak izan gabe, gehiengotan gutxi konponduko baitute.

Nolanahi ere, euskaldunok gara giltzarria, ez ekimen instituzionalak. Normalizazioa euskaldunok kudeatzen ez badugu inork ez du gugatik egingo, inork ez du eskuzabal bere boterea gurekin partekatuko. Errealitateak, neuk ikusten dudana modura, autokudeaketa eskatzen du. Horiek horrela, nire irudiko baliagarriak izan daitezkeen ideia operatibo batzuk laburtuko ditut:

- Euskal hiztun-herriak kontzientzia politikoa garatu eta euskal nazio izateko bidean jarri behar luke bere burua. Izan ere, esanak esan, kontzientzia politiko txikia du. Euskaldunen kontzientziak ez du autonomia nahikorik. Abertzaletasun orokorrak azpiratuta daukanez, ikuspegi lausoak du, ez du bere burua argi ikusten. Teoria politikoak luze-zabal erakutsi duenez (Zabalo, 2000), abertzaletasunak ez du hizkuntza nazionala ezinbesteko, beste

euskarri batzuk baititu. Abertzaletasunak, eskuarki, euskaldunak erreferentzia sinboliko gisa erabiltzen ditu, baina ez du bat egiten euskaldunen interesekin. Hori da euskaldunek atzeman behar duten errealitatearen alde erabakigarri bat.

- Kontzientzia nazionala, autonomia eta autokudeaketa garatzerakoan, euskaldunok ideologia hegemonikoari legitimitatea kenduz joan behar genuke, bestela harrapatuta geratuko baikara haren atzaparretan. Balio nagusiak gaintitzen edo birformulatzen hasi behar da (demokrazia, giza eskubideak, askatasuna, kultur aniztasuna...), irauteko beharrezko zaigun edukia emanaz. Gogoeta eta aitzindaritzaren intelektuala behar da horretarako, baina batez ere ideologia hegemonikoaren mitoei mozorroa kendu behar zaie eta ideologia dela argi ikusi.
- Ekologismoa, deshazkundera..., mota horretako mugimenduak eta teoriak, euskal normalizazioaren bidelagun izan daitezke, botere ekonomikoa, politikoa, kulturala eskualdeari itzultzearen alde egiten duten heinean, baina ez da horregatik pentsatu behar interes eta balio guztiak partekatzen direnik.
- Hizkuntza-politikek, fidatzeko modukoak izateko, oinarriko politika jakin batzuekin batera etorri behar dute, oinarri materialak jarri behar baitituzte euskararen erabilera sustatzen duten bizimoduak hezuramamitzeko. Oinarriko politika horiek kultur aldaketa sakona eragin ordez aurreko bidea sakontzen jarraitzen badute, hizkuntza-politika ezdeusa izango da, asmo onak gorabehera. Lehengo lepotik burua. Ildo beretik, euskaldunen botere linguistikoa indartzen ez duten euskara-planak ez dira fidagarriak, alegia, euskaldunak hizkuntza-aldaketaren ardatz hartzen ez dituztenak.
- Administrazio-planen testuinguruan edo horrelakorik gabe, euskaldunak izaki sozial bihurtzea da funtsa, euskaldunen presentziak, botere baten agerpena denez, beste botere guztiak baldintzatzen dituelako, zuzendaritza,

erdiko arduradunak, sindikatuak, langile erdaldunak. Beraz, ezinbestekoa da batzordeak, komunikazio zirkuluak..., antolatzea.

- Normalizazioak euskaldun-gune baten inguruan baka-rik egin dezake aurrera —Txepetxen *gune sinbolikoa*, nahiago baduzu—, bestela, normalizazio-neurriak abstrakzioan galduko dira. Hizkuntza-eskakizunen sistemak eta euskalduntzeak huts egiten dute, eta alferrik egongo dira geroan ere, non eta ez diren euskaldunen gunearekin lotzen. Inguru euskaldunetan baliteke langilearen gune horrekiko lotura erakundetik kanpo egotea, herrian, auzoan... Horrelakoetan, erakundeko gunea garrantzitsua bada ere, ez da ezinbestekoa izango. Ordea, Euskal Herriko egoera gehienetan, erakundeko euskaldunen guneak ez du ordezkorik izango. Nolanahi ere, normalki, arrakastaren neurria gune indartze horren hedapenak emango du.
- Xedea, agintariek oso jarrera ona dutenean (UEMAko herrietan kasu), euskara-planen *kudeaketa partekatua* da; jarrera epela edo txarra dutenean, aldiz, *autokudeaketa*. Erdal botereek euskara-planik egin ez edo eginda-koak bultzatzen ez dituztenean, tokian tokiko euskaldunen taldeak bere gain hartu beharko ditu eginbehar guztiak: erabilera-irizpideak zabaldu langileen artean, partaidetza-taldeak antolatu, langile euskaldunak herritarren aurrean identifikatzeko moduak, trebakuntza-taldeak... Eskarmentuak erakutsi digu agintari epelek sustatutako planetan helburuak itxuraz baino ez direla erdiesten, sinbolismotik haratago ez doan neurrian, edo kasurik onenean, oso maila apalean. Saiatuz gero, horrenbeste behintzat geuk ere lor dezakegu.
- Euskal guneen dinamika ez litzateke laneko gaietara bakarrik mugatu behar. Oso baliotsua izan daiteke dinamika hori euskal kulturaren eremuarekin lotzea, hau da, normalizazioa gizarte-kulturazko testuinguruan kokatzea; bestela, euskalduntzea abstrakzioan galtzeko arrisku bizian egongo da, erdal mundu material batek ingu-

ratuta. Kultur jarduera modu bitara bideratu liteke: bate-tik, erakundetik kanpoko ekimenen berri emanez eta haiekiko esteka bilatuz; bestetik, erakundean bertan euskal kultur dinamika bat sortuz. Erdal interesen arabera-ko planek euskaldunekiko etena bermatzen dute.

- Normalizazioa eraikitzeke prozesuan berezko aliatuak aurkitu eta bildu behar dira, laguntza eta babesa eman ditzaten: UEMA, Kontseilua, zenbait sindikatu, euskara-elkarteak, zenbait alderditako militante edo ordezkariak, herrietako hedabideak, zenbait zinegotzi... Egin beharreko lan bat, Euskal Herri mailakoa eta erakunde ba-koitzaren esparrukoa: aliatu horiei normalizazioaren izaera zein den ulertaraztea, haiekin estrategia egokiak argitzea, lehenetsiak zehaztea... Hezkuntza-lan handia dago egiteko. Mahai bat eratu behar litzateke hori guztia aztertzeke. Hala ere, hainbat kasutan baliteke lehenengo pausoa, edo aldi berekoa, euskaldunek elkarte horietako batzuetan bere gunea eratzea izatea, norbait izan daitezen, sindikatuen kasuan batez ere.

Ondorio orokor gisa, esango dut, nire iritziz, euskara-pla-nen gaineko sinestea alboratu behar genukeela, eta euskara-planak ardatz ez dituen pentsamendu-lerro berri batera hasiera eman. Orain arteko xalotasuna gaindituta, euskal hiz-tun-herriak hainbat arlotan bere burua kudeatzera jo behar luke, nahiz maila sozio-politikoan, nahiz maila sozio-kultu-ralean, nahiz maila sozio-ekonomikoan. Horrela, gomutan hartu behar genuke, funtsean, boterearen arazoa dugula au-rrean, eta halatan, ez dela nahikoa agintariak alde eduki-tzea, baina, orobat, kontra egotea ere ez dela eragozpena, boterea izari anitzekoa, nonahikoa, eraikitzailea eta, aldi be-rean, menderatzailea delako.¶

1. Osakidetzako Euskara Zerbitzu orokorrak egindako ebaluazio-txostenak partzialki eta manipulaturata argia ikusi zuen filtrazio baten bidez, *El Mundo* egunkariaren eskutik, hilabete asko Osasun Saileko arduradunen kuxan gordeta egon eta gero. Ondoren, dokumentua libre zebilela, berriro azaldu zen komunikabideetan, *Berrian* oraingoan, ebaluazioaren mamia eta zentzua ondo transmititzen zuen dossier bikain baten eskutik. Horiek horrela, Osakidetzako Zuzendaritzak eta Osasun Saileko agintariak behartuta ikusi zuten bere burua ebaluazio-txostena eragile sozialei aurkeztera, nahiz sindikatuei nahiz Legebiltzarreko alderdiei, azken kasuan bertoko alderdiek hala eskatuta.
2. Boterearen adiera hori klasikoa da. Aristotelesentzat, beharrezkoa da, ekintzarekin batera, gutxiago eraturako entitateetatik eratuagoetara igarotzea ulertzeko. Locke eta Hamiltonek duten boterearen nozioak jarduerarena biltzen du. Haien ustez, boterea edo indarra, aktiboa denean, zerbait egiteko ahalmena da, ekintza bat egitekoa. Boterea, zerbait egiteko ahalmena. Ikuspegi batetik, indarrarekin berdindu daiteke. Nahia, adibidez, potentzia aktibo bat da (Ferrater, 2004: 2.865).
3. Funtzioen galera kultu eta formalenetatik hasten da, jende aurreko funtzio gehienak galtzen dira gero eta, azkenik, familia barruko eta egunero-ko bizitzaren funtzioetara mugatuta geratzen da. Txirrotze hori *goitik* badator ere, ez dago kontraesanik antropologo askok deskribaturako egitate honekin: ia desagertu den hizkuntza batek errituzko funtzio estereotipatueta iraun dezake, hala nola tradiziozko kantetan eta kondairetan, otzizetan, konjurueta, atsotizetan...
Azken buruan, funtzio- eta erabilera-galerarekin lotuta, hizkuntza ahulak osagai linguistikokoak galtzen ditu, nahiz erabiltzeari uzten zaiolako nahiz hizkuntza indartsuaz ordezkatzen direlako. Galerok sistema fonetikoan eta morfosintaktikoan ere izan dezakete eragina, baina sisteman (lexikoan) geratzen dira lehenago eta indar handienaz. Mailegu eta kalkoen inbasioa da lehenengo sintoma, hizkuntza ahul dagoela eta ordezkatze-prozesua nola-ko intentsitatez gertatzen ari den erakusten duena (Siguan, 2001: 262-263).
4. Ideologia ahulen garaian gaude, hots, boterearen arazoari itzuri egin nahi diotenak, bereziki, botere politikoari dagokionez. Ideologiok, funtsean, aldarrikapenak gorabehera, kontsolamendu bidez gizabanakoari bizitza eramangarriago egin nahi diote. Ideologia ahuletatik, intelektualek, eta administrazioek, sasi konponbide idealistak proposatzen dituzte. Ideologia ahulen paradisuari, global-neoliberalak pentsamendua bere ezabatze-ko eskatzen digu: zeure bizitza izan, alegia ekoiztu eta kontsumitu. Gobernua, boteredun elkarte, batzorde, nazioarteko erakunderen ikuspegi nagusia. Eta, jakina, lantegitik kalera derrigorrez, gaztelania nahitaez eta euskara askatasunez.
5. Autore horien ekarpenak balio handikoak dira, eta gehien-gehienok haien ikasle eta jarraitzaileak gara. Arazoa ez da haien ekarpena, gure erabilera desegokia baizik, eta, horretan, pentsatzea teoria horiek aplikatuz normalizazioa erdietsiko dugula. Txepetxen ikasketa teoria kasu, nire irudiko, ondo dago faktore desberdinek ikasketa-motetan duten pisua kontuan

- hartzeko, baina, azken finean, planifikatzaileak gutxi konponduko du erdaldunek hasiera batean motibazio handia behar dutela esanda.
6. Fishmanek esandakoak gaurko gure garapen-eredura hurbiltzen ahalegindu naiz *Bat* aldizkariko artikulua batean (Manjon, 2009).
  7. Gogoratu Ockham-en arau metodologikoa, *Ockham-en labaina* delakoa: teoria bik, baldintza beretan, ondorio berak badituzte, bietatik sinpleenak du aukera gehiago zuzena izateko.
  8. Bada subjekturik? Friedrich Nietzschek, beste filosofo batzuen antzera, kolokan jarri zuen subjektuaren existentzia bera. Ondoren, estrukturalistek ere izate hori ukatu dute, eta gaur egun hainbat dira ikuspegi bertsua erakusten duten pentsalariak. Zientziaren ideia batzuk ere ez dabilta hortik urrun. Beraz, ez dezagun pentsa agintari, teknikari, intelektual batetik dioenak, zintzotasun osoz esanda ere, bere asmoa, xedea, pentsamen-dua erakusten dituenik. Nietzscheren argudioak, esate baterako, *Más allá del bien y del mal* liburuan aurki ditzakegu, 16, 17, 20 eta 54 ataletan bereziki. Haren ustez, «nia» eta subjektu oro adimenaren ariketa bateratzailerik bat baizik ez da, gramatikazko adierazpen bat duena: «Beste garai batean, hain zuzen, ariman sinesten zuten, eta era berean gramatika eta gramatikaren subjektuan: «nik» baldintza da, eta «pentsatzen dut» predikatua eta baldintzatua —pentsatze-jarduerak kausa bat eskatzen du, eta subjektua *pentsatu behar* da kausa bezala. Ondoren, miresteko moduko nekaezintasun eta maltzurkeria batez, ahaleginak egin ziren sare horretatik irteteko, ea egia kontrakoa zen: «pentsatzen dut», baldintza, «nik», baldintzatua; «ni», beraz, pentsatzeak berak *egindako* sintesi bat. Sakonean, Kantek frogatu nahi izan zuen subjektutik abiatuta ezin dela subjektua frogatu —ezta osagarria ere» (85-86).
  9. Eta, oro har, horrela da: euskara-plan gehienak, ideologia bereizketa batzuk gorabehera (espainiar/euskal nazionalistak, edo abertzaleak), erdal munduko zenbait zor eta irudikapeni erantzuten diote. Zor eta espektatiba horiek modako diskurtso batzuen arabekoak dira, gai honetan ere pentsamendu korronte jakinek agintzen baitute, balio legitimo batzuk —kultur aniztasuna, eskubide indibidualak, jatorriasuna, gutxiengoekiko errespetua— aldarrikatzen dituztenek hain zuzen. Abstrakzio horiek ideologia bakoitzak bere baldintzen arabera mamitu eta txertatzen ditu darabilen balio-sisteman. Alta, baliook, mundu ideal batekoak izanik, bigarren mailako erreferentziak besterik ez dira, eta maila sinbolikoan haiei ordaindu beharreko kanona ordainduta, mundu errealeak berdintsu jarrai dezake. Lehengo lepotik burua.
  10. Gomutan hartu Osakidetzako Giza Baliabideetako Zuzendaritza dela aginte txikiena duena. Lerro hierarkikoan, Osasun Sailak biltzen du, alde handiz, botere gehiena; ondoren Osakidetzako Zuzendaritza Nagusia dator, eta Asistentzia Sanitarioko Zuzendaritzak (bere zuzendariordetzekin) jarraitzen dio; gero Kudeaketa Ekonomikoko Zuzendaritza dago; azkenik, aurreko guztien zerbitzura, Giza Baliabideetakoa. Eskema bera errepikatzen da Osakidetzan osatzen duten gainerako hogeita bederatzirakundee-tan (ospitaleak, lehen mailako atentzio eskualdeak, alegia, osasun-zentroak

—«anbulatorioak» herri-hizketan— eta kontsultategiak bere baitan biltzen dituzten egiturak).

11. Ebaluazioak aipatzen dituen batzuk hona ekarrita: 1) Euskaraz arreta emateko gaitasuna duten langileak identifikatuta egotea. 2) Herritarrek Osakidetzarekin dituzten harremanetan nahiago duten hizkuntzaren erregistroa. 3) Osasun-zentroetako medikuek herritarrei ematen dizkieten informazio- eta gomendio-orri edo tratamenduak euskaraz egotea. 4) Arreta espezializatuan eta lehen mailakoan, arloko agintaritzatza bat eratzea planen garapena ziurtatzeko (jarraipen-batzordeak).

Erabilera-irizpideak ere ezarri gabe geratu dira. Oro har, erdipurdiko banaketa bat egin da lehenetsun unitateetan, eta ez da ezer egin bestelakoetan. Horrela, irizpideen betetze-maila langile euskaldunen berezko jarreraren mendean geratu da, inguru soziolinguistikoak baldintzatuta. Zenbat eta euskaldunago izan, orduan eta erabilera handiagoa. Horretarako irizpide handirik ere ez zen behar.

12. Gogoratu Rafael Bengoa Osasun Sailburuaren aurreko Donostia eta Gurrutzetako ospitaleei buruz nabilela.
13. Egun toki nagusia hartzen ari diren webguneak ditugu adibide ona, herritarrekiko informazio-iturri nagusia bihurtzeko bidean daude eta. Webgune askotan euskaraz nabigatzea zaila da, eta informazio gutxi dute euskaraz. Webgunea lantzen duten teknikariak ez dira gai testuak hizkuntza ofizial biekini jarduteko, eta horrexek erakusten du arduradunek euskaren normalizazioaren aurrean benetan nolako jarrera daukaten: errepara diezaiogun webgunez eta intranetaz arduratzen direnak zein irizpiderekin aukeratu edo kontratatatu dituzten, euskara maila gutxitan hartzen baitute kontuan, jakinda webguneak euskaraz modu duin batean nekez funtzionatuko duela baldin eta elikatzen dutenek euskarazko gaitasun nahikorik ez badute.

14. Gaiaren garrantziagatik, zilegi bekit testu osoa hona ekartzeko:

«Ildo beretik, ez dirudi hizkuntza-eskakizunen sistemak deialdi ezberdinetan hautatutako langileen kalitate profesionalean eragin kaltegarririk izan duenik, eta are gutxiago, fakultatibo sanitario urriko egoera honetan. 2006. urteko hautatze-prozesuko «Familiako medikua» kategoria erreferentzia gisa hartzen badugu, ikus dezakegunez, kategoria honetako puntuazioa 176 puntukoa zen guztira: hain zuzen ere, oposizioaldiak 100 puntuko balioa zeukan (%56,8) eta lehiaketaldiak (merituak), berriz, 76 puntukoa (%43,2). Bigarren fase honetan, 40 puntu lan-esperientziari zegozkion, lehiaketa osoaren %52,63 alegia, eta 20 puntu, lehiaketaldiaren %26,31, prestakuntza, irakaskuntza eta ikerkuntzari. Euskararen hizkuntza-eskakizunak 16 puntuko balioa zeukan, lehiaketaldi osoko %21,05, prozesu osoan gehienez lor zitekeenaren %9 alegia.

Hortaz, oposizioaldia eta lan-esperientzia dira arlorik erabakigarriak, eta baita prestakuntzan maila ona izatea ere. Lan-esperientziak eta prestakuntza osagarriak hautatze-prozesuko merituen %80 osatzen dute. Hori dela-eta, euskara jakitea erabakigarria izan daiteke langileak hautatzeko, baina betiere lehenengo eta behin, oposizioaldia emaitza ona lor-

tuta gainditzen bada eta antzinasun eta prestakuntza osagarrian maila egokia izanez gero.

Horrela bada, euskara jakitea izangai egokienak hautatzeko lagungarri gertatu da; hau da, esperientzia eta ezagupenetan maila ona izanik, herri-tarrek osasun-zerbitzu kalitatezkoa eta elebiduna jasotzeko duten eskubidea kontuan hartuta, herri-aginteei betebeharrak horretan gehien lagunduko dietenak lortzen lagutzen du. Izan ere, 67/2003 Dekretuak Osakidetza-zako profesionalen eta paziente eta erabiltzaileen arteko komunikazioak duen garrantzia azpimarratzen du, eta, azken batean, hizkuntza bera erabiltzeak duen garrantzia asistentziaren kalitatean.

Hau horrela izanik, euskara ezagutzea lehiaketako atal orokor bilakatu da, eta ezin da alderatu beste atal batzuetan aintzat hartu diren baldintza espezifikoekin, ikerkuntza eta ezagupen osagarriei lotuta baitaude horiek, ez dutelako lotura zuzenik hizkuntza-eskubideak babestearekin eta kalitatezko asistentzia jasotzeko eskubidearekin.

Dena dela ere, berez euskara jakitea erabakigarria izango da benetan hain teknikoak eta espezializatuak ez diren kategorian masiboetan, lanpostu ugari hamarren gutxiko tartean ebazten direlako».

15. Beraz, araudiak aukera ematen badu ere lanpostuaren betekizun hori betetzen ez duen langilea behartuta lanpostutik mugitzeko, ez da horrelakorik egin. Eta ez da horrela izan batzuetan euskaldunen hizkuntza-eskubideak babesteko premia hori ez delako egon. Hizkuntza-eskakizunaren derrigortasun-data igarota lanpostutik kendu eta baldintza hori ez duen bete gabeko beste lanpostu batera mugiarazteko aukera 86/1997 Dekretuaren 44. artikulua aurreikusten du, eta osagarri bezala aplikagarria da Osakidetzan ere, 67/2003 Dekretuaren laugarren xedapen gehigarriak ezartzen duenez.
16. Benetako normalizazio-plan batean hizkuntza-eskakizun nahitaezkoek guztiz integratuta egon behar lukete erabilera sustatzen ari diren unitateetan eta erakundearen dinamika egoki batean, ebaluazio-txostenak laburtzen duen modura: «Beraz, oinarritzkoa da helburuak lorgarriak izatea, baina baita Erakundeak bere baitakotzat jotzea eta lortu ahal izateko egin beharrekoa egiteko prest egotea ere, bai antolaketa arloko neurri proposak hartuz, bai baliabide material eta giza baliabide egokiak eskainiz. Horrela baino ez da lortuko benetakoak eta eraginkorrak izatea Planaren benetako euskarri diren lehentasuneko unitateetako programak. Neurri praktikara eraman behar diren unean, hau da, derrigortasun-datak iraungitzen direnean, erakundeek bermatu behar dute neurriak aplikatu behar dituzten unitate-buruek eta langileek behar bezala jardutea. Hau guztia lortu ahal izateko bide bakarra aurreko atalean aipatu ditugun antolaketak-neurriak hartzea izango da (aitzindarritza, transbertsalitatea, partaide-tza) eta neurri osagarri egokiak aplikatzen badira, hala nola, programekin bat datorren itzulpen-politika eta lanpostuan euskara erabiltzeko oinarritzkoa den trebakuntza».

Ziur aski, horrelako plan bat hezurmamitzeko duela hogeita bost urte alderantziz hasi behar zen: plan txikiak, tokian tokikoak, jarduera-unita-

te naturalak oinarri hartuta, Osakidetzan, osasun-zentroak eta kontsultategiak, erabilera sustatzeko premiarik handiena zegoen inguruetan, alegia, ezaugarri soziolinguistikoen aldetik ere arrakasta izateko baldintzarik onenak eskaintzen zituzten bailaretan. Eta, apaltasunez, arrakastaz bermatuta, normalizazioa hedatuz joan, gora eta alboetara, erdiko gune batetik zabalten den uhin baten antzera. Orobat, lehenengo unetik Erkidego mailako zerbitzu elebidun batzuk ziurtatzen hasi behar zuten Jaurlaritzak eta aldundiek, horretarako arloko planak eraginez. Ez da horrela izan. Orain ganorazko zerbait egin nahi duen administrazioak ez du lan-tegi erraza izango.

17. Arauak egokitu daitezke erakundetik kanpo datorren langileari benetako ezagutza-maila eskatzeko. Aukeraketa-prozesuan euskararen nolabaiteko ezagutza eskatu bazaio, praktika-aldiko funtzionario izan daiteke haririk eta behar duen trebakuntzaren jabe izan arte: orduan jasoko luke dagokion ezagutzaren egiaztapen-agiria. Praktika-aldiko funtzionarioen kategoria jasota dago Funtzio Publikoaren legean, eta hezkuntzako irakasleek urteak ematen dituzte izendapen horrekin.

Bibliografia

- Cooper, R.L. (1997): *La planificación lingüística y el cambio social*, Cambridge University, Madril.
- Eusko Jaurlaritza (2003): 67/2003 Dekretua, martxoaren 18koa, euskararen erabilera Osakidetza-Euskal Osasun Zerbitzuan normalizatzeko (EHAA 64, 2003-03-31).
- Ferrater, J. (2004): *Diccionario de filosofía*, Ariel, Bartzelona.
- Fishman, J. (1991): *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Fishman, J. (2001): «El nuevo orden lingüístico», *International Journal of the Sociology of Language* (www.degruyter.de/journals/ijsl/index.html).
- Horkheimer, M., Adorno, Th. (2009): *Dialéctica de la Ilustración*, Trotta, Madril.
- Manjon, R. (2008): «Itzulpen-politika euskal administrazioan euskararen erabilera normalizatzeko planetan», *Senez* 35, 59-67.
- Manjon, R. (2009): «Euskararen jarraipena eta azpiegitura handiak Euskal Herrian», *Bat* 72, 69-97.
- Manjon, R. (2010): «Bigarren globalizazioa: amaieraren hasiera?», *Uztaro* 74, 21-41.
- Morey, M. (1986): *Lectura de Foucault*, Taurus, Madril.
- Nietzsche, F. (2003): *Más allá del bien y del mal*, Alianza, Madril.
- Odriozola, J.M. (1998): *Hizkuntza, kultura eta gizartea*, Euskaltzaindia-BBK Fundazioa, Bilbo.
- Osakidetza (2005): *Osakidetza-Euskal Osasun Zerbitzua Ente Publikoaren Euskara Plana, 2005-2011*.
- Osakidetza Euskara Zerbitzua (2009): *Osakidetzaren 2005-2011ko euskara planaren ebaluazio partziala* (webgunetik eskura daitekeen dokumentua).
- Platon (2005): *Fedon, Menon, Kratilo eta Fedro*, Klasikoak, Bilbo.
- Sabine, G.H. (1995): *Historia de la teoría política*, Fondo de Cultura Económica de España, Madril.
- Sánchez Carrión, J.M^a (1981): *El espacio bilingüe*, Eusko Ikaskuntza, Burlata.
- Sánchez Carrión, J.M^a (1991): *Un futuro para nuestro pasado*, Seminario de Filología Vasca Julio Urquijo, Donostia.
- Siguan, M. (2001): *Bilingüismo y lenguas en contacto*, Alianza, Bartzelona.
- Strathern, P. (2002): *Foucault en 90 minutos*, Siglo XXI, Madril.
- Wittgenstein, L. (1990): *Tractatus Logico-Philosophicus*, Euskal Herriko Unibertsitatearen Argitarapen Zerbitzua, Leioa. Euskarazko itzulpenaren eta hitzaurrearen egilea: José Luis Álvarez Santa Cristina.
- Zabalo, J. (2000): *Abertzaleak eta ezkertiarak*, Elkarlanean, Donostia.

ARTEA 161

Su artifizialak Libian
Su artifizialak udaletxeetan
Su artifizialak Lemoizen
Su artifizialak komunikabideetan

HAIZEA BARCENILLA

TEKNOZIENTZIA 167

Fukushima • Alternatiba?
Argiak eta abiadura
Juri Gagarin • Botika-testak

INAKI IRAZABALBEITIA

LITERATURA 173

E-reader bat zure bizitzan
Liburuetako pertsonaiak

GOIZALDE LANDABASO

SOZIOLINGUISTIKA 179

Udaberria, euskara loratzen!!
Mintegi soziolinguistikoak
Euskararen inguruko diskurtsoa
Argitalpen soziolinguistikoak

LIONEL JOLY

GLOKALIA 187

Natura eta kultura Fukushiman
Bankeroak espetxeratu?
Gizateriaren ondarea

JOSU LARRINAGA

Su artifizialak Libian

Gudan gaude, berriz ere. Oraingoan Libiarekin. Noski «mendebaldeko» ezin geniela geure bizilagun zertxobait motz, ez oso demokratiko eta fundamentalista joeradunei euren arazoak euren kabuz konpontzen utzi, zer egingo zutenaren beldur. Azken finean, errekurtsio naturalak guztionak dira, eta zapaltzen duten petrolioak ez da txantxetan hartzeko gauza. Gainera, ez dago zalantzarik: populazio zibilarren kontra ekin zion Gadafik, eta hori onartezina da. Aurreko urteetan xelebrea eta zertxobait diktatoriala izan da, baina tira, jasateko modukoa. Oraingoan, aldiz, eskuetatik alde egin digu.

Bitxia da, ordea, ez dugula irudirik jaso. Ajdabiyan egingdako erasoak ahoz aho zabaldu dira, eta egun batzuk beranduago arte ezin izan ditugu hiriaren irudiak ikusi. Eta hara GKEetako kideak iritsi direnean, Amnesty Internationalekoak kasu, ustezko sarraskia horrenbestekoa ez zela ikusi dute, nahiz eta egia dirudien norbaitek populazio zibilarari eraso egin diola. Azpimarratzen dituzten arazo larrienen artean, ordea, biztanleriak kontu gabe eta erraztasun handiz armak lortu eta erabiltzen dituela kontatzen da, horrek zauritu asko uzten dituelarik.

Horrelako egoeretan ez da erraza posizio bat hartzea. Printzipioz, hobe bizilagunaren etxean norberaren legerik ez inposatzea, are gehiago orain arte bere arropa militarra patioan zintzilik pitxik esan gabe onartu duzunean, pastelak oparitzen zizkizulako noizean behin. Bestetik, benetako eraso armatu baten aurrean, abandonatuta utz al daiteke biztanleria? Baina nola jakin eraso hori ziurtasunez eman ote den?

Informazioaren eskuetan gaude, erakutsi eta ez erakutsi, zer eta non azaldu erabakitzen dutenen atzaparretan. Informazioa museoetan bezala erakusten zaigu: mostra zehatz batzuetan, denbora jakin batez soilik. Beste guztia gordetegietako bildumetan geratzen da, eta ez dakigu ezta gordetegiak bilatzen non hasi ere.

Su artifizialak udaletxeetan

Maiz errealtateak izan dezakeen surrealismo kutsuaz ohar-tzen naiz. Batek esan zuen errealtatea fikzioa baino sinesgaitzagoa zela, eta zenbat aldiz eman behar izan diogun arrazoia. Batzuetan, negarguraz. Besteetan, barreguraz, edo agian barre bihurtzea nahiago dugun negarguraz. Hala izan da, behintzat, martxoaren 29aren aurreko astean, politikariek fantasiari omenaldia egin diotenean, hauteskunde-lege berriak inaugurazioak debekatu aurretik oraindik existitzen ez diren igerilekuetan igeri egitera eta aireportu bat izan beharko duenetik txirringan paseatzera gonbidatu gaituztenean.

Zin egiten dut ez nituela inoiz agintariak modu honetan lekuen erabilera libre eta sortzailea bultzatzen imajinatu: ene hiritar maiteok, orube huts hau eskaintzen dizuet zuek gura duzuen parkea imajina dezazuen. Okupa ezazue lurzorua parke bat balitz lez, bakoitzak jar diezazkiola nahi dituen kulunkak eta zuhaitzak bere buruan! Praktika arkitektoniko alternatiboenak baino haratago doaz.

Tamalez, inaugurazioen auzia ez doa hortik, baizik eta askoz ere aspergarri, astun eta are sinesgaitzagoa den bidetik: politikariek uste ei dute (eta arrazoia izango ote duten beldur naiz) museo berri baten zinta mozteak edo oraindik argindarrik ez duen Garbigune bat ofizialki bukatutzat emateak bozka gehiago ekarriko dizkiela. Garrantzitsuena erakustea da. Zer erakustea, ordea, berdin dio. Lan egin omen dela. Nahi onekoak izan direla. Aurreko kanpainan kontainerrak jarriko zituztela agindu eta, lau urte eman badituzte ere, haien hitza bete egin dutela.

Bi gauzek harritzen naute. Lehena, benetan sinesten al ditugu herritarrok azken momentuko lasterketa horiek, «bi hilabete emango ditu oraindik guztiz funtzionamenduan egoteko» bezalako esaldiak? Esfortzua eta dagokion dirutza gastatzen badute, zerbaitetarako balioko duela pentsatzen dutelako izango da, ezinbestean.

Eta bigarrena: horren indartsua da gure irudiaren gizartea ezen aipagarriena argazkia ateratzea den? San Telmo bezalako obra erraldoia ireki, eta bertan dagoenari edo egon zitekeenari arretarik eskaini gabe, argazkia atera eta ingurabideren baten lehen harria jartzera badoaz azkar-azkar, behin irudia bertan, atzeko balizko hutsak berdin duelako?

Su artifizialak Lemoizen

2000 urtean ekin zion proiektuari Ibon Aranberrik. *Light from Lemoniz* deitu zen eta nahiko sinplea zirudien: Lemoizen geratzen den eskeleto arkitektonikoaren gaineko zero izartsuan Guggenheima inauguratu zeneko antzeko su artifizialen emanaldia antolatu nahi zuen artistak. Aranberriren lanek ezaugarri nagusi hori baitute, hots, esanahi handiko mugimendu sinpleek osatzen dituztela. Alde batetik, ekologista, politikoa eta batez ere popularra izan zen borroka baten oroitzapena gogora ekarri zuen Itziarkoak, eta, bestetik, Lemoizen sekula egon ez zen argi hori sortu. Aldi berean, Guggenheima bere garaian Lemoiz bezala kanpoko inposizio erradiaktibotzat joko zuen, eta, ondorioz, gizarteak «inbasio» bakoitzaren aurrean izandako jarreraren gaineko galderak planteatu. Hori guztia su artifizialen emanaldi eder eta zoriontsu baten bitartez.

Consonni arte produktorearekin batera bultzatutako ekin-tza hori ez zen tamalez inoiz gauzatu, Iberdrolak, eremuaren jabeak, baimenik eman ez zuelako. Edo agian tamalez ez da hitzik aiposena, ospakizun bihurtu ez bazen ere, are indar handiagoa izan duelako proiektuaren mito zamak. Hots, gauzatu ez izanak nuklearraren inguruko gaitzespen,

debeku eta isiltasunei imintzio aproposagoa egiten die suen argi distiratsuek baino.

Egun diapositiba proiektio bat legez existitzen da *Light from Lemoniz*, dokumentazio gisa. Bertan Aranberriren planoak eta 70eko argazkiak nahasten dira, jendez eta sinboloz beteriko argazkiak. Nuklearrari irabazi zitzaion bataila txiki baten lekukoak dira, nahiz eta gerra, Fukushimak berriz argi utzi du, galdu egin zen. Aldi berean, isolatutako akzioak testuinguruan kokatzean sortzen den esanahi zabalagoaren erakusle ere badira, Lemoiz, planta nuklear bat ez ezik, Francok Euskal Herrian inposatu nahi zuen plan nuklear eta politikoaren adierazpidea baitzen orobat. Eta argazkietan agertzen direnek ondo zekiten Francoren garaietan ezer ez zela kasualitateko erabaki, eta elementu oro beste batzuekin lotu behar zela interpretatu ahal izateko.

Izan ere, amak behin esan zidan Francoren garaian giza akzioari ekitea errazagoa zela, argi baitzegoen etsaia nor zen. Gaur egun, aldiz, ustezko zoriontasun eta arazorik gabeko gizarte honetan, ez dago etsai garbirik, denok baitaukagu, ustez, gure iritzia esateko aukera, entzuten omen zaigulako. Baina Lemoizko eskeletoak badirau, eta bertan izan ezik, beste leku guztietan botatzen dira kolore askotako eta funts gutxiko su artifizialak.

Su artifizialak komunikabideetan

Instalazio baterako irudiak bilatzen, *El Mundoko* lehen orrialde oso esanguratsu bat aurkitu dut. 2010eko abenduaren 4koa da eta, noski, egun horietako berririk ñirñirkariena du azalaren erdi-erdian: «Kontrolatzaileak militartuak 250.000 bidaiari alde batera utzi eta gero». Kolorezko argazki batek la-gunduta dator, orrialdearen zentroan; honetan, ehunka pertsona ikusten dira Barajasko aireportuan, bultzaka eta haserre.

Tesi bat egiteko moduko gertakariak izan ziren zubi luze horretakoak. Ikuspegi publikoari igorri zitzaion ideia nahiko sinplea zen: jendea oporretara zihoanean (lan gogorraz

irabazitako oporrak, alegia!) kontrolatzaileek, pribilegiatu aberats berekoi horiek, euren abantailei uko ez egitearren, grebara joan eta lurrean utzi zituzten guztiak. Komunikabide handi orotan, telebista, irrati edo egunkarietan, hori zen beste interpretaziorik gabe zabaldu zen berria. Ondorioz, Francoren erregimena eta geroko lehen alarma egoera deklaratu zen eta langile zibilak militartuak izan ziren aire-espazioa normaltasunera itzultzeko.

Hainbat eta hainbat galdera egin beharko genituzke egoeraren aurrean. Hasteko, kontrolatzaileen presentzia urria komunikabideetan: nekez ikus zitekeen bat edo baten azalpena. Interneten bidez lortzen ziren euren adierazpenak komunikabideenetatik arras urruntzen ziren: zirudienez, efektibo gehiagoren beharra aldarrikatuz zeramaten denbora nahikotxo, AENAREN baiezko erantzunik jaso gabe, eta haien urteko lan orduak aspaldi gainditu zituzten. Kontrolatzaileek ziotenez, AENAK euren lanbiderako pertsona gehiago formatu nahi ez izanak datorren privatizazio batean izango luke azalpena. Argi dagoena zera da, gobernuak abenduaren 3an indarrean jarritako legeak kontrolatzaileei amatasun bajak eta oporrak lan orduetatik kendu eta horiek berreskuratzerara behartzen zituela. Edozein erregimen sozialistarentzako iraina, alegia.

Komunikabideek egoera kontatzeko modua bakarra izan zen: norabide batekoa eta setatsua. Egun guztian zehar gai honi buruzko «azken orduko» berriak ematen zituzten, azkenean alarma egoera kasik beharrezkotzat jo zen arte. Zaila zen susmozko iritzi bat azaltzea (esaterako, zergatik atera ote zuen gobernuak zehazki zubiaren aurretik legea, jakinda aurreko antzeko egoeretan kontrolatzaileek grebara jo zutela), segituan ingurukoek kontrolatzaileen alde zeundela aurpegiratzen zizutelako, futbol partida bat balitz bezala, Athletic edo Erreala, tartekorik ezin. Egoerak bazuen surrealismo puntu bat.

Horregatik, lehen orrialde hori ikusterakoan, gogoz ekin diot irakurtzeari, egun horietan gertatu ziren beste gauza

askoren berri ematen digulako; edo hobe, egun horietan gertatutako en hierarkizazio argigarria eskaintzen duelako.

Kontrolatzaileen berri nagusiaren eskuinera, bi berri txiki, argazkirik gabeak, zutabeen kokatuak: «Gero eta kritika gehiago PSOEn barnean 426 euroen ezabapenagatik» eta «Marokoko Parlamentuak Ceuta eta Melilla 'berreskuratzea' eskatzen du». Eta, bestetik, Barajasko argazkiaren azpian, berriz ere argazkirik gabe eta zutabe txikian, honako hau: «Barcenasek Suitzatik 1,3 milioi atera nahi izan zituen harapatua sentitu zenean».

Beraz, fondo publikoen lapurreta, giza laguntzen murrizketa, pribatizazioak eta betiko kolonialismo eta soberaniaren gaineko eztabaidak besterik ez ziren egon oporrik gabe geratu ginen asteburu hotz horretan; eta osasun zerbitzu publikoak gal ez ditzagun aldarrikatzeko nagi sentitzen diren berberik antolatu zituzten aireportutan giza taldeak, protesta egin eta kontrolatzaileek «merezki zutena ordain zezaten». Gizarte neoliberalak pobrei eskaintzen dizkigun kontsolamendu opariak («ni ere esplotatzen naute, eta ez diot horregatik inori molestatzen nire kexekin» bezalako esaldi latzak entzun ziren) ezin baitira ukitu. Eta komunikabideen diskurtsoa, ahobatezkoa. Horiek bai direla erakusketaren boterearen oso kontziente.

Erakusketek aurkezten duten erresposabilitate mota ez da zorrozki estetiko edo artistikoa, baizik eta gainera «politikoa» (publiko baten aurrean gauzatutakoa).

Jérôme Glicenstein

Fukushima

Nire asmoa urrun dago orrialdeotan Fukushimako hondamendiaren kronika egitetik. Informazioa egunero iristen ari zaigu, nahiz eta irudipena dudan osoa eta guztiz fidatzeko modukoa ez dela. Fukushimako lezioez jardungo dut.

Nire aburuz Fukushimako hondamendiak fisiozko energia nuklearrari geroa ukatu egin dio. Lehenago gertatutako Three Mile Island eta Txernobylgo istripuek momentuko atzerapenak ekarri zizkieten nuklearizazio-planei. Halaber, berotegi efektua borrokatzearen karian nuklearraren aukera planteatzen ari ziren honetan, energia-iturri horren arriskuak agerian gelditu dira. Lobby pronuklearrak Three Mile Islandgo istripua txikikeriatzat jo izan du beti eta beraien ustez Txernobylgoa sobietarren teknologia baldarraren eta kontrol txarraren ondorio izan zen. Hori ezin gerta zitekeen orain eta, are gutxiago, mendebalde aurreratuko herri batean!

Fukushimak agerian utzi du arrazoibide horien ahulda-dea. Gainera, globalizazioak eta teknologiak posible egin dute munduko herritarrak izan zitezen istripuaren zuzeneko lekuko. Istripuaz eginiko kudeaketak, bestalde, utzikeria, inprobisazioa, sasi-egiak eta interes ilunak agerian utzi ditu. Ukrainan sobietarren garaian eginiko bekatu bera egiten ari da TEPCO Japonian XXI. mendean. Izan ere, Japoniako zentral nuklearren inguruko sekretismoa, sasi-informazioa eta egia erdiak ez dira oraingo kontua, betikoa baizik. Fukushimak erregea biluzik laga du.

Behin baino gehiagotan idatzi izan dut, baita agerkari honetako orrialdeetan ere, fisiozko energia nuklearra iragane-

ko energia iturria dela, alde batetik, onartezinak direlako eragiten dituen arriskuak eta, bestaldetik, hondakin nuklearrak segurtasunez gordetzearen arazoa ez dagoelako konponduta.

Hortaz berreskura dezagun antinuklear alemanen garai bateko gerra-oihua: *Atomkraft? Nein, Danke!*

Alternatiba?

Galdera hori planteatzen dute energia nuklearraren aldekoek. Galdera horrek ez du erantzun bakarra, askotarikoa baizik. Fusiozko energia nuklearra aipatzen da: izarren energia. Amets bat baino ez da, artean. Teknologia horren eskuragarritasuna ozeanoetako horizontearen parekoa da, aurrerantz eginik ere inoiz ez zara ailegatzen. Zalantza teknologikoei beste klase batzuetakoak ere erantsi behar zaizkie: ekonomikoak.

ITER du izena European fusiozko energia nuklearra menderatzeko egiten ari den proiektuak (<http://en.wikipedia.org/wiki/Iter>). Joan den urteko abenduan Europako Parlamentuak ez zuen proiektuaren erreskate-plana onartu. Izan ere, 2012an eta 2013an 1.400 milioi euro gehiago behar dira proiektuaren gainkostua estaltzeko.

Bi oin izan behar ditu fisiozko energia nuklearra arrazoizko epe batean ordezkatzeko eskemak. Batetik, egun eskura ditugun bestelako energia-iturrien erabilera, non energia berriztagarriek pisu gero eta handiagoa hartu behar duten; eta, bestetik, energia-kontsumoa nabarmen jaitea. Horrek garapen-ereduaren aldaketa erradikala eskatzen du eta bizitzeko gure ohitura batzuk aldatzea ekarri beharko luke. Adibidez, garraioak gure energia-beharren %40ren bueltan kontsumitzen du. Beraz, sektore horrek lehentasunezkoa behar du izan energia-aurrezteko politiketan, eta, benetako aurreztea izateko, zeharo aldatu beharko ditugu gure higitzeko ohiturak, gustatu ala ez.

Argiak eta abiadura

Espainiako gobernuak energia aurreztea hartu ei du kontuan gehienezko abiadura 120 km/h-tik 110era jaisteko. Ez naiz sartuko analizatzera aurreztuko den petrolioari buruz gobernutik bota diren datuak, besteak beste datu-dantza handia ibili baita. Berria izan nuen bezain pronto hauxe galdetu nion neure buruari: ‘Zenbat ibilgailuri eragiten dio abiadura-mugaren aldaketak?’. Kalkulu zehatzik ez dut egin, baina kontuan hartzen badugu kamioiek eta autobusek ezin dutela abiadura horretan ibili, hirigunetan ibiltzen ari den auto-kopurua eta abiadura-muga txikiago duten errepideetan dabilzan autoak (errepideen gehiengoa bidenabar), ez dirudi autobietan eta autopistetan dabilen autoen frakzioa oso handia izango denik.

Beste ibilgailu guztien kontsumoari eragiten dion neurri bat sartu zen indarrean garai bertsuan. Otsailaren 9tik aurrera Europar Batasuneko artezarautek behartzen du European fabrikatzen diren auto guztiek argiak etenik gabe piztuta izateko mekanismoa izatea, hots, motorra abiatu orduko argiak piztu egingo dira eta ezin izango dira itzali. Artezarautearen helburua ei da autoak ikusgarriagoak egitea eta istripu-kopurua murriztea. Herri eskandinaviarretan egin diren azterketek istripuak gutxiagotu egin direla eman omen dute aditzera. Argiak etengabe piztuta izateak autoen erregai-kontsumoa %0,5-1,5 bitartean handituko du kilometroko. Akaso igoeraren tamaina ez da handia izango norberaren patrikaren ikuspegitik, baina auto-parkea osotasunean kontuan hartzen bada, bestelakoak dira zifrak. Estatuan 31.000.000 ibilgailutik gora dago. Egin dezagun ariketa azkar bat. Demagun, ibilgailu horiek guztiek batez beste 10.000 km egiten dituztela urtean eta beraien batez besteko kontsumoa 6 litro/100 km dela. Hortaz, ibilgailu bakoitzak 600 litro erregai kontsumituko ditu urteko. Kontsumo gehigarria %1ekoa dela jotzen badugu, urteko 6 litro gehiago kontsumituko ditu auto bakoitzak; 186.000.000 litro gehiago flota osoak.

Beraz, itxura guztiaren arabera loroaren txokolatearena-
ren parekoa izan daiteke Espainiako gobernuak abiadura
mugatzeko hartutako neurria.

Egia esan, artez arau horri 'kafea guztientzat' formularen ki-
ratsa hartzen diot. Hain segur, argitasun apala duten Eskan-
dinaviako herrietan autoak ikusgarriagoak egiten dira argiak
piztuta badituzte, baina ez zait iruditzen hori zuzenean apli-
ka daitekeenik, esaterako, Euskal Herrian, non argitasuna de-
zentez handiagoa den, eta ondorio berak izan. Segurtasuna-
ren izenean zentzuzkoa da autoak behartzea argiak piztera
eguraldi- edo argitasun-baldintzek horrela eskatzen dute-
nean. Halaber, energia-kontsumoa handitzen ez duten beste-
lako neurriak ere pentsa litezke, etsenplurako, asfaltoaren ko-
loreakin nahas daitezkeen karrozeria-koloreak debekatzea.

Egia esan, gaurko automobilek gero eta tresna elektriko
eta elektronikoko gehiago dituzte, hasi berez ekartzen dituzte-
netatik, kristalak altxatzekoa esaterako, eta bukatu nor be-
rak jartzen dituen eskulibre, GPS eta bestelako gadgetekin.
Horiek guztiek bateriatik tiratzen dute energia lortzeko eta
bateriak erregai-tangatik. Beraz, motorren diseinuei esker
kilometroko erregai-kontsumoa ikusgarri jaitsi bada ere,
elektronikak apur bat emendatu du bestetik.

Juri Gagarin

1961eko apirilaren 12an, Vostok 1 kapsularen barruan, es-
pazioratu zen lehen gizakia izan zen Juri Alekseievitx Gaga-
rin (http://en.wikipedia.org/wiki/Yuri_Gagarin). 50 urte be-
te berri dira balentria hura egin zenetik.

Espazio-lasterketaren lehen urte haietan, beste batzuetan
jazo legez, SESBen teknologiak AEBetakoak garaitu zuen.
Garai hartan bazirudien etorkizunean espazioan errusieraz
mintzatuko zela eta laster bandera gorria Ilargian ikusiko
zela ttente. Ez zen horrela gertatu. Historia ezaguna da.

Apirilaren 12 hartan Gagarin izan zen izarra eta horrela go-
goratuko du historiak. Sobietar erregimenaren propaganda

aparatuak bera goratu zuen. Mundu guztian heroi moduan hartu zuten, baita mendebaldean ere. Alabaina, egiarekin zorretan geldituko ginateke soil-soilik datu horri helduko bage-nio. Izarrak ez zukeen distira egingo baldin eta Sergei Paulovitx Korolev izeneko ingeniari baten jeinuak dir-dir egin izan ez balu (http://en.wikipedia.org/wiki/Sergey_Korolyov). Ezkutuko gizona izan zen. Komunikabideen aurrean ez zen agertu. Garaiko prentsa ofizialak ez zuen aipatu. Dena den, Korolev izan zen teknologia espazial sobietarra gailurrera eramane zuen pertsona. ‘Ingeniari-burua’ esaten zioten. Hari zor zaio Vostok kapsula espazioan jarri zuen jaurtigailuaren diseinua. Eta ez hori bakarrik. Laika txakurra edo Valentina Terexkova lehen emakumezko astronauta ere bere ontzitan espazioratu ziren (http://eu.wikipedia.org/wiki/Valentina_Terexkova; <http://en.wikipedia.org/wiki/Laika>). Bi gizaki espazioratu zituen ontzia diseinatu zuen eta lehen espazio-ibilaldia ere zuzendu zuen. Ilargira sobietarrak lehenak iritsi ez izana 1966an Korolev hil izanari egozten diote autore batzuek. Legenda hutsa izan daiteke hori. Errealitateak, ordea, gizon haren jeinua gaur arte luzatu du. Izan ere, Nazioarteko Estazio Espazialera doazen ontziak jaurtitzeko erabiltzen den Soiuz jaurtigailua Korolevek Gagarin espaziora bidaltzeko diseinatu zuen R-7 kohetearen oinordeko bat da.

Ohore zuri Sergei.

Botika-testak

Animaliekin egiten diren botika-testak animalien eskubi-deak zaintzen dituzten taldeen miran egon dira beti. Egia esan, test horiek ezinbestekoak dira botika batekin gizakiongan testak egiten hasi aurretik. Auzi etikoak alde batera lagata ere, badituzte desabantailak, animaliengan eginiko testek ez dituzte beti aurreikusten botikak gizakiongan izan ditzakeen ondorio gaiztoak, eta gainera garestiak dira. Giza ehunen kultiboekin ere egin daitezke testak, baina horiek ez dute zerikusirik bizirik eta arnasten ari diren pertsonekin.

Zientzialariak teknika berri batekin ari dira lanean: giza organo osoen aktibitatea eta mekanika simulatzen dituzten mikrotxipak. 'Txip-organo' horiek beirazko xaflak dira giza zelulez geruzatu direnak, eta zelula horiek konfiguratu dira ehun berezi bat edo bi ehunen arteko faseartea imitatzeko. Txip horiek lagun dezakete hainbat zirkunstantziatan animalia-testak saihesten eta aldi berean botika merkaturatzeko epea laburtzen. Teknika hori lehen urratsetan dago artean, baina aurrerabideak gertatzen ari dira. Iaz, esaterako, giza birika imitatzen duen sistema bat eraiki zuten. Beste batek minbizi-botiken aurrean gibelego, hesteetako eta bularreko minbizia sortzen dituzten zelulek nola erreakzionatzen duten testatzen du.

Lehen urratsak dira eta goiz da teknika horren benetako irismena neurtu ahal izateko. Alabaina, animaliekin egiten diren saioak murrizteko balio izan dezan espero dezagun.¶

E-reader bat zure bizitzan

Esperimentazioa. First time. Lehenengoz egiten ditugun gauza asko dago. Egunotan liburu elektronikodun irakurleak ikusi ditut garraio bide publikoetan, eta neure kolkorako pentsatu dut, «beharbada ordua heldu da?». Ebook bat probatzeko ariketa izango da hauxe. Utzi egin didate bat: «one-netakoa», eta bere tasun denak saldu ostean, probatzeko utzi didate. Ez dut ukatuko, teknologia zale naiz eta apur bat emozionatuta nago. Baina emozioak itsasoko uhinak beste irauten du. Hasteko, aparailuak parafernalia lar du. Kutxa, ebook-entzat estalkia, estalkia gordetzeko plastikoa, jarraibideak plastiko baten barruan, kargadorea plastikoa sarturik, ordenagailuarekin bat egiteko kablea, ebook-a eusteko gailu txikia. Paperekoak 1 – Elektronikoak 0. Aparailua hartu egin dut azkenik. Gruyère gazta etorri zait akordura. Zulo gehiegi ditu. Piztu dut. Kliiink... zerutiarrak ondo etorria eman dit. Willkommen, bienvenue, wellcome... Eklipsea ebook-ean. Pantaila ukitzen hasi naizenean jabetu naiz: ez da ukimen pantaila. Azpiko aldean badu laukitxo lau gezirekin, iparrorratza dirudi, baina ez, gailuaren menua da. Beheko geziak behera zaramatza, goikoak gora, ezkerrekoak ezkerre, eta eskumakoak eskumara. Azkarra, gero. Erdiko botoia sakatuz gero berretsi besterik ez duzu egingo. Tira. Hasierako pantailan (home dei diezaiokezu cool-ago sentitzen bazara) eskaintza osoa dago; liburu elektronikoak, bideoak, ahotsezko grabazioak, argazkiak, artxiboak, musika. Klik, klik, klik. Liburu elektronikoetan nago. Ez dago hutsik, liburu batzuk sartu dituzte. Zortzi liburu folio erdiko neurria duen aparailu batean eta pisu berean! Paperekoak 1 – Elektronikoak 1. Liburu hau babel txikia da! Ingelese, ale-

maneraz, frantsesez, espainieraz. «Euskaraz ba al du ezer?», galdetu diot ebook-a utzi didanari. «Bai, sartzen diozun guztia». Ederto. Paperekoak 2 – Elektronikoak 1. *Alizia lurralde miresgarrian* alemaneraz, *Madame Bovary* frantsesez, *On Kixote* espainieraz edota *Huckleberry Finn-en abenturak* ingelesez. Azken honetan murgildu naiz, «berry»-k beti erakarri nauelako. Orrialdeak aurrera bazterrean dagoen esku-marako gezia. Klik, klik, klik. Astiro doa, gero. Klik, klik, klik. Aspertzen hasia naiz. Eta okerrena, ez dut oso ondo ikusten. Betaurrekoak jantzi ditut. Ez. Betaurrekoak ondo garbitu ditut. Segitzen dut oso ondo ikusi barik. Ebook jabeak azaldu dit: barruan dauka argia. Ene. Ez diot argia non pizten ote den galdetu, lotsa eman dit. Beraz botoi denak sakatzen hasi naiz. Aurrera, atzera, ok, menu, ezkerrekora, ok, gora, ok, eskumara, behera, menu, ok. Zoratu egin zait aparailua. Tira, XXI. mendean estresari eusteko gai ez den trastea, a ze trastea! Zirkulu urdin bat buelta-bueltaka. Azkenean «Track mark» diost. Nik, baina, ez dut markarik egin nahi, argia aurkitu nahi dut! Lupa aurkitu dut, ustez bilatzailea. «Argia» idatzi dut; ebookak ez daki euskararik (Paperekoak 3 – Elektronikoak 1) eta «light» sartu dut. Sartutako eleberritan hitz hori agertzen den tokiak zerrenda batean azaldu zaizkit. Nazkatzen hasia naiz. Paperekoak 4 – Elektronikoak 1. Azkenean ebook jabeari galdetu diot. Klik eta klik, eta atoan aurkitu du argia. Halako batean unibertsoa eguzki guztien energia baturik nire begietara jo du. Ai ene... itsu nago, itsu nago! Ebook jabeak azaldu didanez, gezitxoekin intentsitatea goratu edo beheratu dezakezu. Kendu egin dut. Paperekoak 5 – Elektronikoak 1. Atzera egin dut hasierara joz. *Huckleberry Finn-en abenturak*. Zeharkako irakurketa egiten hasi naiz, baina ooso astiro doaaaa. Pazientziaren sakela husten hasi da eta oraindik bizpahiru orrialde baino ez ditut ikusi. «Orria pasatzerakoan ez da entzuten orrialdea zelan pasatzen duzun». Jabeak azaldu dit: zarata hori ez da atsegina, kendu egin da, baina zerbait entzun nahi baduzu, piii fin antzekoa entzun liteke.

Eman diot, jainkoa agertuko zaizun iragarpena dela dirudi. Niri orrialdeak pasatzerakoan sortzen duten soinua gustatzen zait. Paperekoak 6 – Elektronikoak 1. Liburuaren erdialdera joan gura izan dudanean beste eragozpen bat. Edo jabeak ez daki edo ezin da 157. orrialdera zuzenean jauzi egin. «Bai, eskumako geziari eman eta eman eta 157. orrialdera iristerakoan gelditu». Aaa. 157 klik orrialdera ailegatzeko?! Paperekoak 7 – Elektronikoak 1. Aspertu naiz eta ia ezer irakurri barik daukat. Ordu batetik gora eman dut saltsean eta ez dut paragrafo oso bat ere irakurri. Paperekoak 8 – Elektronikoak 1. Menu nagusira itzuli naiz. Off. Ebook-a jabeari itzuli diot. Jabea txundituta dago makinatxoarekin. Tasun gehiago aurkitu ditu azken ordu honetan, baina nik ordurako erabakia hartua dut. Zorroko papereko liburuarekin jarraituko dut momentuz.

Liburuetako pertsonaiak

Elkarrizketa arrunt batean ezagun batek lehengoan Mafaldaren aipu bat bota zuen, Txekhov, Einstein edota Napoleonea bota zezakeen gisara. Mafalda ez da existitzen, Joaquín Salvador Lavado *Quinok* asmatutako zortzi bat urteko argentinarraren neskatoa zen. Zopa gorrotatzen zuen, eta gizadiak larritua bizi zen, mundua iraultzeko asmotan. 60ko hamarrekoan sortu zuen eta luzaroan iraun zuen, 70eko erdira arte gutxi gorabehera. Hala ere, gaur egun oraindik ere asko saltzen du Mafaldak. Agian, oso gaur egunekoak direlako bere esanak. Ez da, baina, Mafalda benetakoa bailitzan hartua den literatur pertsonaia bakarra. Ziur nago izango dela Dracula benetan existitu zela esango duenik. Apusturik egiten baduzu ezezkoaren alde egin ezazu. Bram Stoker idazle irlandarrak asmatu zuen. Dracularen kasuan bada errealitatetik zer. Ustez XV. mendean gaur egungo Errumanian bizi izan zen Vlad Tepes printzetik badu zer bait. Odolzalea, antza, umedun geratu zen maitale bat benetan haurdun ote zegoen jakiteko sabela zabal ziezaioten agindu

zuen. Baina ez zen ehunka urtez bizi; izan ere, 45 urte zituen hil zenean. Zineak gerora mito bat sortu du Bram Stokerren pertsonaiatik abiatuta, eta oso oparoa. Eta zer diotazu Sherlock Holmes-*ez?* Sir Conan Doylek asmatu zuen XIX. mende amaieran. Literaturak eman duen detektiberik ezagunena ez zen hezur-haragizkoa izan. Egia da Londresen badela Holmes ibilbidea, eta bizi izan zen etxera eramaten zaituztela (221B Baker Street), baina hori ere ez da benetako. Frogatua dago, aspaldi, Sherlock Holmes ustez bizi izan zen garaian kale horretan etxerik ez zegoela. Bitxiena da pertsonalitate osoa eman ziola idazleak, eta berari esker dakigu altua zela, ironiazalea, azkarra, gailetak maite zituela, eta bibolina jotzea. Badakigu ez zela oso emakumezale, anaia bat zuela (Mycroft), batzuetan aspertzen zela, Moriarty bere are-rioa zela, eta Watson zuela adiskide eta lankide leiala. «Agerrikoa, Watson estimatua» (Elementary, my dear Watson) esaldia beranduagokoa omen da, eleberrietan sekula ez bide zuen azaldu Sir Conan Doylek Holmesen ahotsean, eta badirudi zineak sortu zuela.

Gauza bera esan genezake Hercule Poirot, Mrs. Marple eta Philip Marlowe-ri buruz. Lehenengo biak Agatha Christie britaniar idazlearen buruak sortu zituen. Hirugarrena, aldiz, Raymond Chandlerrek asmatu zuen. Hemen ere zerbait zalantza izan liteke. Philip Marlowe 40koan Estatu Batuetan existitu izan zen polizia izan zela esan diezazuke norbaitek. Ukazioaren aldeko apustua egin dezakezu lasai asko. Chandlerrek asmatu zuen detektibe berezia izan zen. Ezkorrera, alkoholzalea, xake eta poesia maitalea, eta indarkeriaren kontrakoa. 1953an kaleratutako *The long goodbye* eleberriari Marlowe-k berak bere burua azaltzen zuen:

Lizentziadun ikertzaile pribatua naiz eta badaramat honetan denboratxo. Badut otso bakartitik zerbait, ez nago ezkondua, dagoeneko ez naiz gaztetxo eta ez dut dirurik. Espetxean behin baino gehiagotan egon naiz, eta ez dut dibortzio kasurik eramaten. Whiskya eta emakumeak maite ditut, xakea eta beste zenbait gauza. Poliziek ez naute oso maite, baina bada pare bat estimatzen ditudanak. Californiakoa naiz, Santa

Rosan jaioa, gurasoak hilik, anai-arrebarik ez, eta kale ilun batean akabatzen nautenean [...] bere bizitzak, halako batean, zorua falta duen sentsaziorik ez du inork izango.

Ahab kapitaina ere Herman Melville-k asmatu zuen *Moby Dick* eleberrirako. Kaxalote zuri handia suntsitu nahi zuen tiranoa heroi tragikotzat hartua izan da. Hizkuntza shakespearearra egotzi izan diote pertsonaiari, eta beste zenbaite-tan jazo bezala, hain pertsonaia zehaztua izaki, existitu izan zela pentsa liteke.

Leopold Bloom (*Ulysses*, James Joyce, 1918), Tom Sawyer eta Huckleberry Finn (*The adventures of Tom Sawyer*, Mark Twain, 1876), Pedro Páramo (*Pedro Páramo*, Juan Rulfo, 1955) edota José Arcadio Buendía (*Cien años de soledad*, Gabriel García Márquez, 1967) gezurretakoak dira.

Errazagoa da ikusten, beharbada, Lemuel Gulliverren (*Gulliver's travels*, Jonathan Swift, 1726) kasuan, eta, agian, Rodion Romanovitx Raskolnikov-enean (*Crimen y castigo*, Fiodor Dostoievski, 1866). Zer esanik ez: Tintin (*Les aventures de Tintin et Milou*, Hergé, 1930), Holden Caulfield (*The catcher in the rye/Zekale artean harrapaka*, J.D. Salinger, 1951) edota Gregorio Samsa (*Die Verwandlung/Metamorfosia*, Franz Kafka, 1915). Lerro artetik at ez dira bene-takoak. Ezta Shakespearek asmatutako Hamlet, Otelo edota Macbeth. Xerezade *Mila gau eta bat gehiago* arabiar ipuin sortako pertsonaia da, eta baita Aladin ere bai. Emakume handiak izan ditu literaturak, asko fikziozkoak: Anna Karenina (*Ana Karenina*, Lev Tolstoi, 1877), Madame Bovary (*Madame Bovary*, Gustave Flaubert, 1957) edota Lolita (*Lolita*, Vladimir Nabokov, 1955).

Artur erregea, Robin Hood eta Gilen Tell-en jatorri historikoa ez dago oso argi, eta badirudi literaturak azaldu dituen gisara sekula ez zirela existitu. Zerrenda amaigabea litzateke: Vito Corleone, Dr. Jekyll eta Mr. Hyde, Dorian Gray, D'Artagnan, Oliver Twist, Faust, Pinotxo, Lisbeth Salander, Alizia, Ignatius Rilly, Sandokan, Fumantxu, Frankenstein, Asterix, Mary Poppins, James Bond, Nemo kapi-

taina, Perry Mason, Blueberry tenientea, Batman, Spiderman edota Superman. Zineak nolabaiteko arima eman die zenbait kasutan, eta guk irakurtzerakoan izana eman diegu. Philip Dick idazle estatubatuarrak argi esaten zuen: sinesteari uzten diozunean desagertzen ez dena da errealitatea.¶

Udaberria, euskara loratzen!!

Udaberria hasi da, arbolak loratzen dira, jendea gehiago ateratzen da kalera, harreman pertsonalak ugaritzen dira, eta beraiekin batera hizkuntza loratuz joaten da. Naturaren beste ziklo bat hasten da, edo hobeto esanda naturaren zikloak bere bidea jarraitzen du... Fukushima (edo pareko bat) lehertzen ez den bitartean behintzat. Euskararentzat eta soziolinguistikarentzat garai oparoa da udaberria. Soziolinguistikari buruzko bilkura, mintegi eta topaketak ugarituz joaten dira garai honetan, argitalpenak ere emendatuz joaten dira. Neguko letargiatik atera eta berriz kalera datoz hizkuntza eta soziolinguistika, eskutik helduta.

Negua zientzia soziolinguistikoaren basamortu itsua izan dela esatea gezurra litzateke, argitalpenak eta mintegiak egon dira; adibidez, Soziolinguistika Klusterrak IV. Euskal Soziolinguistika jardunaldia antolatu zuen Miramongo Zientziaren Kutxagunean. Urteko soziolinguistikari buruzko topaketen artean zalantzarik gabe mugarri bat izaten da Soziolinguistika Klusterrak antolatzen duen jardunaldia. Hala eta guztiz ere, udaberriarekin jardunaldiak ugarituz doaz eta zaila da guztietan parte hartzea, aukeraketa bat egin behar da norberaren interesen arabera. Idazten dudan momentuan oraindik burutu gabe daude batzuk eta laburpenik egitea ezinezkoa litzateke, kasu horietan antolatzaileek adierazita-koaren araberrako aurkezpena baino ez da egin hemen.

Mintegi soziolinguistikoak

Udaberriko daten artean eta ordena kronologikoan, hasteko, Kilometroak 2011ren testuinguruan, martxoaren 29, 30

eta 31rako «Herriak euskaraz: klik!» jardunaldiak antolatu zituen Azpeitiko Ikasberri Ikastolak. Hiru mahai-inguru antolatu ziren: aurrenekoaren gai nagusia teknologia berriak eta sarea izan zen, euskara, gazteak eta hezkuntzaren ikuspuntutik; bigarrenean herri mugimenduen egoera eta haien etorkizuna landu zen; eta hirugarrenean Azpeitiko euskararen egoera aztertu zen, iraganari begirada botaz eta etorkizuna aurreikusiz.

Martxoaren 31rako ere Massachusettseko Unibertsitateko Jacqueline Urla antropologoak Zeraingo kultur etxean hitzordua zeukan euskararen transmisioaz eta herrigintzaz hitz egiteko.

Apirilaren 7an, Andoaingo Udalak hizkuntza ertainek teknologia berrietan duten lekua aztertu nahi izan zuen. Bertan landu nahi izan ziren hizkuntza «ez hegemonikoen» edo «maila ertainekoen» erronkak informazioaren eta ezagutzaren gizartearen aurrean. Informazio eta Komunikazioaren Teknologiek (IKT) hizkuntzan duten eragina aztertu nahi izan zen. Pozgarria da udal batetik (edo beste edozein eragiletatik, egia esan) euskara hizkuntza ertainen artean kokatu izana, normalean gutxiengo hizkuntzat edota hizkuntza gutxitutzat jotzen baita euskara. Errealitatea ukatzea txarra da, txikiak bagara txikiak gara eta kito, baina ez bagara... ez gara. Eta txikiak ez izanik txikiak garela pentsatzea gaitz patologikoa da, horrek menpekotasuna adierazten du: menperatuak bere burua eta bere ekintzak menperatzailearen ikuspuntutik ikusten ditu, txikiak ikusten gaituzte, txikiak sentiarazten, txikiak izango bagina bezala tratatzen; eta guk txikia ikusten dugu geure burua eta zapatila txikiak erosten ditugu, eta ondoren hanketako mina edukitzen dugu. Euskara txikia al da? Munduko 5.000 edo 6.000 hizkuntzen artean txikia al da? Jardunaldien leloa —«Hizkuntza ez hegemonikoak IKT zelaian»— eufemismo leuna izango litzateke euskara gutxiengo hizkuntza edota hizkuntza txikitzat joko bagenu, baina euskara hizkuntza ertaintzat hartuta esanahia erabat ezberdina da.

Fishmanek aspaldi abisatu zuen bezala, munduko bost edo sei hizkuntza hegemonikoetatik at, mundializazioak eta gizarte berriak erronka interesgarri, itxaropentsu bezain arriskutsu eta latzak eskaintzen dizkie beste hizkuntza guztiei, bereziki ertainak izatera iristen ez direnei edo ertainak izatera larri xamar iristen direnei. Mundializazioaren garaian, bost edo sei hizkuntza nagusien etorkizuna nahiko argia da, baina besteena kolokan dagoela dirudi. Biodibertsitatearekin gertatzen den gauza berbera: espezieak desagertuz doaz eta gainera espezieen barnean dauden mota ezberdinak ere desagertzen ari dira. Adibidez, bazeuden hamaika arroz mota, baina kultura intentsiboagatik gero eta gutxiago dira arroz motak; diru etekin handiena sortzen duten motak baino ez dira lantzen, eta hori izurriteen aurrean arriskutsua da: geratzen diren motak gaixotuko balira, ez litzateke egongo beste espezierik horiek ordezkatzeko.

Jardunaldiekin jarraituz, apirilaren 7 eta 8an Udaletako Euskara Zerbitzuen III. Topaketak antolatu dira. Euskara erdaldunentzat zer den eta erdaldunak euskarara hurbiltzeko udaletatik zer eta nola egin daitekeen izan da jorratu nahi izan den gaia. Topaketa ez ezik erakusketa eta azoka bat antolatu ziren. Topaketak Lasarte-Oriako Udalak, Gipuzkoako Foru Aldundiak, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzak, Eudelek eta Kutxak antolatu zituzten, hizlariak bertokoak eta katalanak ziren, tartean Josep-Anton Fernández Montolí. Kasu horretan ere jardunaldiaren izenburuari erreparatzea oso interesgarria da: «Zer da euskara euskaraz ez dakitenentzat?» eta «Haiek euskarara hurbiltzeko, zer eta nola egin daiteke udaletatik?».

Euskara ez dakitenak orain dela gutxi arte euskaraz «erdaldunak» ziren. Harluxet entziklopediaren arabera, erdalduna da «Erdaraz mintzatzen dena, euskaraz ez dakiena»; UZEIren hiztegi soziolinguistikoan «erdaldun elebakar» horrela definitzen da: «Euskaraz batere hitz egiten ez duen pertsona, eta ez ondo ulertzen ez irakurtzen duena». «Erdaldun» terminoa kutsu ezkorra hartzen ari dela dirudi, eta,

horri aurre egiteko, jardunaldiei neutraltasuna emateko eta agian euskara ez dakitenekiko enpatia adierazteko zein estrategia erabili den ikustea oso interesgarria da. Azkenean eufemismo bat jaso behar izan da.

Hitzen esanahiaren eta beraiei lotuta dauden irudikapen kontziente eta inkontzienteen bilakaera aztertzea oso interesgarria izaten da, eta askotan gizartearen norabidearen berri ematen digu. Modu berean, etorkizuna aurreikusteko eta etorkizunean eragiteko ere balio du. Kasu honetan, eta topaketaren izenburua bakarrik hartuta, ezin da taxuzko ondorio-rik atera noski, baina euskarari buruzko diskurtsoa berritzen ari dela dirudi; erdaldunei, euskara ez dakitenei, hurbiltzeko eta komunikatzeko bidea berritzen ari da, eta Iñaki Martínez de Lunak *Bat* aldizkariaren azken aurreko zenbakian argi aipatzen duenez, ezinbestekoa da garai honetan diskurtsoak berritzea eta garatzea euskarari etorkizun onik opa badiogu.

Jardunaldiekin bukatzeko, apirilaren 13an Albert Bastardasekin topaketa bat antolatu zuen Soziolinguistika Klusterrak hautatutako adituentzat, gaia hizkuntza-ekologia zelarik; aldi berean, hurrengo egunean, apirilaren 14an, UEMAK bere ibilbideari eta hizkuntza-ekologiari buruzko hausnarketak jardunaldiak antolatu zituen Azpeitian.

Euskararen inguruko diskurtsoa

Bistan denez, udaberria bizi-bizia dugu soziolinguistikaren alorrean. Deigarria da hainbesteko mugimendu izatea, nazioartean gutxi izango dira hainbesteko bizitasun soziolinguistikoa duten herrialdeak. Bistan da Katalunian ere mugimendu asko dagoela; Euskal Herriaren eta Kataluniaren arteko harremanak gainera estuak dira, maila guztietan: udaberri honetan burutu diren jardunaldi bat baino gehiagotan hizlari bat edo gehiago katalana izan da. Maila teoriakoan asko edan da Kataluniako adituetatik, maila administratiboan ere harremanak handiak dira: adibidez, martxoaren 23an EAE eta Generalitateko ordezkariak mahai-inguru

batean bildu ziren Bartzelonan katalanaren eta euskararen egoerak eta hizkuntza politikak aztertzeke.

Soziolinguistikaren ikuspuntutik Euskal Herriaren kasua, bereziki hegoaldekoa, biziki interesgarria da. Bertan dagoen soziolinguistikaren inguruko mugimendua handia delako, eta azken 30 urteetako hizkuntzaren bilakaerak eta abian jarri diren hizkuntza-plangintzek asko irakasten dietelako soziolinguistei. Kanpotik datorren atzerritarrari deigarria egiten zaio hizkuntzaren inguruan dauden mugimenduen eta ekintzen kopurua. Eguneroko diskurtsoan eta harreman formal zein —bereziki— informaletan euskarari eta euskararen egoera soziolinguistikoari eskaintzen zaion toki handia ikustea benetan deigarria egiten da. Manifestazioak, pintadak, mugimendu kulturalak, mintegiak, webguneak... Aurtengo adibide batzuk ematearren: Korrika 17 hasi da apirilaren 7an Euskaltzaindia omendu delarik, langile euskaldunentzako pinak sortu eta banatu ziren Gasteizen, martxoaren 28an hezkuntza eredia aukeratzeko eskubidearen aldeko ekimena antolatu zen Hernanin, lantokiak euskalduntzeko egitasmo eta ekintza anitz egin da, webguneak —bai toki-koak (bizkaiera.biz martxoan aurkeztu zen), bai orokorrak (aritu.eu ere martxoan aurkeztu zen)— ugari dira. Hamaika ekintza, beraz, eta bereziki deigarria egiten da jarduera informaletan euskarak gai bezala duen tokia.

Egoera soziolinguistikoak egunerokotasunean duen presentzia ez dakit maila politikoan ongi islatzen den. Presentzia horrek agenda politikoan ongi islatua dagoen azertu beharko litzateke. Kantonamenduen hauteskundeak zirela-eta Kontseiluak egindako elkarrizketen arabera behintzat, badi-rudi ezetz.

Euskararen inguruko diskurtsoarekin jarraitzeke, *Bat* soziolinguistika aldizkariaren 76. zenbakian Iñaki Martínez de Lunak argi azaltzen du euskararen etorkizuna euskararekiko jarrerei lotua dagoela. Bere artikulua biziki interesgarrian, argi ikusten da iritzi publikoaren garrantzia euskararen etorkizunerako zein mailakoa den. Iritzi publikoaren

funtzionamendua ezagutarazten digu autoreak, eta, gainera, hedabideen, iritzi publikoaren eta agenda politikoaren arteko loturak aztertzen ditu.

Euskararen gaiak eguneroko mintzagaien artean lekua izateak hizkuntzarekin, hizkuntzaren egoerarekin zerbait gertatzen ari dela adierazten du. «Zerbait» hori modu positibo edo negatiboan uler daiteke; dena den, korapilo bat badagoela adierazten du, soziolinguista batzuentzat konfliktu linguistiko baten adierazlea dena. Batzuk alde daude, beste batzuk kontra, eta gutxi batzuk neutroak dira. Euskararen kontrako diskurtsoak, gizartean zabaldu nahi izan dena iritzi publikoan eraginez, garai ezberdinak izan ditu: diktadura garaian (eta aurretik ere), euskararen aurkako diskurtsoaren arabera, euskara azp hizkuntza bat zen, etorkizunik ez zuena, razionalak diren zientziak euskaraz ezin zirelako adierazi, pertsona horien ustez. 80 eta 90eko hamarkadetan, euskarak diskurtso horren arabera markatuta jarraitu zuen: euskara terroristen hizkuntza zen, bortizkeriaren hizkuntza. Gaur egun, SESB erabat lurperatu ondoren, kapitalismo bortitzena erabateko garaile denean, ikuspuntu ekonomizista nagusitzen ari da. Horren arabera, euskara mantentzea garestiegia litzateke eta beste hizkuntza batzuk egokiagoak lirateke pertsonaren garapen sozialerako. «Hizkuntza plangintza garestiegia da», «lana topatzeko umeek hobe dute ingelesa ikastea euskara baino», «hezakuntza ereduetan ingelesa sartu behar da»... Zenbat aldiz entzuten edo irakurtzen dira halako baieztapenak?

Diskurtso horiek nagusituz joaten badira gizartean (edo behintzat batzuek diskurtso horiek gizartean zabaldu nahi badituzte, oraindik lortu ez badute ere), ez da berez etikoa goak edo naturalagoak direlako. Gaia argitzeko Martinez de Lunaren artikuluan kontzeptu interesgarriak lantzen dira, hala nola ingelesezko *framing*, *agenda setting* edota *priminga*. Hausnarketarako eskertzen dira mota horretako ekarpenak, gainera zuzenean aplikatu daitezke eguneroko bizitzan.

Jarrerekin, hizkuntzarekin eta politikarekin jarraitzeko, Sustatu.com-en Ibai Iztuetak artikulua interesgarria publikatu

zuen («Hizkuntzak eta politika», <http://sustatu.com/1298887550>). Bertan CISEk egindako inkestak erabilia, hizkuntza gaitasunaren eta hautu politikoen arteko loturak aztertzen ditu. Datuen arabera, horien arteko lotura zuzena da eta auto-rearen ondorioa argia: hizkuntzak ezin dira despolitizatu.

Datuak interesgarriak dira oso, baina ondorioaren inguruan eztabaidatu liteke. Nire ustez, hizkuntzen politizazioaren kontzeptuaren inguruan gaizki-ulertu bat dago. Askotan, autore euskaltzaleek hizkuntza despolitizatu behar dela adierazten dutenean, zera esan nahi dute: hizkuntzaren gaitasunari eta bereziki erabilerari lotuta dauden markak, erreiritziak etab. apurtu behar dira hizkuntzaren erabilera normalizatu eta hedatu nahi bada. Ez da Iztuetak aipatzen dituen datuekin kontrajarria; euskaltzaleek hizkuntzaren erabilera despolitizatu behar dela adierazten dutenean, euskararen erabilerak normala, markatu gabea izan behar dela adierazi nahi dute, erabilera hori gizarte osoan (edo gizartearen proportzio handi batean) hedatu nahi bada behintzat. Egia da euskararen aurkako sektoreetatik hizkuntzaren despolitizazioaren aldeko mezuak ere zabaltzen dituztela, baina beste zentzu batekin: hizkuntzaren despolitizazioak euskararen desagerpena ekarriko luke. Beraientzat euskararen erabilera erabat markatua dago eta ez da batere naturala. Ez dugu sartu behar haien argumentazioan, mundua ikusteko duten prisma ez dugu gure egin behar, auzia beste bat da eta beste zelai batera eraman behar da. Irudi batek, bi dimentsiotatik hiru dimentsiotara pasatzen dugunean, beste izate, beste errealitate bat hartzen du; kasu honetan berdin gertatzen da: hasieran aipatu dugun bezala, ez dugu mundua ikusi behar besteen prisma, gurea eduki behar dugu, bestela gaixo izango gara, inkontzienteki.

Argitalpen soziolinguistikoak

Jardunaldiak ez ezik, argitalpen anitz egin da azken aspaldi honetan, bai udaberrian eta baita neguan ere. Dagoeneko

aipatutako *Bat* aldizkaria dugu, hogeigarren urteurrenaren inguruan bi zenbaki oso interesgarri kaleratu baititu. Bertan, azken hogeitaz urteotako Euskal Herriko egoera soziolinguistikoaren bilakaera aztertzen da, benetan gomendagarria. Hizkuntza-soziologiaren ikuspuntutik, beste bi argitalpen egin zaizkigu deigarri. Biak Euskaltzaindiak argitaratu ditu eta otsailaren 25ean aurkeztu zituen. Aurrenekoa Joseba Intxaustiren *Euskararen Historia Soziala (EHS)*. *Argibide bibliografikoak (Lehen emanaldia)* da, eta bigarrena Mikel Zalbideren *Euskararen legeak hogeita bost urte. Eskola alorreko bilakaera: balioespen-saioa*.

Intxaustiren argitalpenaren helburua Euskararen Historia Sozialaz interesa duenari tresna bibliografiko baliagarriak eskaintzea izan da. Ohorezko euskaltzainaren liburuak lau zati nagusi ditu. Aurreneko zatian liburuaren (eta, oro har, liburu-sortaren) aurkezpena egiten du Andres Urrutia euskaltzainburuak. Intxaustiren hitzaurre luzeak osatzen du bigarren zatia: liburuaren nondik norakoak azaltzen ditu bertan. Hirugarren zatian Euskararen Historia Soziala argitzeko baliagarria den zerrenda bibliografikoa eskaintzen zaigu, eta liburuaren azken zatian gaien araberrako aurkibide alfabetikoa agertzen da. Soziolinguistarentzat oso tresna baliagarria da Intxaustik eskaintzen duena, eta erreseina luzeagoa eskainiko diogu aurrerago liburu honi.

Berdin gertatzen da Zalbideren liburuarekin, hizkuntza plangintza aztertzen duenarentzat ezinbesteko tresna da. Bertan, Euskararen Erabilera Normaltzeko Oinarri-legeak eskola-munduan azken hogeita bost urteotan zehar izan duen eragina aztertu nahi izan du autoreak. Liburuak hamar kapitulu ditu, eta, hezkuntzaren garapenaren azterketa ez ezik, lehen nondik norakoak, emaitzak eta ebaluazio oso bat eskaintzen ditu. Liburuak argia da eta datu zehatzak eskaintzen ditu; kasu askotan txosten teknikoetan oinarrituta dago, gainera. Erreseina luzeagoa egin beharko litzateke liburu honen inguruan, hurrengo zenbakian beharko du izan.¶

Natura eta kultura Fukushima

Mendebaldeko ikuspegitik behintzat, ezinbestekoa zaigu honako bereizketa analitikoa egitea: alde batetik, natura balsa daukagu, edo bere hondarrak geratzen zaizkigu, esango lukete Giddens eta Beck bezalakoek, jadanik *kulturalki* erai-ki gabeko naturarik ia geratzen ez dela pentsatzen dutenek; bestalde, kultura dugu, gizakiok eratu duguna, nahiz eta askotan eratze horrek gure gaintetik azaldu eta gure bizimodua erabat determinatu eta murriztu egiten duen. Ikuspegi horretatik argi dago Japonian gertaturikoa istripu oso ezohikoa izan dela. Lurrikara eta tsunamia segidan —bizitzan behin gertatzen dena—, eta gero bertako konplexu nuklearraren diseinua ez zela zeharo egokia baieztatu da, ez zegoen pentsatuta bi gertaera natural horiek batera gertatzerako.

Eta eskerrak Japonian gertatu den, oso lurralde sismikoa delako eta ondorioz zentral nuklearren diseinua inon baino osoago eta ziurragoa delako; eta eskerrak bertako kultura fatalistak lagundu duen ezbeharraren hain larria bilaka ez dadin: jendeak autoritatearen bertsioa eta gomendioak sinistu eta obeditu ditu eta zenbait langile *samurik* erradioaktibitatearen hedapena kontrolatzea eta murriztea lortu dute. Garoñan ezin da berdin gertatu: Burgos ez da lurralde sismikoa, Ebron ezin dira tsunamiak eragin eta, hori bai, Interneten euren egoismoa *repeatzen* duten langileengandik ezin heroismoa espero.

Bada, esan dezagun gertaera horiek beste ikuspegi batetik ikus daitezkeela: Fukushima ikusi duguna, non eta Japonian horre nuklearra berpiztu duen gertaera, batez ere gure giza natura zelangoa den berrikusteko aukera paregabea ematen digun fenomeno da: gizakiok jan, edan, lo egi-

teko babesa eta sexu beharrak aseztatu gero, beste guztirako nahiko *kalamidadeak* gara, gauzak egiten ditugu hala edo hola, beti ere ahalegin minimora jotzen eta txarrena ez dela gaur gertatuko pentsatuz; nola altxatuko ginateteke, bestela, ohetik egunero? Txarrena gaur gertatzen denean..., ai amigo! Hobe alde egitea, ahal baldin bada behintzat.

Horregatik, oraindik naturarekin nolabaiteko lotura *naturala* gordetzen duten *kulturetan* ez dituzte tigreak etxekotzen. Zertarako, pizti horren naturak behin jabea jaten saiatzera eramango baitu? Pertsona entrenatu batek kontrolatu ahal du tigreaken sen hori, baina etengabe adi egon beharko litzateke, inoiz ere arreta galdu gabe; eta inor ez da gai horrela bizitzeko, edo inork ez du horrela bizi nahi, ezta? Beste animalia batzuk otzantzea interesgarria izan daiteke, baina tigrea? Ez du merezi, gure eta bere muga naturalak kontuan hartzen baldin baditugu.

Neolitikotik aurrera halako eskema kognitiboetan bizi izan da gizateria mende askotan zehar eta hala edo hola konpondu da, baina animalien otzantzea edo aberetzea eta landareen kontrola lortzen den eremu geografikoetan —klima, landaredi eta faunagatik prozesu hori gertatzea errazago zen eremuetan, Jared Diamond-ek azaltzen duen moduan— gero zabalduko den beste fenomeno bat gertatzen da: natura eta kulturaren arteko bereizketa analitiko horrek zenbait mende beranduago bi kontzeptu horien arteko banaketa erabateko-ra eramango gaitu Mendebaldean, eta, horren ondorioz, Arrazoimenak eta Zientziak Erljioaren papera hartuko dute eta natura neutraliza daitekeen aldagaia dela pentsatzera ailegatuko gara. Gure eredu analitiko hori globalizatu dugun neurrian, tigreak zamakatzen ditugu munduan zehar. Aldaketa klimatikoa, hondakin nuklearrak, kloroaren kimika..., gizakiok sortu eta konpondu ezin ditzakegun arazoak dira; gure giza naturak oso ahalmen linguistiko handia eman digu, egiten duguna a posteriori azaltzeko gaitasun handia daukagu, istorioak sortzen ditugu gure ekintzak ulertzeko, baina azkenean istorio horietako batzuk, distiragarrienak,

erabat sinistu ditugu eta tigreka katutxo baten moduan ikusten dugu. Portzieto, gertatuko balitz, Garoñako langile egoista *raperoeak* ere era altruista eta heroikoan jokatuko lukete ziurrenik. Gure giza natura halakoa da, eta zentral nuklear batean lan egiteko beharrezkoa den eta sustatzen den kultura korporatiboak ere zentzu horretan jokatuko luke.

Bankeroak espetxeratu?

Giza naturari begira ere azaldu daitezke hobeto azken urteotan gertatu diren istripu ekonomikoak, gaur egungo krisi global eta erabatekoa prezipitatu dutenak. Nagia, egoismoa, ardura eza eta, berriz ere, *gaur ez da txarrena gertatuko* pentsaera horrek eragin du finantzen burbuilen leherketa eta gaur egungo banketxeen pobretze erabatekoa. Etengabeko segidan bankuek diru publikoak behar dituzte euren jabetza higiezin desagerpen magikoa estaltzeko, eta estatuak euren indarra erakutsi behar dute zor publikoa sortzeko eta berori berriro aberastasun pribatua bilakatzeko.

Eurogunean egoera dramatikoak etengabe agertzen dira. PIGSena bere burua betetzen duen profetia bilakatu da. Hainbat hedabidetan askotan esaten zen Portugal, Italy/Ireland, Greece eta Spain ekonomia aberats gezurrezkoak erakitzen ari ziren herrialdeak zirela, horien dinamismo ekonomikoa Europar Batasunaren kohesio funtsetatik jasotzen ziren dirutzetan eta horiek fenomeno espekulatiboetan inbertitzean zetzala, eta gaur balorapen hori neurri handi batean egia zela baieztatzean merkatuek eragin dituzten eraso espekulatiboei esker Portugal, Irlanda eta Grezia jadanik kiebran erori dira eta erreskatea eskatu behar izan dute euroa erabat ez zapuzteko. Txerritxo handienak —Espainia, hurrengo izateko aukera askorekin, eta Italia urrunago— falta dira erortzeko eta ikusi beharko da zer punturaino eusten dion dirua egiteko europar makinariak —edo, hobe esanda, sinesgarritasuna mantentzeko ahalmenak—, Alemaniak txartel gorriak erakusten hasi baino lehen.

Panorama horretan —eta nolabait azkenean laguntza eskatzen duten bankuen eta laguntza horiek emateagatik estatuen sendotasuna zalantzan jartzen duten *merkatuen* atzean pertsona eta interes berberak ezkututzen direla ikusten dutenen aldetik—, krisi honek haragizko arduradunak dituela esaten hasi da eta gero eta ozenago entzuten da *gizateriaren kontrako krimen ekonomikoak* egon direla azken urteotan eta arduradunak epaitu eta zigortu behar direla. Nonbait, Islandiak hartutako bidea —bankuak ez erreskatatzea, horien nazioarteko zorrak ordaintzeari ezetz esatea eta arduradunak zigortzea— hobesten da eztabaida publikotan nabarmentzen ari diren zenbait sektore intelektualen aldetik, nahiz eta oraindik zeharo argi ez egon.

Jende xeheak, krisiaren ondorio larriak bere haragitan ordaintzen dituen bitartean, gaur egungo egoera kalapitatsua erabat txundituta begiratzen duenez gero, logikoa litzateke halako planteamenduak arrakastatsuak izatea. Justizia egingo al litzateke horrela? Neurri handi batean bai, apika, baina ikusteko dago *merkatuen* eta *estatuen* arteko gerra horretan, botere legitimatuaren norberaren kuota irabazte aldera, jende xehearen benetako interesak defendatuko liratekeen. Fikziozko finantza diruaren kudeaketa nori dagokion baldin bada eztabaida, bizimodua gero eta garestiago duen jendeak —azken finean, gero eta baliabide fisiko gutxiago duen planeta batean bizi garelako gertatzen da hori— ez omen du irabazteko askorik debate artifizial horietan. Baliabide naturalen ustiaketa demokratikoa, horixe da beti taulatik kanpo mantendu nahi den urrezko gaia.

Gizateriaren ondarea

Berriki Chicho Buarque brasildar idazleari galdetu zioten ea Amazonia, dituen natur baliabideak kontuan hartuta, *nazioartekotu* beharko litzatekeen. Kontuan hartzeko moduko argudioa zela erantzun zion Buarquek galdera egin zion *azkartxoari*, neurri berean ea munduan geratzen diren baliabideak

bide energetikoak Nazio Batuen Erankundearen menpe ez ote liratekeen utzi beharko arrapostu zion segituan. Eta argudioak erabateko logika du. Zergatik Libia azpian dagoen petrolioak libiarrena izan behar du, kategoria hori, libiar izatea, berez ia asmakizun mendebaldar berri-berria bada? Zergatik izan behar du petrolio horrek satrapa autoritario batzuen ondarea?

Arabiar gune geografikoetan urtearekin batera hasi ziren errebolta demokratikoek gerra zibil bilakatzeko bidea hartu dute Libian, Yemenen eta Sirian, lerrook idazterakoan. Europar ezkerreko internazionalismoak isiltasun ozena mantendu du fenomeno hori agertzerakoan, are ozenagoa Gaddafi bezalako autokratak errepresio gordina erabiltzen hasi zirenean, eta, azkenean, hitz egin du Libian nazioarteko interbentzio militarra kritikatzeko, orain dela urte batzuk Balkanetako gerretan zeharo antzua izan zela demostratu zuen gidoiari jarraituz. Alta, bakezale prestigidunek interbentzioa babestu dute, ona ez baina hain txarra ez dela defendatuz, sikiera beste autokrata batzuek ikus dezaten errepresioaren bikadak kosteak ekarri ahal dituela. Asteak pasatu ahala, Libian egoera erabat zaputza dela begi bistan da. Joan proposatzen NBEk hartu behar duela bertako baliabideen kontrola eta ikusiko dugu armak nola zorrozten diren.

Baina bakezale erradikalen urrezko argudioa ere erabat zaputza da: interbentzio militarrek ez du ezertarako balio, badaude beste estrategia eraginkorragoak. Non dira horiek, baina? Non nazioarteko mobilizazioa satrapa arabiarren demasakerien kontra? Internazionalismo iraultzailea bere nostalgian zeharo galduta dagoen bitartean, autokrata horiei armak eman dizkietenek —noski, euren interesen alde eta euren herrialdetako iritziz publikoaren eskaera beti dudazkoen aitzakian— tirano zaharren armak eta (ziur aski) tirano berri izateko borrokatzen direnen gorputz ahulki armatuen artean arma gehiago ipintzeak ez du egoera konponduko, baina horrela justizia beti inperfektua apurtxo bat —oso apur txikia, hori bai— gehiago islatzen da gure mundu kru-

del honetan. Europako ezkertiar erradikalek segitu ahal dute pentsatzen mundu perfektu bat eraikitzea posible dela, eta horretarako euren errezeta perfektuetan sinistu behar dela. Baina erradikala izatea erroetara jotzea bada, hobe luke giza naturaren erroetan pentsatzea eta «gizaki berri perfektua» eraikitzerik ez dagoela, eguneroko lokatzean jardun behar dela eta tokian tokiko egoerak ahal diren neurrian konpondu edo sikiera moldatu behar direla, ahal dena ahal dela. Bitartean, bizitzaren alde argitsuan bizi direnez, euren grina eta apetak ondo beteta, gerraren kontrako enkartelada solidarioa egin, eta gero «ez lukek zerbeza bat gaizki etorriko orain» kantatzea dute. Ene, gizakirik ez balego, orduan bai pagotxa; orduan, zer?¶